

DAIANA FELECAN

aspecte ale polifoniei lingvistice

COMUNICARE
MEDIA

ASPECTE ALE POLIFONIEI LINGVISTICE
TEORIE ȘI CONSTRUCȚIE

Daiana Felecan
ASPECTE ALE POLIFONIEI LINGVISTICE
TEORIE ȘI CONSTRUCȚIE

© COPYRIGHT 2010, DAIANA FELECAN
© COPYRIGHT TRITONIC
BUCUREȘTI / ROMÂNIA 2010
e-mail: editura@tritonice.ro
tel./fax.: +40.21.242.73.77

www.tritonice.ro
www.tritonice.ro/blog

Colecția: COMUNICARE/MEDIA
Coordonator: BOGDAN HRIB

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FELECAN, DAIANA

Aspecte ale polifoniei lingvistice. Teorie și construcție /
Daiana Felecan. - București: Tritonic Publishing, 2010
ISBN 978-606-8139-32-6

Coperta: ALEXANDRA BARDAN
Tehnoredactor: OFELIA COȘMAN

Comanda nr. T 506 / septembrie 2010
Bun de tipar: septembrie 2010

Tipărit în România

V24

Daiana Felecan este licențiată a secției *Limba și literatura română – Limba și literatura latină* a Facultății de Litere, Filosofie și Istorie, Universitatea de Vest din Timișoara, în cadrul căreia a obținut și titlul de *Doctor în filologie* (2004), sub coordonarea prof. Ștefan Munteanu. Din 1997 activează la Universitatea de Nord din Baia Mare, unde, în prezent, este conferențiar dr. la Catedra de Limba și literatura română, Facultatea de Litere.

Discipline predate: Limba română contemporană (Sintaxă), Istoria limbii române, Teoria literaturii, Pragmatică, Limba latină.

Cărți publicate:

Limbajul dramaturgiei românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Cluj-Napoca, Editura Dacia, Editura Mega, 2004);

Între veghe și vis sau spațiul operei lui Dumitru Țepeneag (Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006);

Gramatica limbii române în contexte literare (Cluj-Napoca, Editura Mega, 2007);

Complementele în limba română actuală. Elemente de sintaxă și funcționare discursivă (București, Editura Tritonic, 2010).

A publicat zeci de studii în reviste și volume ale unor conferințe și congrese internaționale atât din țară (București, Cluj, Iași, Arad, Satu Mare, Baia Mare etc.), cât și din străinătate (Africa de Sud, Austria, Canada, Franța, Germania, Italia, Marea Britanie, Spania, Suedia, Republica Moldova).

În calitate de cercetător, face parte din echipele a două granturi CNCIS.

CUPRINS

Cuvânt înainte	11
Partea întâi	
1. Polifonia lingvistică	15
1.1. Aspecte definitorii	15
1.2. Dialogism și polifonie: repere teoretice privind eterogenitatea lingvistică	16
2. Polifonie și dialogism discursiv la Mihail Bahtin	16
3. Teoria polifonică în concepția lui Oswald Ducrot	27
3.1. Precizări terminologice	27
3.2. Frază – enunț – enunțare	27
3.3. Subiect vorbitor – locutor – enunțiator	28
3.4. Locutorul L și locutorul I	30
4. Școala Scandinavă de Polifonie Lingvistică (ScaPoLine) ...	30
4.1. Cadrul teoretic general	30
4.2. Obiectivul ScaPoLine	31
4.3. Frază – enunț – enunțare	31
4.4. Enunțuri și text	32
4.5. Nivelurile de analiză	32
4.6. Structura ScaPoLine	32
4.6.1. Trăsături generale	32
4.6.2. Configurația polifonică	35
4.6.2.1. Locutorul (LOC)	36
4.6.2.2. Punctele de vedere (pdv)	37
4.6.2.2.1. Punctele de vedere simple	38
4.6.2.2.2. Punctele de vedere complexe	38
4.6.2.3. Ființele discursive (ê-d)	39
4.6.2.3.1. Locutorii virtuali (LV)	41

4.6.2.3.2. Non-locutorii (NL)	45
4.6.2.3.3. Interpretorii	46
4.6.2.4. Legăturile enunțiative	47
4.6.2.4.1. Principii generale privind legăturile și ê-d	49
4.6.2.4.2. Elaborarea legăturii de non-responsabilitate	50
4.6.3. Structura-p	53
4.6.3.1. Monofonia	54
4.6.3.2. Tipuri de structuri-p	54
4.6.4. Distincția locutor – enunțiator: precizări suplimentare	55
4.6.4.1. Analiza polifonică a negației	60
4.6.4.2. Analiza polifonică a ironiei	63
4.6.5. Ducrot – ScaPoLine: diferențe și asemănări ...	66
5. Discursul reprezentat (DR)	69
5.1. Cele patru prototipuri	72
5.2. Funcțiile enunțiative	73
5.3. Incorporarea enunțiativă	74
5.3.1. Discursul direct (DD)	74
5.3.1.1. Modalități de introducere a DD	75
5.3.1.2. Modalizarea în discurs secund	76
5.3.2. Discursul indirect (DI)	77
5.3.3. Forme hibride	79
5.3.3.1. Insulele	79
5.3.3.2. DD cu ajutorul lui că	80
5.3.4. Discursul indirect liber (DIL)	80
5.3.5. Rezumatul cu citate	81
6. Modalizarea autonimică	82
6.1. Definiție	82
6.2. Ghilimelele	83
6.3. Caracterele italice	84
7. Concluzii	85
Bibliografie	92

Partea a doua

Polifonia „buclelor” textuale din planul supraordonat al comunicării (cazul limbii vorbite)	99
Bârfa, ca fenomen polifonic	145
Porecla – reflectare a polifoniei (cazul zonei lingvistice din nord-vestul României)	179
Parodia, ca gen polifonic	203
Summary	219

Cuvânt înainte

Lucrarea de față s-a născut din dorința de a înlesni – printr-o sinteză – accesul filologilor, în general, și al studenților și masteranzilor noștri, în special, la informația (imensă, dispartă și provenind din varii surse aflate nu întotdeauna la îndemână – publicații tipărite și Internet –) strict necesară pentru familiarizarea cu noțiunile de bază ale *polifoniei lingvistice*.

În prima parte a cărții noastre am prezentat câteva repere referitoare la *teoria polifoniei lingvistice*, utile interpretării materialului din partea aplicată a lucrării.

Cercetarea întreprinsă s-a ținut îndeajuns de aproape de bibliografia de specialitate, demers pe care nici nu îl putem închipui altfel atâta timp cât problematica *polifoniei* cunoaște (mai cu seamă în spațiul european, dar nereducându-se doar la acesta) o tradiție generos argumentată, începând cu *dialogismul* lui Mihail Bahtin, trecând prin abolirea ducrotiană a *unicității subiectului vorbitor* și găsindu-și confirmarea în demonstrația Școlii Lingvistice Scandinave (ScaPoLine) referitoare la „împăcarea” *polifoniei lingvistice și literare* într-o expresie unitară, în interiorul discursului.

În partea a doua – descriptivă și interpretativă –, am încercat, în primul rând, să identificăm și să lămurim aspectele referitoare la *inventarul indicilor prezenței mai multor voci sau puncte de vedere într-un enunț*, iar în al doilea rând, am formulat câteva considerații privind specificul procedeeleor semnalate la nivelul categoriilor prezentate.

Am exemplificat mecanismul de funcționare a polifoniei în patru direcții doar *formal* diferite, dar subscriind toate aceleiași tipar de construcție: fiecare *voce* sau *punct de vedere* lasă să răzbată un *conglomerat de alte voci sau puncte de vedere* pe care le comportă, cu care se identifică sau de care se distanțează. Am încercat să prezentăm, așadar,

pertinența aplicării conceptelor polifoniei lingvistice asupra poreclei, bârfei,¹ construcțiilor incidente și parodiei.

Mărturisesc că interesul în privința acestui mod aparte de gândire asupra *spuselor proprii* și ale *celorlalți* mi-a fost stârnit de către D-na Margareta Manu Magda, mentorul care și-a lăsat hotărâtor amprenta pe devenirea mea pragmatică.

În semn de recunoștință pentru a mă fi învățat să ascult și (de) *vocile altora...*, îi dedic paginile ce urmează...

10 aprilie 2010

Autoarea

¹ Capitolele care tratează aceste două fenomene au constituit – cu unele modificări inerente traducerii – comunicările noastre susținute la două congrese internaționale de profil (15 NSA 2009, Durban, Africa de Sud și IADA 2009, Barcelona, Spania). Pentru a reda varianta integrală în limba română am păstrat și prezentarea teoriei polifoniei lingvistice în fiecare dintre ele.

PARTEA ÎNTÂI

Motto

„Chaque énoncé est comme un petit drame mis en scène par le locuteur. Souvent celui-ci ne se contente pas de jeter son propre regard sur le texte: il peut faire apparaître toute une panoplie d'être discursifs, chacun muni de sa propre voix, chacun présentant son propre point de vue. Le *regard du locuteur* devient polyphonique.“ (Nølke 2001: 13)

1. Polifonia lingvistică

1.1. Aspecte definitorii

Cuvântul *polifonie*² provine din grecescul πολυφωνία, însemnând *multiplicitate de voci sau de sunete*. Avându-și originea în lexicul muzicii vocale, termenul desemnează „un procedeu de scriere, care constă în suprapunerea a două sau mai multe linii, voci sau părți melodice independente, după reguli contrapunctice.“³

Termenul a căpătat o accepție metaforică în descrierea fenomenelor lingvistice. Enunțul comportă adesea multe *puncte de vedere* (abreviate pdv) diferite, iar autorul său pretinde că face să vorbească mai multe *voci* de-a lungul textului devenit, astfel, polifonic.

² „În naratologie, termen împrumutat din muzică de către M. Bahtin și aplicat analizei romanului; structură (compozițională), ce are în vedere diversificarea narației în componente relativ autonome. Există, astfel, în romanul polifonic, diversificări temporale, spațiale, de voce, de focalizare și de registru narativ.“ (DSL 2005: 390)

³ Vezi http://www.fabula.org/atelier.php?La_notion_de_polyphonie

1.2. Dialogism și polifonie: repere teoretice privind eterogenitatea lingvistică

Cadrul teoretic al discuției îl constituie *lingvistica textuală*, integrând viziunea mai multor direcții de cercetare asupra enunțului, și anume:

- *dialogismul (formalismul rus)* de tip Bahtin;
- *analiza de discurs* de tip Ducrot – ScaPoLine și, mai recent, PoliphoniE (vezi bibliografia);
- *teoria eterogenității lingvistice* de tip Authier-Revuz (1982).

Domeniul lingvisticii de acest gen îl reprezintă *enunțarea*, iar obiectul de cercetare, *indicii prezenței mai multor voci sau puncte de vedere la nivelul enunțului* (prezența *mărcilor polifoniei* lingvistice în enunț) sau, în alți termeni, *indicii prezenței, în interiorul textului, a unor elemente (preluate și / sau transformate – texte concrete sau fragmente de texte)* aparținând altor texte (prezența *mărcilor intertextualității* în enunț).

2. Polifonie și dialogism discursiv la Mihail Bahtin

În viziunea lui M. Bahtin,⁴ orice formă de comunicare (text sau discurs) este guvernată de *principiul dialogic*, întrucât presupune existența unui destinatar care poate face uz sau poate fi privat de dreptul la replică. Manifestarea prototipică a limbajului constă, consideră autorul, în schimbul verbal între cel puțin doi locutori, *fiecare discurs fiind, la rândul său, traversat de alte discursuri* (în plan istoric, social și individual).

Bahtin a manifestat o predilecție pentru probleme legate de literatură, în opinia sa, locul privilegiat al dialogismului fiind *textul literar*.

În continuare, vom oferi o prezentare extinsă a perspectivei bahtiniene asupra *dialogismului și polifoniei*.

⁴ Vezi *Problemele poeziei lui Dostoievski*, București, Editura Univers, 1970.

Polifonie era un termen folosit curent în anii 1920. Bahtin este cel care i-a asigurat un loc între științele limbajului, dându-i un sens destul de nou în celebra sa carte despre Dostoievski, în care cercetătorul studiază relațiile reciproce dintre autor și personaj în opera scriitorului rus.

Teoria *polifoniei* este strâns legată de teoria bahtiniană a *dialogismului*. Termenul poate fi definit ca realizare literară romanească a ceea ce este un principiu epistemologic bahtinian, cel al *dialogismului*.⁵ Bahtin vede în *polifonia dialogică* particularitatea constitutivă a romanului modern, cel puțin de după Dostoievski: romanele sale pun în scenă tot atâtea personaje câte conștiințe independente, dar în *interrelație dialogică*.

În sens larg, termenul *polifonie* desemnează o *multiplitate de voci în acțiune într-un text*. Totodată, *cuvântul* este înscris, de către Bahtin însuși, într-o perspectivă lingvistică,

⁵ *Dialogismul* desemnează faptul, fundamental pentru Bahtin, că ființa nu se poate înțelege cu adevărat decât ca rezultat al interrelațiilor umane. Spre deosebire de lucruri, ființa umană nu poate fi obiectualizată, *nu poate fi abordată decât într-o manieră dialogică*. Bahtin distinge între *dialogismul extern* (dialog în sensul curent al termenului) și *dialogarea interioară* (aceasta interesându-l în mod particular). *Dialogismul* prelucrează ceea ce Bahtin numea *slovo*, tradus prin „cuvânt”, dar explicat de către diverși comentatori ca având sensul de „discurs”, „cuvânt rostit”. Cuvântul este mereu *cuvântul altuia, cuvânt utilizat*; el traduce un subiect divizat, multiplu, interrelațional. Din acest motiv, el este fundamental *dialogic*. În romanul polifonic, acest *dialogism* permite confruntarea discursurilor contradictorii. Julia Kristeva observă că discursul autorului din romanul polifonic este *un discurs apropo de un alt discurs*.

Dialogismul își trage rădăcinile din dialogul socratic și din satira menipee. Dialogul socratic are drept principiu că adevărul nu este faptul unui singur om, ci se construiește grație interrelației dialogale: *adevărul se naște între oamenii care îl caută împreună, în procesul comunicării lor dialogice*. Menipeea, gen antic (de ex., *Satiriconul* lui Petronius), practică fuziunea între cercetarea filozofică, fantastic și *naturalismul cel mai de jos*. Este vorba despre o literatură carnavalescă, ce cultivă contrastele și contradicțiile, punerea în cauză a ideilor preconceptuate și necuviința, pe scurt, *dialogismul*. Totuși, Bahtin îi refuză calitatea de polifonie; trecerea la metafora muzicală presupune o orchestrare contrapunctică a dialogismului. (Vezi <http://www.fabula.org/atelier.php>)

fiind, prin excelență, *dialogic*: el nu poate fi abordat decât prin relații în și: polifonie și dialogism, polifonie și enunțare, polifonie și intertextualitate, polifonie și genuri literare.

În capitolul I (*Romanul polifonic al lui Dostoievski și prezentarea lui în literatura critică*) al cărții pe care M. Bahtin o consacră operei lui Dostoievski, autorul observă modul în care critica literară receptează creația prozatorului rus. În viziunea acesteia, concepțiile autorului însuși nu ocupă prim-planul între construcțiile filozofice ale eroilor. Vocea auctorială se face „auzită” în trei moduri diferite: fie se contopește cu vocile anumitor eroi, fie constituie o sinteză a acestor voci, fie *aceste voci acoperă vocea scriitorului*. În concepția criticilor, eroul lui Dostoievski nu este un obiect al cuvântului scriitoricesc, ci un *purtător al propriului său cuvânt*.

Pluralitatea vocilor și a conștiințelor autonome care „se aud” în operă, „autentica polifonie a vocilor cu valoare plenară constituie, într-adevăr, principala particularitate a romanelor lui Dostoievski.” (p. 8–9) În paginile autorului în discuție, accentul nu cade pe caracterele și destinele trecute prin filtrul aceleiași conștiințe; aici se îmbină o *pluralitate* de conștiințe. Eroii nu sunt doar *obiecte* ale cuvântului auctorial, ci și *subiecte* purtătoare ale propriului lor cuvânt. Conștiința eroului este dată ca *străină*, ca aparținând altcuiva. Acesta este sensul în care eroul dostoievskian se deosebește de imaginea eroului din romanul tradițional.

Bahtin afirmă că Dostoievski este creatorul romanului *polifonic*; glasul eroului său este construit ca și glasul autorului însuși: „El se bucură de o autonomie cu totul neobișnuită în structura operei, părând că răsună *alături* de cuvântul autorului și se împletește într-un fel nemaiîntâlnit cu acesta și cu vocile celorlalți eroi (...).” (p. 10)

Viaceslav Ivanov a fost primul dintre comentatorii operei dostoievskiene care a observat afirmarea unui „eu” străin nu ca obiect, ci ca un *alt subiect*. Acesta ar reprezenta concepția despre lume a lui Dostoievski. Afirmarea acestei alte conștiințe ca un subiect egal și nu ca obiect constituie principiul etico-religios al romanului lui Dostoievski.

În lucrarea *Drumul lui Dostoievski*, L. Grossman vorbește despre importanța dialogului în opera acestui scriitor: „Forma conversației ori a disputei, unde diferitele *puncte de vedere* (subl. n.) pot domina cu rândul, reflectând gama de nuanțe ale unor crezuri contrarii, este cu deosebire adevărată pentru întruchiparea acestei filozofii (...)”⁶.

Pornind de la constatările lui Grossman, Bahtin accentuează caracterul *dialogal* al romanelor lui Dostoievski, clădite nu ca întreg al unei singure conștiințe – care a absorbit alte conștiințe –, ci ca un rezultat din *interacțiunea mai multor conștiințe*, fără ca vreuna să devină obiectul alteia.

Un alt critic citat de către Bahtin este V. Komarovici, care compară romanul lui Dostoievski cu întregul artistic din muzica polifonică: „(...) cele cinci voci ale unei fugi, intrând succesiv și dezvoltându-se armonios după canoanele contrapunctului evocă «sistemul vocilor» din romanul lui Dostoievski”. (Ap. Bahtin 1970: 31) Însă Komarovici interpretează greșit polifonia, întrucât el caută să descopere îmbinarea *directă* între diferitele elemente ale realității sau între diferitele serii ale subiectului, în timp ce este vorba despre *îmbinarea dintre conștiințe și lumile lor*. Astfel, Komarovici ajunge la unitatea fără conținut a unui act de voință individual. Or, *polifonia reprezintă tocmai îmbinarea, într-o unitate de ordin superior celei omofonice, a unor voci care rămân autonome*.

În capitolul *Eroul și poziția autorului față de erou*, Bahtin tratează problema poziției cuvântului scriitoricesc față de cuvântul eroului: „(...) cuvântul autorului stă față în față cu acela al eroului – un cuvânt plener și distinct, numai al lui, fără elemente din afară”. (p. 79)

Poziția artistică a autorului față de erou este una *dialogală*, care afirmă independența eroului. Acesta „nu este pentru autor un «el» sau un «eu», ci un «tu» cu valoare pleneră, adică «eul» altui individ cu drepturi depline («tu ești»)”. (p. 88) Autorul i se adresează eroului într-un dialog autentic; el nu vorbește *despre* erou, ci *cu* eroul: „(...) cuvântul autorului despre erou este, prin organizarea sa, rostit

⁶ Apud Bahtin 1970: 23–24.

despre o persoană prezentă care-l aude (pe autor) și *poate să-i răspundă*." (subl. a.) (p. 89)

În capitolul *Cuvântul la Dostoievski*, Bahtin urmărește problema raporturilor dialogale, mai precis, transformarea lor în *cuvânt*, adică în exprimare și dobândirea unui *autor*, adică a făuritorului exprimării date.

Orice exprimare își are creatorul ei. Este posibil ca despre autorul real, cel din afara exprimării, să nu se cunoască nimic.

Raporturi dialogale

– pot exista nu doar între exprimări întregi; se poate aborda prin dialog orice parte de exprimare care are un înțeles, chiar și un cuvânt izolat, ca exponent al unei exprimări străine; prin urmare, raporturi dialogale pot exista chiar și înlăuntrul unui cuvânt izolat dacă se întâlnesc în el, într-un dialog, două glasuri;

– pot fi întâlnite și între stilurile de vorbire, dialectele sociale etc., atunci când acestea sunt receptate ca un fel de concepții despre lume în cadrul limbii;

– se stabilesc și cu propria noastră exprimare, fie în întregimea ei, fie cu un cuvânt izolat din ea, dacă ne distanțăm de ea, exprimându-ne cu o oarecare rezervă sau dedublând pe autorul din noi.

Bahtin identifică drept principal obiect de analiză al cercetărilor sale ulterioare, în opera lui Dostoievski, cuvântul *difon*, care ia naștere în condițiile comunicării dialogale. Totodată, Bahtin afirmă că acest *cuvânt la două voci* îi este străin lingvisticii și că el trebuie să devină unul dintre principalele obiecte de studiu ale metalingvisticii.

Autorul observă că există o serie de fenomene artistice ale vorbirii, ca *stilizarea*, *parodia*, *scazul* și *dialogul* (împărțit în replici), care prezintă o trăsătură comună: cuvântul are, în cazul acestora, o *dublă* orientare:

- după obiectul vorbirii (ca orice cuvânt obișnuit) și
- după cuvântul *altuia*, după *vorbirea celuiilalt*.⁷

⁷ *Scazul* și *dialogul* pot avea, uneori, o singură orientare, tinzând către semnificația directă și nemijlocită a obiectului. Dar, cel mai adesea, ambele se orientează după *vorbirea celuiilalt*.

Așadar, alături de cuvântul orientat după obiect (care *numește / comunică / exprimă / zugrăvește*), urmărind înțelegerea nemijlocită a obiectului (primul tip de cuvânt), există și cuvântul întruchipat sau obiectualizat (al doilea tip de cuvânt). Forma tipică a cuvântului întruchipat (obiectualizat) este *vorbirea directă a eroilor*. Ea nu stă în același plan cu vorbirea autorului, ci la o oarecare distanță, reprezentând ea însăși un obiect de orientare.

Atunci când vorbirea autorului conține vorbirea directă a unui erou, există două unități de vorbire în cadrul aceleiași context, cea de-a doua unitate fiind subordonată celei dintâi. Cele două exprimări comportă tratări stilistice diferite: cuvântul eroului este tratat ca unul *străin*, ca obiect al viziunii autorului.

În cazul în care cuvântul autorului este astfel prelucrat încât să fie caracteristic pentru un anumit personaj, atunci este vorba despre o *stilizare*.

Cuvântul direct este orientat după obiectul său și reprezintă ultima expresie semantică în limitele contextului dat.

Cuvântul obiectual este orientat, și el, după obiect, dar formează, la rândul său, obiectul orientării autorului, deci al altcuiva: „Această orientare străină nu pătrunde însă în interiorul cuvântului obiectual, ci îl ia ca pe un întreg și, fără a-i schimba sensul și tonul, îl subordonează obiectivelor sale.” (p. 262) Cuvintele din ambele categorii conțin o singură voce, sunt *omofone*.

Autorul, însă, poate „deturna” orientarea de sens a cuvântului altuia în scopurile sale. Astfel, același cuvânt conține două voci. Este cazul cuvântului parodiat, al stilizării și al *scazului* stilizat.

Stilizarea presupune ca totalitatea procedeelelor stilistice pe care ea le include să fi exprimat cândva o expresie ultimă a sensului. Numai cuvântul din prima categorie poate fi supus stilizării. Stilizatorul evidențiază cuvântul străin. Astfel, o anumită umbră obiectuală cade chiar asupra *punctului de vedere* care devine convențional. Vorbirea obiectuală a eroului nu este niciodată convențională. El ia lucrurile / spusele în serios. Autorul nu pătrunde în vorbirea eroului, ci o consideră din afară.

Cuvântul convențional este difon. Nu poate deveni convențional decât ceea ce a fost neconvențional. Acum apare deosebirea dintre stilizare și imitație: „Imitația nu imprimă formei un caracter convențional, deoarece ea însăși ia în serios obiectul imitat, și-l însușește, își apropiază nemijlocit cuvântul străin. Aici se produce o contopire totală a vocilor, și, dacă deslușim un alt glas, faptul se produce fără intenția imitatorului.” (p. 264) Dar „(...) stilizarea se poate transforma în imitație, dacă stilizatorul, prins de modelul său, anihilează distanța și slăbește impresia voită de stil *străin*, pe care trebuie s-o sugereze stilul reprodus.” (p. 264)

Asemănătoare stilizării este *narațiunea povestitorului*, atunci când ea înlocuiește cuvântul autorului. Acesta se poate realiza în formele cuvântului literar sau în formele limbajului vorbit – *scazul*. Și în această situație, autorul folosește vorbirea stăină drept un *punct de vedere*. Cuvântul povestitorului este însă mult mai obiectual aici decât în cazul stilizării, iar caracterul său convențional, mult mai slab. Autorul imprimă cuvântului povestitorului un caracter mai mult sau mai puțin convențional, folosindu-se de acesta și instituind distanță între el și cuvântul străin.

Scazul (axarea pe limbajul vorbit) este obligatoriu oricărei narațiuni. Povestitorul nu este scriitor de profesie; el doar posedă o anume manieră socială și individuală de a povesti, tinzând către povestirea orală. Dacă însă posedă un stil literar bine definit este vorba despre o stilizare.

Atât narațiunea, cât și *scazul* pot pierde convenționalismul, devenind cuvântul direct al autorului.

Bahtin îl invocă pe B. M. Eihenbaum, primul care a ridicat – în literatura rusă – problema *scazului*. Conform lui Eihenbaum, *scazul* se bazează pe forma orală de povestire, pe limbajul vorbit și pe particularitățile de limbă corespunzătoare acestuia (intonația orală, construcția sintactică specifică exprimării orale, lexicul corespunzător etc.). Bahtin observă că Eihenbaum ignoră faptul că *scazul*, în cele mai multe dintre cazuri, se bazează pe *vorbirea altcuiva*, în primul rând și abia după aceea, pe limbajul vorbit.

După opinia lui Bahtin, *scazul* este introdus, cel mai adesea, de dragul *vocii străine*, care aduce cu ea o serie de *puncte de vedere*. Este introdus, de fapt, un povestitor, care aduce cu el limbajul vorbit.

Nu în toate epocile i-a fost permis scriitorului să-și rotească direct cuvântul. În astfel de situații, scriitorul apelează la stilizare sau la formele neliterare de narațiune. Dacă lipsește forma adecvată pentru a-și exprima nemijlocit gândurile, autorul recurge la cuvântul altuia.

Trebuie făcută o diferențiere, în interiorul scazului, între axarea pe cuvântul altuia și axarea pe limbajul vorbit. O serie de fenomene ce țin de intonație, de sintaxă, de limbă, în general, își găsesc explicația tocmai în bivalența scazului, în întâlnirea a două voci și a două accente.

Asemănătoare cu narațiunea povestitorului este narațiunea la persoana I (*Icherzählung*): uneori, aceasta se axează pe cuvântul altuia, alteori ea se apropie, până la a se contopi, de cuvântul direct al autorului.

Toate fenomenele care intră în cea de-a treia categorie de cuvinte (stilizarea, narațiunea și *Icherzählung*) au o trăsătură comună: autorul folosește cuvântul altuia în sensul propriilor tendințe.⁸

O situație deosebită prezintă parodia. Autorul vorbește prin cuvântul altuia (ca în stilizare), dar introduce în acest cuvânt un înțeles cu orientare diametral opusă orientării străine (diferit de stilizare). Cele două voci se înfruntă, ele neputându-se contopi în parodie⁹, așa cum se întâmplă în stilizare sau în narațiunea povestitorului.

Atunci când reproducem în vorbirea noastră exprimarea interlocutorului, cuvintele celui alt sună ca niște cuvinte străine nouă: „Introduse în vorbirea noastră, cuvintele altuia adoptă inevitabil elementul nou, concepția și aprecierea noastră, deci devin difone. (...) Vorbirea noastră curentă e

⁸ Odată intrată în cuvântul altuia, ideea autorului nu intră în conflict cu ideea străină, ci o urmează, imprimându-i un caracter convențional.

⁹ Cuvântul parodic se aseamănă cu cel ironic și cu cel străin folosit cu dublu sens, întrucât, în toate aceste cazuri, cuvântul străin redă tendințe ce-i sunt ostile.

plină de cuvintele altora: cu unele ne contopim total vocea, uitând cui îi aparțin, cu altele, care se bucură de autoritate în ochii noștri, ne întărim spusele, și, în sfârșit, pe altele le populăm cu propriile noastre tendințe, care le sunt străine ori ostile". (p. 271)

În cele două varietăți anterioare ale categoriei a treia (în stilizare și în parodie), autorul utilizează cuvintele altuia pentru a reda propriile idei¹⁰. În cea de-a treia varietate, cuvântul altuia rămâne în afara vorbirii autorului, dar autorul ține seama de acesta și se raportează la el. Acest cuvânt străin determină cuvântul autorului. Este cazul *polemicii voalate* și al *replicii dialogului*.

În *polemica voalată*, cuvântul autorului este orientat către obiectul său, dar lovește polemic în cuvântul străin pe aceeași temă. Cuvântul străin nu este reprodus, ci doar subînțeles.

În *polemica voalată*, cuvântul străin este respins.¹¹

Asemănătoare cu *polemica voalată* este *replica dialogului* profund. Cuvintele acestei replici reacționează la cuvântul străin, răspunzându-i și anticipându-l. Acest cuvânt cuprinde în el replicile altuia.

Un alt fenomen important pentru motivarea obiectivelor pe care le intenționează Bahtin îl reprezintă *dialogismul disimulat*. Autorul propune scenariul unui dialog între doi indivizi, în care se omit replicile celui de-al doilea interlocutor, dar fără să aducă vreun prejudiciu sensului general al dialogului. Deși nu vorbește decât unul singur, replicile celui care vorbește sunt reacții la cuvântul mut al celuilalt.

¹⁰ În stilizare, stilul altuia rămâne dincolo de contextul autorului, fiind subînțeles. La fel se întâmplă și în parodie: cuvântul supus parodierii rămâne doar subînțeles; cuvântul autorului fie se dă drept cuvântul altuia, fie prezintă cuvântul altuia drept al său.

¹¹ Respingerea cuvântului străin în *polemica voalată* determină apariția, alături de sensul obiectual, a unui al doilea sens. Se impune o distincție între *polemica voalată* și *polemica deschisă*. *Polemica deschisă* este orientată către cuvântul străin combătut. În *polemica disimulată*, cuvântul este orientat către obiectul obișnuit și nu țintește decât indirect în cuvântul altuia. Cuvântul străin influențează dinăuntru cuvântul autorului.

Această a treia varietate, numită *activă*, diferă de cele anterioare, *pasive*: „(...) în cazul stilizării, al narațiunii și al parodiei, cuvântul străin rămâne cu desăvârșire pasiv în mâinile autorului care-l manevrează. Autorul ia, ca să zicem așa, cuvântul supus și lipsit de apărare al altuia și-i dă propria sa interpretare, silindu-l să slujească noilor sale obiective. În polemica disimulată și în dialogul disimulat, dimpotrivă, cuvântul străin acționează concret asupra vorbirii autorului, făcând-o să se schimbe (...)” (p. 275)

Bahtin nu a intenționat, în lucrarea în discuție, să epuizeze toate resursele cuvântului difon și toate modalitățile posibile de orientare față de cuvântul străin, ci să ofere o clasificare suficientă pentru scopurile propuse. Pentru o mai bună ordonare a varietăților, autorul propune următoarea schemă:

I. *Cuvântul direct*, orientat în mod nemijlocit către obiectul său, ca expresie a ultimei poziții semantice a vorbitorului.

II. *Cuvântul obiectual* (cuvântul personajului întruchipat).

1. Cu predominarea determinării social-tipice	Diferite grade de obiectualitate
2. Cu predominarea determinării individual – caracterologice	

III. *Cuvântul axat pe cuvântul străin* (cuvântul difon)

1. Cuvântul difon cu o singură orientare: a. stilizarea; b. narațiunea povestitorului; c. cuvântul neobiectual al eroului – purtător (parțial) al ideilor autorului; d. <i>Icherzählung</i>	Odată cu scăderea gradului de obiectualitate, tind la o contopire a vocilor, adică la cuvântul din prima categorie.
---	---

2. Cuvântul difon cu orientări diferite: a. parodia cu toate nuanțele ei; b. narațiunea în stilul parodiei; c. <i>Icherzählung</i> în stilul parodiei; d. Cuvântul autorului zugrăvit în culorile parodiei; e. Orice redare a cuvântului străin cu schimbare de accent.	Odată cu scăderea gradului de obiectualitate și cu activizarea gândirii străine, se dialogizează în interior și tind să se descompună în două cuvinte (două voci) din prima categorie.
3. Categoria activă (cuvântul străin oglindit): a. polemica lăuntrică disimulată; b. autobiografia și confesiunea de coloratură polemică; c. oricare cuvânt îndreptat cu luare-aminte către cuvântul străin; d. replica dialogului; e. dialogul disimulat.	Cuvântul străin acționează din afară; relațiile cu el pot adopta cele mai variate forme, iar influența lui deformantă atinge diferite grade.

Punând problema *polivocalității* limbajului românesc și pornind de la *plurilinguismul* limbajului, Bahtin consideră, așa cum s-a văzut mai sus, că trăsătura specifică a limbajului românesc constă în a oferi o *image a limbajului* mai degrabă decât o imagine a omului.

Dialogismul se manifestă în diverse moduri în discursul românesc:

- (i) prin reprezentarea multiplicității idiolectelor: dialecte regionale, jargoane profesionale, argouri diverse etc.;

- (ii) prin dimensiunea „intertextuală”, adică prin capacitatea unui discurs de a se asocia la (sau a se disocia de) alte discursuri pe aceeași temă;
- (iii) prin dimensiunea „interpretativă”;
- (iv) prin dimensiunea „productivă”, prin intermediul diferitelor moduri ale discursului raportat.¹²

3. Teoria polifonică în concepția lui Oswald Ducrot

3.1. Precizări terminologice

Se impune să facem distincție între două tipuri de întrebări ale noțiunii de *polifonie*, în funcție de aplicarea acesteia la fenomene de *discurs* (ca la Bahtin) sau la fenomene de *limbă* (ca la Ducrot). În primul caz, originea fenomenului trebuie căutată în *caracterul intrinsec dialogic al discursului* (v. *supra*)¹³. În cel de-al doilea caz, polifonia, fiind înscrisă în limbă, face parte din enunțare, iar apelul la această noțiune trebuie să permită explicarea unor fenomene lingvistice.¹⁴

3.2. Frază – enunț – enunțare

Ducrot începe prin a distinge *fraza* de *enunț*: *fraza* este o entitate abstractă, care corespunde unui ansamblu de cuvinte combinate după reguli sintactice; *enunțul* este o anumită *performare* a unei frazei, corespunzând, deci, unei enunțări particulare. Ducrot vorbește despre o *semnificație a frazei* și despre un *sens al enunțului*. Sensul enunțului poate înregistra variabile, pe când semnificația frazei este constantă.

Semnificația frazei este „sensul literal”, expresia „sens literal” desemnând *ceea ce rămâne stabil* de la o enunțare a frazei la o altă enunțare.

¹² Vezi Moeschler, Reboul 1999: 304.

¹³ Orice discurs, fiind adresat, poartă în el mărcile acestei adresări, ca și ale cadrului în care aceasta se efectuează.

¹⁴ Vezi Moeschler, Auchlin 2005: 201–202.

Semnificația frazei este un ansamblu de instrucțiuni care conduce, plecând de la o situație particulară de comunicare, la sensul enunțului.

Sensul enunțului este o descriere a enunțării lui. El conduce spre o anumită concluzie pe care o are în vedere locutorul atunci când îl produce și la care este de așteptat să ajungă și interlocutorul acestuia.

Enunțarea este evenimentul istoric constituit de apariția enunțului. De aceea, *sensul enunțului* este reprezentarea propriei sale enunțări.

3.3. Subiect vorbitor – locutor – enunțiator

Grație lui Oswald Ducrot, polifonia este încorporată lingvisticii. Originalitatea teoriei ducrotiene stă în faptul că autorul operează o sciziune a *subiectului vorbitor* la nivelul enunțului. Inspirat de lucrările lui G. Genette – care face diferență între *cel care vorbește* și *cel care vede* –, Ducrot a introdus o distincție asemănătoare între *locutor* și *enunțiatori*. *Locutorul* este cel care, conform cu enunțul, își asumă responsabilitatea enunțării. El pune în scenă *enunțiatorii*, care prezintă diferite *puncte de vedere*. Trebuie menționat că *locutorul* poate să se asocieze cu diferiți *enunțiatori*, să le adopte opiniile, disociindu-se de alții.

Ducrot pune sub semnul întrebării, asemenea lui Bahtin, *unicitatea subiectului vorbitor*. Pornind de la observațiile formulate de către Bahtin și de la teoria naratologică a lui Genette, Ducrot elaborează, începând cu anii 80, o teorie a *polifoniei lingvistice*.

Prin urmare, teza conform căreia, într-un enunț ar exista un singur subiect vorbitor responsabil deopotrivă de activitățile psiho-fiziologice care condiționează realizarea enunțului și de „pozițiile” exprimate în enunț, este subminată de pluralitatea „vocilor” care se fac auzite în interiorul aceluiași enunț.

Așadar, baza teoriei polifonice a lui Ducrot este *infirmarea ipotezei care postulează unicitatea subiectului vorbitor* și susținerea ipotezei conform căreia *elemente ale unui enunț sau enunțuri întregi constituie discursuri ce aparțin*

unor enunțiatori diferiți. Ducrot introduce diverse entități care corespund unor persoane cu statut teoretic și nu unor indivizi din lumea reală:

– *subiect vorbitor* – producător al enunțului; individul al cărui efort fizic și mental a permis producerea unui anumit enunț; *subiectul vorbitor* face pereche cu *subiectul auditor* și corespunde *autorului concret*, din naratologie;

– *locutor* – instanță care preia responsabilitatea actului de limbaj, garantul actului de enunțare performat de către subiectul vorbitor; *locutorul* face pereche cu *alocutorul* și corespunde *naratorului*;

– *enunțiator*¹⁵ – sursă a enunțării, căreia nu i se poate atribui, în sens strict, niciun cuvânt, instanță care indică o „poziție“, un „punct de vedere“; *enunțiatorul* este, într-o primă formă a teoriei, responsabil de actele ilocuționare, apoi Ducrot îi restrânge atribuțiile: ridicându-i responsabilitatea pentru actele ilocuționare, el se reduce la entitatea sau entitățile a cărei voce / a căror voce este / sunt exprimată(e) de enunț; face pereche cu *destinatarul* și nu are corespondent în plan narativ. *Locutorul* și *enunțiatorul* sunt entități teoretice și nu ființe în carne și oase.¹⁶

Noțiunile de *locutor* și *enunțiator* suferă un anumit număr de modificări între primul articol consacrat acestei problematici (*Analyse de textes et linguistique de l'énonciation*, în Ducrot et al. 1980) și ultimul (Ducrot 1984).

¹⁵ Ducrot se folosește pentru prima oară de acest termen, punându-l între ghilimele, în articolul său *Texte et énonciation* (Ducrot et al. 1980: 44). Articolul *La notion de sujet parlant* este dezvoltat în capitolul VIII al cărții sale din 1984; acest capitol, alături de Ducrot 1991, au rămas până astăzi textele de referință ale introducerii în polifonia ducrotiană.

¹⁶ Un exemplu al distincției dintre *locutor* și *enunțiatori* (care pot fi mai mulți) îl oferă un act de vorbire indirectă: *Nu vi se pare că este frig aici? Avem un locutor care produce un enunț și doi enunțiatori, unul care este responsabil de întrebare și celălalt care este responsabil de cererea exprimată (Închideți fereastra!). Aici, alocutorul sau alocutorii se confundă cu destinatarul unic sau cu destinatarii plurali. (V. Moeschler, Reboul 1999: 307)*

3.4. Locutorul *L* și locutorul *l*

Ducrot distinge între *locutorul ca atare* (*locuteur en tant que tel*) (abreviat *L*) și *locutorul ca ființă din lume* (*locuteur en tant qu'être du monde*) (abreviat *l*). Primul este responsabil numai de enunțare, fiind persoana ce reiese din discurs. Al doilea este o persoană completă, adică susceptibilă să i se atribuie proprietăți particulare, deși rămâne o ființă discursivă.

Distincția îi servește pentru a explica fenomenul autoironiei, în care locutorul *L* pune în scenă un enunțiator care exprimă un *punct de vedere* pe care *L* nu și-l însușește, ci pe care i-l atribuie lui *l*. Acesta din urmă ar avea, astfel, drept posibil corespondent naratologic un personaj-narator care își exercită *funcția de interpretare* asupra lui însuși; altfel spus, dacă *locutorul-L* corespunde naratorului *ca narator*, *locutorul-l* corespunde naratorului *ca personaj*.¹⁷

4. Școala Scandinavă de Polifonie Lingvistică (ScaPoLine)

4.1. Cadrul teoretic general

Demersul nostru are ca repere teoretice principale lucrarea *ScaPoLine*¹⁸, articolul lui Henning Nølke și Michel Olsen, intitulat *Polyphonie: Théorie et terminologie*¹⁹ (*Polyphonie* 2, septembrie 2000) și articolul lui Henning Nølke,

¹⁷ Vezi și Bălășoiu 2004: 29.

¹⁸ Nølke *et alii* 2004. Ținem să precizăm, totodată, că articolele din care ne-am inspirat pentru prezentarea teoriei ScaPoLine provin, în mare parte, de pe site-ul, www.hum.au.dk. Nefăcându-se distincție între pagini, ne-a fost imposibil să operăm o trimitere foarte precisă.

¹⁹ http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_II/poly2_NolkeOlsen_article.htm / Articolul a fost scris cu scopul de a servi seminarului de la Uppsala (2000); are cinci părți și o bibliografie. Prima parte (H.N.) cuprinde o teorie scandinavă a polifoniei lingvistice; partea a doua (H.N., M.O.) se ocupă de instanțele enunțării în abordările literare și lingvistice; partea a treia are ca subiect discursul indirect liber (H.N., M.O.); partea a patra (M.O.) este consacrată concluziilor și sugestiilor; în partea a cincea sunt prezentate câteva date statistice privind conectorii.

*La ScaPoLine 2001. Version révisée de la théorie Scandinave de la Polyphonie Linguistique*²⁰.

4.2. Obiectivul ScaPoLine

Obiectul ScaPoLine este descrierea semantică a structurilor limbii. Chiar dacă interpretarea reală nu face obiectul unei teorii lingvistice care vrea să se situeze la nivelul limbii, scopul ultim al ScaPoLine este să elaboreze o concepție clară a sensului și a raportului său cu semantica limbii.

Contrar lui Ducrot, ScaPoLine nu se mulțumește să examineze polifonia doar la nivelul limbii (*langue*), ci își extinde interesul și la acela al vorbirii (*parole*).

Dacă scopul urmărit de Ducrot a fost să furnizeze o descriere semantică a limbii independentă de vorbire, țelul ScaPoLine este să dezvolte un aparat operațional de analize textuale. ScaPoLine studiază în ce măsură limba dă instrucțiuni referitoare la identitatea „enunțiatorilor”, adică a surselor *punctelor de vedere*. Nu e suficient să se descrie raportul / raporturile dintre locutor și enunțiatori, ci trebuie descoperite constrângerile pe care le impune forma lingvistică însăși asupra saturării acestor surse. ScaPoLine va arăta că locutorul nu construiește numai enunțiatori nedeterminați, prezentând *puncte de vedere*, ci, de asemenea, alte obiecte de discurs, între care, în mod deosebit, *ființele discursive*, prezentate ca fiind susceptibile de a fi sursele unor anumite *puncte de vedere* specifice, adică identificându-se cu *enunțiatorii* puși în scenă.

4.3. Frază – enunț – enunțare

Pentru ScaPoLine, *fraza* este un element al limbii, iar *semnificația* reprezintă descrierea semantică a frazei.

²⁰ http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_III/Henning_Nolke.htm Acest articol este rodul discuției pe care autorul, după cum însuși mărturisește, a avut-o cu Oswald Ducrot în urma seminarului de la Uppsala, din 2000. Scopul acestui articol este de a găsi o terminologie comună atât perspectivei ducrotiene, cât și perspectivei ScaPoLine.

Enunțul este un element al vorbirii, căruia i se asociază descrierea semantică numită *sens*. Mergând mai departe decât Ducrot, ScaPoLine afirmă că enunțul poate fi conceput ca un ansamblu de instrucțiuni prezentate de către emițător pentru a permite receptorului / receptorilor să ajungă la o bună interpretare, adică intenționată. *Enunțul* este conceput ca imagine a *enunțării*.

4.4. Enunțuri și text

Textul este constituit din enunțuri. Enunțurile se regroupează pentru a forma diferite fragmente de texte, având un anumit număr de proprietăți în comun, constituind entități intermediare între nivelul enunțului și cel al textului (întreg). Există un tip de fragment textual, *pasajul polifonic*, care este pertinent pentru analiza polifonică, cu condiția ca acest tip de fragment să constituie un „univers închis” în raport cu relațiile polifonice. *Pasajul* constituie un fel de punte de legătură între enunțurile individuale și textul întreg, conform schemei următoare:

$$\text{enunțul}_1 + \text{enunțul}_2 + \dots + \text{enunțul}_n \Rightarrow \text{Pasaj Polifonic (PP)}$$

$$\text{PP}_1 + \text{PP}_2 + \dots + \text{PP}_n \Rightarrow \text{Text (întreg)}$$

4.5. Nivelurile de analiză

Analizele polifonice se situează la mai multe niveluri și se realizează în mai multe etape. O primă distincție trebuie făcută între *nivelul limbii și cel al vorbirii*. O a doua distincție se face între cele două niveluri de complexitate: *enunțul și pasajul polifonic*. Domeniul ScaPoLine neextinse este cel al enunțului, în vreme ce punctul de plecare pentru ScaPoLine extinsă este domeniul pasajului polifonic.

4.6. Structura ScaPoLine

4.6.1. Trăsături generale

Interpretarea polifonică rezidă, în mod esențial, în a satura variabilele date prin instrucțiunile vehiculate de

forma lingvistică, semnalând regulile sau principiile care ghidează interpretarea.

ScaPoLine se ocupă, în principal, de *crearea sensului la nivelul enunțului* care conține urme ale protagoniștilor. Este vorba despre pronomine personale, adjective conotative, modalizatori etc. Această prezență a participanților din discurs este un fenomen profund integrat în limba naturală, care este auto-referențială. În urma analizei, se poate observa că alte *puncte de vedere* (pdv) decât cele ale emițătorului și ale receptorului pot fi vehiculate prin intermediul enunțului.

Într-un enunț ca:

(1) *Acest perete nu este alb.*

două *puncte de vedere* (incompatibile) coexistă:

(1') pdv₁: *acest perete este alb.*

pdv₂: *pdv₁ este nejustificat.*

Dacă emițătorul s-a folosit de negație este pentru că cineva crede (sau ar putea crede) că peretele este alb (pdv₁), ceea ce este contrar părerii emițătorului (pdv₂). În timp ce pdv₂ (care susține exact contrariul lui pdv₁) este *punctul de vedere* al emițătorului, nu se poate deduce doar din enunț cine este responsabil pentru primul enunț.²¹

Existența acestor două *puncte de vedere* este marcată în înseși materialele lingvistice prin prezența negației *nu*.

(1) *Acest perete nu este alb.*

(2) a. *Știu asta.*

b. (...), *ceea ce regretă vecinul meu.*

(3) a. *Și de ce ar fi?*

b. (...), *ceea ce crede vecinul meu.*

c. (...) *Dimpotrivă, el este complet negru.*

Reacțiile monologale sau dialogale în (2) trimit la *punctul de vedere* (negativ) al emițătorului, pe când cele de la

²¹ Pentru identificarea acestei instanțe, interpretul (adică cel care încearcă să înțeleagă textul) trebuie să recurgă la informații co- și contextuale, inclusiv la cunoștințele sale enciclopedice. (Pentru lămurirea sintagmei *competență enciclopedică*, vezi, printre altele, Maingueneau 2007a: 46–48).

(3) (monologale sau dialogale) trimit la *punctul de vedere* pozitiv (subiacent) vehiculat prin intermediul lui (1). Înlănțuirile monologale în (3) se leagă de acest ultim *punct de vedere*, de care emițătorul se distanțează în mod explicit. Acolo unde, în (2)b., vecinul meu regretă că peretele nu este alb, în (3)b., el crede că e alb. De asemenea, în (3)c., faptul că peretele este complet negru nu este contrar faptului că el *nu este* alb: este contrar *punctului de vedere* potrivit căruia el *ar fi* alb. Această dublă posibilitate de înlănțuire n-ar exista fără prezența negației gramaticale.

ScaPoLine tratează fenomene care s-au născut în limbă independent de întrebuintarea ei, ocupându-se de ceea ce spun enunțurile în calitate de enunțuri. Astfel, dacă se spune că locutorul are un anumit *punct de vedere*, nu este vorba despre locutorul real sau fizic în carne și oase – acesta nu reprezintă interes pentru analiza lingvistică propriu-zisă –, ci despre instanța care enunță în calitate de *obiect al discursului*.

Structura polifonică se situează la nivelul limbii (sau al frazei) și ea nu se descoperă printr-un studiu al interpretărilor sau al utilizărilor posibile ale enunțurilor, ci doar printr-o examinare a (co)textelor în care acestea este posibil să se integreze. Structura polifonică furnizează instrucțiuni legate de interpretarea enunțului sau, mai exact, de interpretările posibile ale acestuia. Astfel, teoria polifonică este o teorie *enunțiativă, semantică, discursivă, structuralistă și instrucțională*. Ea este enunțiativă pentru că se ocupă de enunțare; este semantică pentru că obiectul său de studiu îl reprezintă sensul enunțurilor; este discursivă pentru că sensul este văzut ca fiind format din urme ale unui discurs cristalizat și pentru că acest sens privește integrarea discursivă a enunțului; este structuralistă pentru că pleacă de la o concepție structuralistă a organizării discursului; este instrucțională pentru că furnizează instrucțiuni pentru interpretarea enunțului. Aceste instrucțiuni pot fi mai mult sau mai puțin precise. În enunțul de la (1), instrucțiunea constă în a-l face pe receptor să înțeleagă că sunt în joc două *puncte de vedere* contradictorii, unul pozitiv, celălalt negativ, și că locutorul se asociază acestuia din urmă. Dar ea

nu exprimă nimic în ceea ce privește sursa *punctului de vedere* pozitiv. În procesul interpretativ, receptorul fizic va căuta în mod automat (și inconștient) să descopere identitatea celui care este responsabil de celălalt *punct de vedere* (pdv₁). Rezultatul acestui procedeu este crearea unei *configurații polifonice* care face parte din înțelegerea textului global cu care este confruntat.

Prin urmare, polifonia aparține sensului enunțului, or semnificația frazei furnizează cel mai adesea instrucțiuni referitoare la această polifonie observabilă.

ScaPoLine face distincție între *configurația polifonică* (abreviată *configurație*), care este legată de nivelul enunțului, fiind, astfel, un fapt observabil, și *structura polifonică* (abreviată *structură-p*), care este un fapt de limbă. Structura-*p* se compune din instrucțiuni care marchează elementele configurației, implicând niște constrângeri în ceea ce privește interpretarea acesteia.

Un element al sensului este *marcat* în semnificație dacă el comportă instrucțiuni referitoare la crearea acestui element. În acest caz, elementul respectiv lasă *urme* (lingvistice) în semnificație.

4.6.2. Configurația polifonică

Făcând parte din sens, *configurația polifonică* este un element al descrierii semantice a enunțului, conceput ca rezultat al enunțării. Enunțul este o imagine, astfel că această configurație conține imagini ale instanțelor enunțative și, mai ales, pe cea a locutorului.

Configurația se compune din patru elemente, adică locutorul și trei tipuri de entități construite de către acesta:

- *Locutorul ca și constructor* (abreviat LOC) construiește elementele din care se compune configurația polifonică.
- *Punctele de vedere* (*les points de vue*) (pdv) sunt unități semantice care cuprind un conținut semantic și o judecată bazată pe acest conținut. *Punctele de vedere* pot fi în legătură cu fapte extralingvistice sau lingvistice, stări mentale etc.; sunt entități semantice purtătoare de o *sursă* (enunțiator la Ducrot) despre care se spune că are pdv.

– *Ființele discursive (les êtres discursifs)* (abreviate *ê-d*) sunt ființe susceptibile de a fi responsabile de *punctele de vedere* exprimate sau, mai exact, sunt responsabile de judecățile aduse de către pdv; sunt entități semantice susceptibile de a satura sursele.

Configurația construită de către LOC se compune din pdv legate de *ê-d* prin diferite *legături*.

– *Legăturile enunțiative (les liens énonciatifs)* (abreviate *legături*) leagă *ê-d* de pdv.

Pentru a ilustra aplicarea acestor trei noțiuni, vom relua exemplul de la (1):

(1) *Acest perete nu este alb.*

După cum s-a văzut deja, structura polifonică cuprinde două *puncte de vedere*:

(1') pdv₁: *acest perete este alb*

pdv₂: *pdv₁ este nejustificat.*

O singură *ê-d* este prezentă, și anume locutorul și, de asemenea, o singură legătură care este marcată: locutorul este asociat celui de-al doilea *punct de vedere* (pdv₂) printr-o legătură de responsabilitate. Structura polifonică introdusă prin negația sintactică *nu* conține două pdv (unul simplu, celălalt ierarhic), o *ê-d* (locutorul) și o legătură care relaționează locutorul cu pdv₂ (ierarhic). (Vezi *infra*.)

Toate aceste elemente sunt marcate în semnificație și dau instrucțiuni pentru interpretarea sa. Locutorul poate construi configurația, astfel încât aceasta să prezinte propriile sale pdv și nu doar pdv ale altor ființe discursive care populează discursul său:

locutorul => (non-sursă a) pdv₁

=> (sursă a) pdv₂

4.6.2.1. Locutorul (LOC)

LOC este prezent întotdeauna în configurație în măsura în care el este constructorul sensului. El poate fi indicat prin mijloace lingvistice ca: pronume personal de pers. I, unele expresii modale etc. Proprietatea sa esențială este cea de a fi autorul enunțării văzute ca eveniment istoric, asociat unei situații enunțiative. Fiecare enunț este o dramă, al

cărei locutor este, în același timp, și autor, și regizor. LOC comunică prin intermediul actorilor pe care îi regizează. El nu intră personal în scenă niciodată, dar poate face să vorbească un actor în numele său.

4.6.2.2. Punctele de vedere (pdv)

Pdv sunt unități semantice și, totodată, elemente ale limbii. Se caracterizează prin faptul că sunt asociate cu „subiecte” având aceste *puncte de vedere*. În acest sens, ele sunt elemente ale unui discurs cristalizat.

Punctele de vedere sunt entități semantice compuse dintr-o *sursă*, dintr-un *raționament* și dintr-un *conținut*. Există cel puțin un pdv în semnificația frazei. Pdv constituie scheletul structurii polifonice.

Sursa, care are un pdv, este o variabilă saturată de o ființă discursivă. Sursa poate fi mai mult sau mai puțin determinată la nivelul limbii, pornind de la non-determinarea completă, în cazul discursului raportat, de tipul: „Petru spune că X”, și trecând prin mai multe variații ale determinării, de tipul: „spunem că X” sau „pare că X”.

Raționamentul poate fi exprimat prin forme precum adverbele modale (*poate, fără îndoială,...*) sau propozițiile parantetice. Adesea, sursa și raționamentul sunt nemarcate, subînțelese.

Distincția dintre *raționament* și *conținutul* propozițional al pdv corespunde distincției dintre *modus* și *dictum*.

Se disting trei tipuri de pdv, în funcție de structura lor internă:

- pdv simple
- două tipuri de pdv complexe:
 - pdv ierarhice
 - pdv relaționale

Distincția dintre *pdv simplu* și *pdv complex* se sprijină pe două criterii. Pe de o parte, ele se disting în ceea ce privește natura instrucțiunilor semantice care le compun. Pe de altă parte, ele mențin relații de dependență semantică divergente cu celelalte pdv vehiculate în același enunț.

4.6.2.2.1. *Punctele de vedere simple*

Punctele de vedere simple sunt independente de celelalte pdv ale aceluiași enunț (conținutul lor semantic se lasă descris izolat, într-un fel atomic). Orice enunț conține cel puțin un pdv simplu. Într-o frază care nu conține decât un singur pdv, acesta este asociat cu locutorul și fraza este una *monofonică*. Fraza *Este frumos afară.* este un exemplu de frază monofonică. În fraza *Acest perete nu este alb.*, pdv_1 este un pdv simplu.

Pdv simplu este construit dintr-un conținut semantic și dintr-un raționament pe baza acestui conținut, prin referința „este adevărat că”.

4.6.2.2.2. *Punctele de vedere complexe*

Punctele de vedere complexe expun mai multe *puncte de vedere*, în măsura în care ele exprimă raportul dintre mai multe pdv pentru a discerne semantica lor. Spre deosebire de pdv simple, pdv complexe nu au caracter referențial.

Pdv complex prezintă combinații de pdv simple de diverse feluri.

– *Pdv complexe ierarhice* sunt compuse din pdv simple, organizate în funcție de o structurare ierarhică. Ele permit să se exprime raționamente exterioare despre alte raționamente. Cazul negației din (1) nu poate fi descris decât pornind de la un pdv_1 pozitiv subiacent. Oricare ar fi conținutul semantic al pdv_1 , conținutul semantic al pdv_2 este că pdv_1 este nejustificat și respins.

Pdv ierarhice pot fi reprezentate prin adverbe de tipul *poate*. Într-un enunț ca: „Petru este poate acolo”, există un prim pdv_1 „(este adevărat că) Petru este acolo”, peste care se suprapune un pdv_2 : „(poate) pdv_1 ”.

– *Pdv complexe relaționale* leagă între ele pdv simple sau complexe. Pdv relaționale apar mai ales în enunțurile care conțin conectori.

El a căzut la examen pentru că nu era pregătit.

Pdv exprimat prin *pentru că* este: „X este o consecință a lui Y”. Termenii X și Y sunt saturați prin cele două pdv simple: pdv₁: „el a căzut la examen” și pdv₂: „nu era pregătit”.

Se poate constata o anumită analogie între structura sintactică a frazei și inventarul de pdv pe care îl conține structura sa polifonică. De fapt, un pdv simplu corespunde deseori unei structuri simple, alcătuite dintr-un predicat verbal. Existența pdv ierarhice decurge adesea din prezența adverbilor contextuale (modalizatori), iar pdv relaționale sunt cele mai vehiculate de structurile de coordonare.

Un al patrulea tip de pdv se adaugă în momentul enunțării. Este vorba despre *pdv stratificaționale*, care sunt legate de focalizarea neutră și care sunt marcate ele însele la nivelul frazei.

4.6.2.3. Ființele discursive (ê-d)²²

Ființele discursive sunt unități pur lingvistice: fac parte din discurs. În realitate, ele nu există decât prin raporturile

²² În prima fază a teoriei polifonice, termenul de *ființă discursivă* a fost folosit într-un sens non-tehnic de către Ducrot (1984), pentru a indica faptul că vocile nu aparțin persoanelor fizice și că pot coexista mai multe voci în același enunț. Ducrot ia în calcul locutorul, enunțiatorii, alocutorul și vocea publică, insistând pe tripartiția locutorului: 1. *subiectul vorbitor*; 2. *locutorul ca atare* dat de către semantismul enunțului; 3. *locutorul ca ființă a lumii*, reprezentat în enunț.

Berrendonner (1981) introduce noțiunea de *voce publică* drept obiecție la ideea logică de adevărat sau fals în analiza sa despre presupunerile unor verbe ca *a pretinde*. Berrendonner vorbește despre NOI-adevărat / fals (adevărul și falsul sunt o reprezentare a unei idei generale, adoptate de către o colectivitate mai mult sau mai puțin definită, care poate să includă sau nu locutorul și / sau destinatarul).

Kronning (1993) distinge *locutorul ca atare*, care este responsabil de enunțare, *locutorul ca ființă a lumii*, care are o existență independentă a evenimentului enunțativ și care este înzestrat cu cunoștințe enciclopedice și cu o memorie discursivă și, în sfârșit, *locutorul colectiv*, numit *vox publica*.

Pentru Nølke (1994: 148), „ființele discursive sunt ființele susceptibile de a fi responsabile de *punctele de vedere* exprimate. În afară de protagoniștii enunțării (locutorul și alocutorul), este vorba și despre «personaje»

lor cu pdv. Totuși, funcția lor este dublă, în măsura în care ele sunt și actori ai situației comunicative.

Cele mai importante *ê-d* sunt protagoniștii discursivi: locutorul (LOC), alocutorul (ALLOC), elemente constitutive ale situației enunțative și, prin urmare, întotdeauna prezente în discurs. Trebuie să se facă o distincție între *ê-d* de pers. I sau a II-a (imaginile LOC sau ALLOC) și terți, etichetă destinată să cuprindă toate *ê-d* care nu au niciun raport cu LOC sau cu ALLOC.

Se disting două clase de *ê-d*: *locutorii (virtuali)* (LV) și *non-locutorii* (NL).

Toate „personajele” susceptibile de a putea lua cuvântul, adică de a produce ele însele enunțuri, *locutorii virtuali* (LV), sunt capabile și de a-și asuma responsabilitatea pentru pdv. Aceste *ê-d* formează prima clasă. LV poate trimite, din punctul de vedere al situației de comunicare, la un *locutor* (*le locuteur*) (autorul enunțării, indicat prin pers. I sg.), la un *alocutor* (*l'allocutaire*) (indicat prin pers. a II-a sg.) sau la unul sau mai mulți terți (*les troisièmes*), la care se poate face referire prin pronume personal de pers. a III-a sau prin sintagme nominale. (Vezi *infra*).

Anumite enunțuri vehiculează pdv al căror responsabil nu are această proprietate de a produce el singur o enunțare. Aceștia sunt *non-locutorii* (NL). Ca și în cazul locutorilor virtuali, existența *non-locutorilor* poate fi indicată la nivelul frazei, aceștia putând face parte din structura polifonică. Poate fi vorba despre *opinia publică* sau despre *lege*. Presupunerile propoziționale și existențiale se analizează drept *puncte de vedere* al căror SE este considerat responsabil (cf. Ducrot 1984). SE / NOI poate fi *opinia publică* sau un eșantion pertinent al societății în care se înscrie

introduse în discurs – de exemplu, prin grupuri pronominale sau substantive proprii – sau care se găsesc, pe de altă parte, în universul discursiv (existând într-o știință presupusă comună).“ (Apud Nølke et alii 2004: 43)

Norén (1999) stabilește o diferență între *ființele discursive explicite* și *ființele discursive implicite*. Ființele discursive explicite corespund ființelor înscrise în limba însăși, adică în instrucțiunile unui cuvânt, în timp ce ființele discursive implicite sunt construite în discurs.

discursul. O analiză polifonică a exemplului clasic *Regele Franței este chel.* ar putea evidenția faptul că acest enunț vehiculează (printre altele) pdv: *Franța are un rege.*, asociat unei directive care indică faptul că *se / noi* este responsabil de acest pdv.

4.6.2.3.1. Locutorii virtuali (LV)

LV pot fi *actualizați* (cei care iau efectiv cuvântul) sau *neactualizați*; de exemplu, discursul direct (DD) are doi locutori, ambii actualizați, pe când discursul indirect (DI) are tot doi locutori, dar unul dintre ei, și anume locutorul discursului citant, este actualizat, pe când locutorul discursului citat este neactualizat.

(4) *Ion zice: „E frumos afară.”*

(5) *Ion îmi spune că e frumos afară.*

În afara acestei deosebiri, (4) și (5) au aceeași structură polifonică: fiecare dintre cele două fraze are doi locutori care susțin două pdv diferite; în ambele, un pdv simplu este atribuit locutorului citat, iar un pdv complex, susținut de către locutorul citant, rezultă din *afirmarea implicită a faptului că a avut loc o enunțare*, din *alegerea explicită a unui anumit verb care să indice acest fapt* și din *numirea locutorului responsabil de prima enunțare*.

Așadar, *locutorii virtuali* (LV) sunt definiți prin rolurile lor: comunicativ și enunțativ. Un LV fie ia efectiv cuvântul și devine locutorul (actualizat), fie el este prezentat ca fiind capabil de a lua cuvântul. Frazele de la (6) și (7) oferă exemple de LV non-actualizați:

(6) *Pierre spune că plouă la Paris.*

(7) *Se pare că plouă la Paris.*

Cele două fraze conțin același pdv simplu, *plouă la Paris*, și, în ambele cazuri, este indicat, în structura polifonică, faptul că un LV, altul decât locutorul, este responsabil de acest pdv. În (6), identitatea acestui LV este chiar precizată, în timp ce la (7), ea rămâne nespecificată.

Locutorii virtuali se regroupează în trei categorii, definite cu ajutorul situației comunicaționale. Ei corespund la trei persoane gramaticale și vor primi definiții formale:

– *locutorul* (*le locuteur*) (LOC) este cel care, în funcție de enunț, este autorul enunțării. Pronumele de pers. I trimit direct la acest locutor.

Locutorul este o ființă discursivă în sensul că nu există decât în discurs, neintrând niciodată în scenă ca o sursă a unui pdv specific. Această funcție este rezervată celorlalte ființe discursive, care sunt entități susceptibile de a satura variabila „a fi sursa unui pdv”.

LOC construiește ființele discursive ca pe niște *imagini* ale diferitelor „persoane lingvistice”, prezente în discurs (text), o persoană lingvistică fiind o entitate a universului de discurs. Persoanele lingvistice pot fi reprezentate lingvistic prin sintagme nominale, prin substantive proprii, prin pronume personale etc.

În calitate de constructor al sensului, LOC poate crea două imagini diferite ale sale. Când construiește o imagine a sa în momentul vorbirii, se va numi *locutor al enunțului*, abreviat I_i (indicele i trimite la enunțul în discuție); I_o este locutorul enunțului actual. Deși în majoritatea enunțurilor I_o nu este reprezentat în mod explicit, el poate fi indicat prin câteva mijloace lingvistice: pronumele *eu*, în propoziții parantetice cu caracter metalingvistic sau modal, expresiile performative, de tipul: *eu promit*. Când construiește o imagine a lui însuși ca *locutor textual*, abreviat L , LOC este prezentat ca având toate datele unei persoane complete. LOC poate construi, astfel, o imagine generală a lui însuși sau o imagine a lui într-un alt moment al istoriei sale. Pronumele de pers. I care trimit la locutorul textual se regăsesc ca subiecte sau complemente directe, ca în exemplul: „eu scriu un articol, el mi-a trimis articolul, el m-a privit”.²³

– *alocutorul* (*l'allocutaire*) (ALLOC) este cel căruia îi este destinată enunțarea, întotdeauna în funcție de enunț.

²³ Ducrot (1982) operează o distincție a instanței discursive. Astfel, într-o frază simplă de genul: *Eu mă întreb dacă...* vom înțelege intuitiv că cele două instanțe ale pronumelui de pers. I sg. nu au exact aceeași referință. *Eu* trimite la instanța definită doar prin faptul că acesta e responsabil de enunțare, în timp ce *mă* trimite la o instanță a locutorului care este independentă de enunțul particular.

Printre urmele care îi sunt caracteristice se găsesc, în special, pronumele de pers. a II-a.

LOC poate să impună o legătură enunțiativă între alocutor și un pdv evocat. Trebuie făcută o distincție între *alocutor*, ca ființă abstractă în teoria polifoniei, și *auditor*, individ fizic și real în interacțiune. Primul este un element constitutiv al situației enunțiative și adesea înscris la nivelul semantic al cuvântului sau al enunțului, în timp ce al doilea este o ființă empirică, la fel ca subiectul care vorbește.

Și *alocutorul* se subîmparte în două imagini, după modelul locutorului: *alocutorul enunțului* (a_o) și *alocutorul textual* (A).

– *cei din a treia categorie (les troisièmes)* sunt aceia care pot fi indicați prin pronume de pers. a III-a, prin nume proprii sau prin sintagme nominale, având o referință non-generică.

Trebuie făcută distincția între *terții individuali* și *terții colectivi*, simbolizați prin NOI. NOI, desemnând orice terț colectiv, reprezintă părerea generală. Se distinge o întreagă gamă de variante ale acestui NOI. NOI eterogen, numit NOI-polifonic, este un colectiv în care membrii se diferențiază ca indivizi susceptibili de a lua cuvântul. Intră în această categorie expresii de tipul: *se spune că, se pretinde că, din câte asigurăm că*.

De cealaltă parte, se găsește NOI / SE, adică ființe discursive luate ca o colectivitate: legea, ideile preconceptuate, adevărurile eterne. Ceea ce distinge NOI de LEGE este faptul că primul este divizibil în mai multe voci, în timp ce LEGEA este indivizibilă. LEGEA este dată drept sursă a unei idei generale, vehiculate de un pdv al cărui conținut semantic este presupus.

Într-un enunț ca: „Petru pretinde că Ion e bolnav.“, pdv „Ion e bolnav“ menține o legătură enunțiativă de responsabilitate cu LEGEA.

Un LV se poate defini numai prin proprietatea sa constitutivă, adică prin faptul că este considerat responsabil de un anumit enunț sau se poate prezenta ca fiind dotat cu o existență independentă de un anumit eveniment enunțiativ,

aducând cu el o întreagă gamă de proprietăți textuale, enciclopedice etc.

Analizând distincția ducrotiană între *locutor ca atare* (L) și *locutor ca ființă a lumii* (l), ScaPoLine consideră că terminologia nu este una potrivită, având în vedere faptul că nu este vorba despre o ființă a lumii, ci numai despre o ființă a discursului. De aceea, ScaPoLine a propus înlocuirea acestui termen cu *locutor ca individ*, termen care a fost și el nemulțumitor, deoarece această instanță a locutorului nu este mai individualistă decât prima. Și termenul *locutor ca atare* este destul de greoi. ScaPoLine a propus următoarea terminologie: pentru fiecare tip de LV distinge o instanță „frastică” și o instanță „textuală”. Vor fi, astfel, șase (de trei ori câte două) tipuri de LV:

- *locutorul frastic* (*le locuteur phrastique*), abreviat l_i ;²⁴
- *locutorul textual* (*le locuteur textuel*), abreviat L;
- *alocutorul frastic* (*l'allocutaire phrastique*), abreviat a_i ;
- *alocutorul textual* (*l'allocutaire textuel*), abreviat A;
- *cei de-ai treilea frastici* (*les troisièmes phrastiques*), abreviați d_i ;
- *cei de-ai treilea textuali* (*les troisièmes textuels*), abreviați D.

ScaPoLine face distincție între *polifonia internă* (caracterizată prin prezența, în structura polifonică, a locutorilor virtuali), *polifonia externă* (în structura polifonică apar și non-locutorii) și *citare*, adică polifonia atestată de enunțurile în care apar locutori actualizați și locutori neactualizați.

În Korzen & Nølke (2000), s-a propus distincția dintre *locutor adevărat* și *locutor virtual*, sprijinită pe următoarele accepții: un locutor adevărat are toate proprietățile unui locutor și se folosește de acestea pentru a lua el însuși cuvântul; un locutor virtual are și el toate proprietățile unui locutor, dar nu se servește de acestea.

Locutorul, L, face (în mod normal) parte din NOI. LV, prin însăși natura lor, sunt indivizibili în acest sens. Anumiți

²⁴ Indicele i trimite la enunțul particular pentru care LV în chestiune este responsabil.

LV se prezintă sub o formă gramaticală de plural. De exemplu:

(8) *Noi le-am spus că vom reveni.*

LV al pdv *noi vom reveni* este la plural. Dar aici trebuie să se distingă „adevăratul” plural, în care numele predicativ, de exemplu, se declină la plural (*Noi suntem mulțumiți*), de pluralul de modestie, din câteva întrebări ale pronumelui *noi*. În ultimul caz, *noi* corespunde, din punct de vedere semantic, unui singular și nu pune nicio problemă descrierii polifonice. Însă, în primul caz, există tentația de a admite existența unui LV la plural, deci a LV divizibili. Se pare, totuși, că acești LV nu cunosc decât calitatea de instanțe textuale. LV la plural își împart această proprietate (de a nu cunoaște decât o singură instanță) cu non-locutorii și constituie, în acest sens, tranziția înspre un alt mare grup de ê-d:

4.6.2.3.2. Non-locutorii (NL)

NL sunt instanțe discursive mai abstracte. Adesea, NL se regroupează sub dimensiunea de NOI (ON, fr.). ON poate să însemne diferite lucruri, la fel ca *on* din limba franceză, care (fenomen francez) este susceptibil să înlocuiască toate persoanele gramaticale. De asemenea, ON polifonic poate fi părerea generală sau un eșantion reprezentativ al societății în care se înscrie discursul, iar ON poate integra locutorul și/sau alocutorul sau poate fi compus numai din pers. a III-a. Legea (LOI), „ideile preconceptuate”, „adevărurile eterne” sunt alte exemple de NL. Se pare că NL se împart în două grupe: cei care se descompun în locutori și cei care nu se descompun.

Astfel, ON este (în mod normal) de primul tip. Un exemplu pentru a doua grupă se regăsește în pdv relaționale.

Rezumând, subcategoriile esențiale stabilite de ScaPoLine sunt următoarele:

Imaginile ființelor discursive construite de către LOC:

LOC	=>	locutorul enunțului, l _o
	=>	locutorul textual, L

ALLOC => alocutorul enunțului, a_0
 => alocutorul textual, A

Terți => terți individuali
 => terți colectivi => eterogeni: NOI
 => omogeni: LEGE

Autorii identifică, prin urmare, șase tipuri de *ê-d*: cele două imagini ale LOC, cele două imagini ale ALLOC și terții individuali sau colectivi.

4.6.2.3.3. Interpretorii

ScaPoLine face diferența, în interiorul conceptului de narator, între un narator care este locutor al *istoriei* și un narator care este *interpretor*.

Uneori, *ê-d* (individuale) își pot asuma anumite roluri specifice, cum este cel de *interpretor*.²⁵

Un *interpretor* este o *ê-d*, care, printr-o interpretare (abstractă) a enunțului, reformulează pdv complex (ierarhic și / sau relațional) într-un pdv simplu, utilizabil într-un pdv relațional.

Interpretorii intervin în pdv complexe care se sprijină pe pdv deja complexe, ca în exemplul (9):

(9) *Poate că Petru nu a mâncat.*, unde pdv ierarhic, marcat prin „poate”, ia drept termen pdv: „NEJUSTIFICAT (ADEVĂRAT (P))”, unde *p* simbolizează „Petru a mâncat.”, oferind o structură dublu ierarhică.

Analiza enunțului (9):

Pdv_1 : [x] (ADEVĂRAT (*Petru a mâncat.*))

Pdv_2 : [l_p] (NEJUSTIFICAT (pdv_1))

Pdv_3 : [l_o] (POATE (pdv_2))

În această structură, *ê-d*, care este sursa pdv_2 , efectuează o interpretare (abstractă) și reformulează acest pdv complex-ierarhic sau (mai rar) relațional – într-un pdv simplu, utilizabil într-un pdv relațional sau ierarhic.

²⁵ Autorii fac distincție între *interpretor* și *interpret*: primul termen desemnează o ființă pur teoretică, iar cel de-al doilea se referă la ființele reale care interpretează texte.

Prezența interpretorilor este frecventă, mai ales, în discursul reprezentat și în enunțurile complexe care conțin conectori.

(10) („_x el nu întârzia deloc să-și dea seama că era mai bine să înceteze acolo orice speculație. _x“)

(„_y Cu ajutorul celor 200 de franci pe an, el găsi **deci** ceva de închiriat într-un sat, la granița cu regiunea Caux și cu Picardie, un fel de locuință jumătate fermă, jumătate casă. _y); și supărat, măcinat de regrete, acuzând cerul, gelos pe toată lumea, el se închisese de la vârsta de 45 de ani, dezgustat de oameni, spunea el, și decis să trăiască în pace.“ (Flaubert, *Madame Bovary*, trad. n.)

În acest text, conectorul *deci* leagă cele două enunțuri vehiculate prin lanțuri sintactice și indicate prin semne grafice. Aportul semantic al fiecăruia dintre cele două enunțuri este văzut prin *deci* ca un întreg, în ciuda faptului că fiecare enunț își prezintă propria structură polifonică, închizând în sine mai multe pdv (subordonate). Modul de funcționare al lui *deci* cere, astfel, intervenția unui *interpretor* care să formeze pentru fiecare enunț (x și y) un pdv simplu, care poate intra în structura relațională introdusă prin *deci*.

4.6.2.4. Legăturile enunțiative

Legăturile enunțiative (abreviate *legături*) constituie al treilea tip de entități construite de către LOC, din care se compune configurația.

Legăturile relaționează *ê-d* cu pdv. Ele se împart în două tipuri principale:

- legătura *de responsabilitate* și
- legătura *de non-responsabilitate*.

Specificul legăturilor este precizarea diverselor *ê-d* prin raport cu judecățile cuprinse în pdv prezentate în enunț. În cazul legăturii de responsabilitate, *ê-d* își însușește judecata *punctului de vedere* a cărui responsabilitate și-o asumă.

Raportat la pdv a căror responsabilitate nu și-o asumă, LV poate fi de acord, poate rămâne neutru etc. ScaPoLine propune următoarea listă exhaustivă:²⁶

TIPURI DE LEGĂTURI ENUNȚIATIVE

Legătură de responsabilitate

(Nu există decât un singur tip)

Legătură de non-responsabilitate

Acord

Dezacord

Neutru

Respingere

A se preface că acceptă

Este posibil ca unul sau mai multe pdv ale structurii polifonice să nu întrețină nicio legătură enunțiativă cu ê-d. Altfel spus, instrucțiunile polifonice provenind din semnificația frazei pot să nu spună nimic în legătură cu sursa anumitor pdv prezentate. Acesta este, de fapt, și cazul pdv₁, din exemplul (1): *acest perete nu este alb*, în care structura polifonică nu dă nicio indicație privind responsabilitatea pdv „pozitiv“.

²⁶ Ducrot (1980) utilizează termeni precum „responsabilitate” și „acord” pentru a caracteriza legătura care se stabilește între locutor și vocile diferiților enunțiatori. Ducrot (1984) atribuie responsabilitatea globală locutorului unui enunț. Poziția locutorului „se poate manifesta fie pentru că el se asimilează unuia sau altuia dintre enunțiatori (...), fie pur și simplu pentru că a ales să-i facă să apară și pentru că apariția lor rămâne semnificativă, chiar dacă el nu li se asimilează”. (Ducrot 1984: 205, *apud* Nølke *et alii* 2004: 50)

Când Nølke (1989) introduce noțiunea de polifonie, el rămâne destul de fidel lui Ducrot (1984). Nølke insistă pe ancorarea polifoniei în forma lingvistică și emite trei tipuri de legături în funcție de care o ființă discursivă „se leagă de” / „acceptă” / „se disociază” de un pdv.

În lucrarea din 1994, Nølke vorbește despre legături de responsabilitate, de acord și de non-responsabilitate. Tripartiția a fost abandonată în cadrul ScaPoLine în favoarea bipartiției: legături de responsabilitate și legături de non-responsabilitate, acestea din urmă subclasificate în legătură de non-respingere și legătură de respingere.

Legătura de responsabilitate este cea mai importantă pentru analiza polifonică. Trebuie să se afle cine este responsabil pentru fiecare pdv. „A fi responsabil de” înseamnă „a fi sursa”.

Este esențial să se depisteze pentru fiecare pdv dacă l_o este responsabil sau nu. Apoi, pentru pdv al căror l_o nu își asumă responsabilitatea trebuie să se observe dacă nu cumva acesta are o altă relație cu *punctele de vedere*. Structurile concesive prezintă o întreagă gamă de exemple de acest tip. (Vezi *infra*.)

4.6.2.4.1. Principii generale privind legăturile și *ê-d*²⁷

Principiul 1: O *ê-d* este responsabilă de pdv dacă și numai dacă această *ê-d* este sursa pdv.

Ex.: (1) *Acest perete nu este alb.*

Pdv₁: [X] ADEVĂRAT („acest perete este alb“)

Pdv₂: [l_o] NEJUSTIFICAT (pdv₁)

Structura-*p*, prin negația sintactică, dă indicațiile cum că l_o este responsabil de pdv₂, dar nu de pdv₁, pentru care el este non-responsabil.

Deși LOC este constructorul *punctelor de vedere*, el nu se poate lega niciodată direct de un pdv. El poate, totuși, să se prezinte indirect ca sursa unui pdv, stabilind o legătură între una dintre imaginile sale și pdv de care este vorba.

(11) *Mi se pare că p.*

Pdv₁: [L] (*p*)

Pdv₂: [l_o] k (*p*)

În structura de mai sus, locutorul textual, L, își asumă responsabilitatea pentru pdv₁ (și este și sursa acestuia) și

²⁷ Cel mai important dintre aceste principii este cel conform căruia numai un LV (și nu un NL) poate fi considerat responsabil pentru un pdv ierarhic, având în vedere faptul că un pdv ierarhic vehiculează un comentariu asupra unui alt pdv. Se poate stabili drept regulă faptul că orice pdv ierarhic este asociat unui l_o .

În cazul *punctelor de vedere relaționale*, există adesea un NL care își asumă responsabilitatea. Pdv relaționale al căror ON sau LOI își asumă responsabilitatea sunt (în mod normal) topoi sau maxime.

locutorul enunțului, l_o , își asumă responsabilitatea pentru pdv_2 (și este și sursa acestuia). K este un comentariu la afirmația lui p (K corespunde aici lui „mi se pare”). Raportat la pdv_1 , l_o se află într-o relație de non-responsabilitate.

Interpretul încearcă să stabilească legături care se construiesc între $\hat{e}$ -d și pdv .

Principiul 2: Pentru orice pdv de care l_o nu este responsabil, interpretul încearcă să stabilească o legătură de non-responsabilitate între l_o și pdv din context.

În analiza polifonică, legăturile dintre l_o și pdv sunt cele mai importante. Pentru a interpreta enunțul, trebuie să se poată determina, în primul rând, pdv de care l_o este responsabil. Și legătura de non-responsabilitate contribuie la interpretare.

Principiul 3: Legătura de responsabilitate este în același timp indivizibilă și primordială; legătura de non-responsabilitate se realizează sub diferite nuanțe semantice.

4.6.2.4.2. Elaborarea legăturii de non-responsabilitate

Structura-p nu furnizează întotdeauna informații privind legăturile care se stabilesc între o $\hat{e}$ -d și un pdv . Se întâmplă, totuși, ca *structura-p* să furnizeze instrucțiuni privind legătura care se stabilește între o $\hat{e}$ -d și un pdv de care el nu este responsabil.

Este cazul, mai ales, pentru $\hat{e}$ -d care este l_o .

Nølke și Olsen (2000) au întocmit o listă (care nu este exhaustivă) cu legături de non-responsabilitate, precum legăturile *de acord*, *de dezacord*, *de respingere*, *neutre* etc.

În structurile concesive, l_o cedează un pdv cuiva; aceasta înseamnă că el nu își asumă responsabilitatea pentru pdv respectiv. Există diferite mărci concesive susceptibile a marca diversele relații de non-responsabilitate între l_o și pdv :

(12) a. *Poate că tu ai rămas acasă toată seara, dar te-am văzut la cafenea pe la ora 22.*

b. *Desigur, tu ai rămas acasă toată seara, dar te-am văzut la cafenea pe la ora 22.*

Motivul pentru care (12)a. pare a fi mai acceptabil decât (12)b. constă în faptul că „*poate* că marchează o legătură diferită de legătura de acord atașată în mod normal enunțului, în timp ce *desigur* insistă exact pe acest tip de legătură”.²⁸ Aceste două adverbe, *poate* și *desigur*, fac parte din ceea ce Nølke numește *expresii arătate*,²⁹ adică expresii care nu se referă la conținutul propozițional. L_0 este responsabil de comentariul tradus prin expresia arătată.

Fløttum (2001) întocmește o clasificare bazată pe criterii semantico-pragmatice și semantico-logice. Această clasificare are ca punct de plecare rolul primordial al conectorilor în analiza polifonică. Prin acești conectori, LOC semnaleză relațiile pe care le stabilește între pdv exprimate. În construcția $p C q$, conectorul C indică relația cu *ê-d* pe care LOC o impune *punctelor de vedere* exprimate prin p și q .

(13) (p) *Restaurantul este deschis*: (C) *cu toate acestea*,
(q) *nu mi-e foame*.

Conectorul *cu toate acestea* marchează simultan faptul că L_0 este responsabil de q , dar și o relație de reformulare sau de reinterpretare raportată la p .

La Roulet (1999) se găsește o formă de organizare numită *relațională*. Relațiile numite *interactive* sunt aranjate în diferite clase, în funcție de conectorii care le marchează, în special conectorii argumentativi, contraargumentativi, reformulativi și de topicalizare.

Conectorul contraargumentativ *dar* marchează constituentul principal (C_p), în timp ce conectorul contraargumentativ *deși* marchează constituentul subordonat (C_s) în interiorul unei intervenții. În perspectivă polifonică, L_0 își asumă responsabilitatea pentru constituentul semnalat ca

²⁸ Nølke și Olsen (2000): 59, *apud* Nølke et alii 2004: 46.

²⁹ *Elementele arătate* (*éléments montrés*) (EM) sunt adverbe contextuale, clasă care conține adverbe de enunț (*poate, din fericire,...*), adverbe de enunțare (*sincer, între noi, ...*) și adverbe conectoare (*decî, totuși, ...*) formând vârful pdv ierarhice. EM sunt ținute în evidență de L_0 , iar funcția lor este aceea de a asigura un comentariu unui pdv pentru care L_0 nu are nicio responsabilitate.

fiind principal (Cp) în enunțul despre care se vorbește, dar el nu-și asumă responsabilitatea pentru constituentul semnalat ca fiind *subordonat* (Cs).

Acest lucru este valabil din perspectiva criteriilor semantico-pragmatice care ar putea contribui la o sub-clasificare a legăturilor. Expresiile epistemice (de exemplu, adverbul *poate*) ale criteriilor semantico-logice fac comentarii asupra conținutului propozițional pe axa de la adevărat la fals (sau de la sigur la nesigur).

În cadrul grupului semantico-logic se situează și negația sintactică.

În analiza exemplului (1), s-a putut observa că negația dă informații potrivit cărora trebuie căutate două pdv; l_0 este responsabil de pdv_2 și non-responsabil de pdv_1 . Această legătură de non-responsabilitate, numită *respingere*, se situează, pe axa de la adevărat la fals, la extremitatea falsului. Non-responsabilitatea marcată prin negație este total diferită de non-responsabilitatea marcată printr-un adverb ca *poate*. Legătura de non-responsabilitate se subîmparte în:

- o legătură de non-respingere și
- o legătură de respingere.

Respingerea desemnează caracterul inadmisibil al pdv subînțeleș. Această legătură este marcată în mod explicit în *structura-p* care se realizează prin negație. Lucrurile sunt diferite în cazul celorlalte legături de non-responsabilitate. Este vorba despre legături relaționate de *puncte de vedere* al căror locutor nu-și asumă responsabilitatea în momentul enunțării enunțului respectiv, dar care și-a asumat-o anterior sau și-o va asuma ulterior. Acest lucru poate avea consecințe pentru coerența textuală.

Ideile expuse de către autorii ScaPoLine până acum vor fi rezumate în schema următoare, în care ei vor folosi o săgeată ascendentă ($\uparrow$) pentru a indica o legătură de responsabilitate și o săgeată descendentă ($\downarrow$) pentru a marca o legătură de non-responsabilitate. Astfel, de exemplu, un conector marcat printr-o săgeată ascendentă, precum *dar $\uparrow$* , va trebui interpretat în felul următor: în enunțul în care apare *dar*, segmentul pe care îl introduce este

responsabilitatea lui l_0 , în timp ce pentru celălalt segment, l_0 nu este responsabil. Un conector marcat printr-o săgeată descendentă, precum *deși*↓, va trebui interpretat astfel: în enunțul în care apare *deși*, segmentul pe care acesta îl introduce nu este responsabilitatea lui l_0 , așa cum este celălalt segment.

În legăturile semantico-logice, săgeata descendentă trebuie citită astfel: l_0 nu este responsabil de pdv pe care îl are expresia respectivă. În cazul lui *poate*, de exemplu, l_0 nu este responsabil decât de *poate* (= k, comentariu). Săgeata legată de negația *nu* este marcată în bold (↓), pentru a semnaliza statutul special al legăturii de non-responsabilitate de respingere.

Indicatori ai legăturilor de responsabilitate (↑) și de non-responsabilitate (↓)

Legături

semantico-pragmatice	argumentative	ex. <i>deci</i> ↑
	contraargumentative	ex. <i>deși</i> ↓ / <i>dar</i> ↑
	reformulative /	
	reinterpretative	ex. <i>în sfârșit</i> ↑

Legături

semantico-logice	epistemice	ex. <i>poate</i> ↓
	de respingere	ex. <i>nu</i> ↓

Fløttum (2001) propune un al treilea criteriu pentru elaborarea clasificării legăturilor de non-responsabilitate. Acest criteriu privește discursul reprezentat. Este vorba despre folosirea ghilimelelor pentru a marca non-responsabilitatea frazelor întregi sau a unor fragmente izolate (sau *insulițe textuale*, Fløttum 2004), ca „iubire”, în exemplul de mai jos:

(14) *Paul a plecat cu marea sa „iubire”.*

Acest sub-tip de legătură de non-responsabilitate se numește *legătură de reprezentare*.

4.6.3. Structura-p

Structura-p se compune din instrucțiuni care marchează elementele configurației și cuprinde cel puțin un pdv, a cărui responsabilitate este preluată de l_0 . Anularea acestei valori

institue o situație particulară, regăsită în anumite variante ale discursului raportat sau în lectura ironică.

4.6.3.1. Monofonia

Într-o frază care nu conține decât un singur pdv afirmat, acest pdv este asociat locutorului, iar fraza este considerată *monofonică*.

4.6.3.2. Tipuri de structuri-p

Dacă fraza vehiculează mai mult de un pdv, ea este *polifonică*. Se pot distinge mai multe tipuri de *structuri-p*, în funcție de combinațiile instrucțiunilor polifonice. Există, astfel, o *polifonie externă* și o *polifonie internă*, în funcție de prezența sau de non-prezența unei alte e-d decât imaginile locutorului.

(15) *Mă întreb dacă...*

(16) *Petru s-a lăsat de fumat.*

Pdv₁: „Petru fuma odată.” (presupus)

Pdv₂: „Petru nu fumează azi.” (afirmat)

(17) *Mi se pare că Maria este bolnavă.*

(18) a. *Înțeleg că Petru a plecat.*

b. *Înțeleg ca Petru să fi plecat.*

Enunțurile de la (15) la (18) prezintă exemple de polifonie internă. În (15), pronumele *eu* marchează l_o și *mă* marchează L . În (16), l_o este responsabil de pdv₂ și NOI, de pdv₁. Or L face parte din NOI, deci rezultă că există polifonie între cele două imagini ale LOC (polifonie internă). În (17), l_o își asumă responsabilitatea pentru „Mi se pare că *p.*”, iar L , pe cea pentru („Maria este bolnavă.”) În (18), modul verbal este responsabil de polifonia internă.

În cazul polifoniei interne în sens strict, L este singurul responsabil de pdv vehiculat prin propoziția conținând conjunctivul și l_o este responsabil de pdv vehiculat în propoziția principală.

Enunțurile de la (19) la (21) vehiculează exemple de polifonie externă:

(19) *Spune-mi ce-am mâncat dimineață, de vreme ce știi totul!*

(20) *Se pare că Maria este bolnavă.*

(21) a. *Petru a spus ca va reveni.*

b. *Petru a spus: „Voi reveni.”*

Pdv vehiculat de subordonata din (19) este adoptat de către alocutor. În (20), „se pare că” indică faptul că *ê-d*, asociată pdv₁: „Maria este bolnavă”, este un locutor individual, diferit de locutor. Exemplele de la (21) vehiculează discursul reprezentat, care este spațiul polifoniei externe. Și enunțul (16) este un exemplu de polifonie externă, în măsura în care NOI este compus din L și din *ê-d* diferite de acesta. În (16), se poate spune că polifonia internă și polifonia externă coabitează.

Există câteva tipuri specializate de polifonie externă: diafonia și citatul:

(22) *Din fericire, el nu a revenit.*

Adverbul *din fericire* este pronunțat cu accent de insistență. Se numește *citat* tipul de polifonie externă, în care o *ê-d*, alta decât locutorul, este asociată unui pdv, iar acest pdv străin conține actul de enunțare efectuat de către *ê-d* în cauză.

Prin urmare, ceea ce deosebește discursul indirect raportat din (21)a. de discursul direct raportat din (21)b. este că doar conținutul enunțului este reprezentat în (21)a., în timp ce (21)b. vehiculează o imagine a întregii enunțări; *din fericire* a fost enunțat de către *ê-d* care este considerată ca fiind responsabilă de acest pdv_n.

Așadar, locutorul individual este singurul care poate fi considerat responsabil pentru un pdv ierarhic (un pdv ierarhic vehiculează un comentariu despre un alt pdv). Orice pdv ierarhic este asociat lui I_o.

4.6.4. Distincția locutor – enunțiator: precizări suplimentare

Într-un articol din 2001,³⁰ intitulat *Quelques raisons de distinguer „locuteurs” et „énonciateurs”*, Oswald Ducrot

³⁰ Ducrot 2001 / http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_III/Oswald_Ducrot.htm

revine și vorbește despre deosebirea dintre „locutori” și „enunțiatori” (distincție introdusă în Ducrot *et al.*, 1980, reluată apoi, cu o importantă diferență în utilizarea sa, în Ducrot 1984), răspunzând, totodată, astfel, reproșului formulat de ScaPoLine, referitor la nefericita alegere a termenului „enunțiator”. Acest termen evocă ideea de fabricant al enunțului, în realitate, fiind menit să desemneze, în enunț, o formă de subiectivitate care nu este cea a producătorului enunțului în cauză. Motivația – de natură lexicală – a lui Ducrot pentru preferința termenului stă în faptul că el respinge neologismele. Ducrot semnalează discuția iscată asupra acestui termen în ScaPoLine: în articolul lui Nølke și Olsen (2000), noțiunea este corelată cu diversele atitudini posibile ale locutorului în ceea ce privește *punctele de vedere* care constituie conținutul enunțului sau, în terminologia scandinavilor, cu diversele *legături* posibile între *locutori* și *punctele de vedere*.

Obiectivul pe care și-l propune Ducrot în articolul de față este doar acela de a semnaliza fenomenele care se lasă formulate ușor, grație distincției *locutor / enunțiator*.

Ducrot enumeră cele trei teze care ar încadra toate conceptele unei polifonii lingvistice. Prima dintre acestea se referă la distincția dintre *subiectul vorbitor* („empiric” sau „real”), producătorul efectiv al enunțului, ființa psiho-sociologică dificil sau chiar imposibil de determinat și *locutor*, ființa prezentată, în însuși sensul enunțului, ca fiind responsabilă de enunțare.

A doua teză se referă la posibilitatea ca unele enunțuri să prezinte, simultan, mai multe *puncte de vedere*, fără a exclude, teoretic, eventualitatea ca altele să nu prezinte decât unul.

Cea de a treia teză se leagă de sensul enunțului, care poate atribui locutorului diferite atitudini privind unul sau mai multe *puncte de vedere*, în special diverse forme și grade de adeziune sau de non-adeziune. Astfel, un enunț ironic îl prezintă pe locutorul său ca refuzând *punctul de vedere* exprimat sau unul dintre *punctele de vedere* exprimate sau toate *punctele de vedere* exprimate.

Specificitatea teoriei lui Ducrot stă în introducerea intermediarilor între *locutor* și *punctele de vedere*, intermediari pe care îi numește „enunțiatori”. Ducrot atribuie fiecărui *punct de vedere* un „enunțiator”, prezentat drept *sursa* acestui *punct de vedere*, adică ființa care are acest *punct de vedere*. Prin urmare, *enunțiatorul* aderă la *punctul de vedere* care îi este încredințat și nu se distanțează de el. Ducrot admite că locutorul poate avea diferite atitudini în ceea ce privește *punctele de vedere*, însă acestea sunt mediatizate prin atitudini referitoare la enunțiatori: poate să-i dea drept purtătorii săi de cuvânt (atitudinea de *identificare*), după cum poate, de asemenea, să-și dea doar acordul sau să se opună.

Responsabilitatea locutorului constă, așadar, în aceste atitudini. Locutorul are responsabilitatea alegerii enunțiatorilor (adică alegerea *punctelor de vedere*). Mai mult, el oferă indicații despre identitatea enunțiatorilor: el se poate identifica cu un anumit enunțiator și poate identifica alocutorul sau un al treilea individ cu un altul.

Nølke și Olsen (2000) tratează problema nivelurilor la care are loc identificarea enunțiatorilor. Semnificația frazei nu oferă decât instrucțiuni destul de generale. Abia în momentul interpretării enunțurilor, deci la nivelul sensului, aceste instrucțiuni conduc la indicații (aproape) complete. Aceasta se produce în două etape: mai întâi, punându-i în legătură pe unii cu alții în interiorul textului (adică pe enunțiatorii apăruiți în diferitele enunțuri) și apoi asimilându-i unuia sau altuia dintre personajele presupuse ca existând în interiorul textului.

Rezumând,

L	are atitudinea 1, referitor la enunțiatorul 1, care aderă la pdv_1
	are atitudinea 2, referitor la enunțiatorul 2, care aderă la pdv_2

Schema 1

Având în vedere schema anterioară, se poate considera inutilă prezența enunțiatorilor, întrucât toți au același raport (de adeziune) la pdv care le este asociat. Dacă locutorul este pus în raport direct cu *punctele de vedere*, se obține schema următoare:

L	este atașat pdv ₁ prin legătura 1
	este atașat pdv ₂ prin legătura 2

Schema 2

În diferitele prezentări ale polifoniei, Ducrot a încercat să justifice prezența enunțiatorilor. La început, îi prezenta ca fiind actorii actelor ilocutionare, acte care constituiau *punctele de vedere*. Ducrot revine asupra acestei funcții a enunțiatorilor, întrucât și-a dat seama că ei nu sunt responsabili de enunțare (numai *L* având această responsabilitate). Ulterior, Ducrot dă o altă interpretare enunțiatorilor, atribuindu-le „destinatari” corespunzând alocutorilor cărora se adresează locutorul. Rolul lor era justificat, astfel, prin posibilitatea ca diversele *puncte de vedere* să fie adresate unor persoane diferite, în vreme ce enunțul, având un singur locutor, vizează un singur alocutor. Ducrot a susținut mereu că anumite fenomene pot fi descrise mai ușor prin menținerea acestui personaj intermediar, care este enunțiatorul.

Încercând câteva aplicații ale noțiunii de enunțiator, Ducrot menționează că *puncte de vedere* diferite pot avea aceeași sursă și pot fi, totuși, și obiectul unor atitudini diferite din partea locutorului.

Ducrot propune o situație în care interpretarea identifică în aceeași persoană pe cei doi enunțiatori ai schemei 1, atribuind, în același timp, locutorului atitudini diferite față de unul sau de celălalt.

Pentru a marca identitatea între cele două *puncte de vedere*, există trei poziții posibile. Poziția „punct de vedere” nu este apropiată de această sarcină, deoarece *punctele de*

vedere sunt diferite. Poziția „locutor” nu este nici ea convenabilă, deoarece e posibil ca *punctele de vedere* să nu poată fi atribuite locutorului. Rămâne, așadar, poziția „legături”, dar ea nu funcționează decât dacă locutorul are aceeași *legătură* cu cele două *puncte de vedere*.

Fløttum (2000) propune exemplul următor: două prietene discută despre țara în care vor merge la schi în vacanță. Prima propune Franța, cu argumentul că Franța are niște piste de schi extrem de bune. A doua, care preferă Elveția, începe prin a face concesiă: „Desigur că Franța are piste bune ...”, apoi înșiră, cu ajutorul unui *dar*, motive pentru a nu pleca în Franța. Ducrot analizează propoziția care începe cu *desigur*: Fløttum distinge aici două *puncte de vedere*: pdv_1 , conform căruia Franța are piste bune, și pdv_2 , care dă această indicație ca un argument pentru concluzia C: „să mergem în Franța” (concluzie la care locutoarea va opune, după *dar*, o serie de contraargumente). Cele două *puncte de vedere* au aceeași sursă: *prima prietenă*. Această identitate a legăturii dintre *L* și pdv poate fi suficientă pentru a sugera identitatea sursei, iar introducerea enunțiatorului poate părea inutilă.

Situația se schimbă dacă se modifică exemplul lui Fløttum, în sensul că prima prietenă a dat ca *singur* argument calitatea pistelor franceze. În acest caz, ar trebui, pentru a analiza enunțul lui *L* (a doua prietenă), să fie introdus un pdv_3 , conform căruia calitatea pistelor este nu numai un argument, ci și un argument *suficient* pentru a conchide C. De data aceasta, sursa pdv este prima prietenă, dar legătura lui *L* cu pdv este diferită față de ceea ce se întâmplă cu pdv_1 și pdv_2 : nu mai este vorba despre un acord, ci despre un refuz. În cazul schemei 2, trebuie să se renunțe la a marca faptul că cele trei *puncte de vedere* ar avea aceeași sursă.

Un al doilea exemplu pe care îl va da Ducrot va susține rolul enunțiatorilor, deoarece este necesar să se indice sursa unui pdv , iar această indicație nu se deduce din „legătura” dintre locutor și acest pdv . Este vorba despre opoziția dintre *căci* (fr. *car*) și *deoarece* (fr. *puisque*). Prin *căci* nu se poate introduce reluarea unei relatări imediat anterioare a interlocutorului, de vreme ce această reluare poate fi introdusă

fără nicio problemă prin *deoarece*. Acest lucru este vizibil în dialogul dintre doi interlocutori:

X (care a privit la fereastră): *Plouă. (Il pleut.)*

Y: *Ei bine, să rămânem să muncim deoarece (*căci) plouă. (Eh bien, restons à travailler puisque (*car) il pleut.)*

În acest dialog, pdv „plouă”, în enunțul lui Y, are drept sursă X, iar Y se mulțumește să-l aprobe.

Într-altă parte, Ducrot imaginează o situație mai complicată, care interzice considerarea lui *căci* (fr. *car*) ca absolut incompatibil cu diafonia. Este vorba despre dialogul următor, în care nimic nu este schimbat în intervenția primului interlocutor X, dar în care Y răspunde după ce s-a uitat el însuși pe fereastră și după ce a verificat spusele lui X:

X (care s-a uitat pe fereastră): *Plouă. (Il pleut.)*

Y (care s-a uitat și el): *Ei bine, să rămânem să lucrăm, căci ai dreptate / după cum ai spus /, plouă. (Eh bien, restons à travailler car, tu as raison /comme tu l'as dit/, il pleut.)*

În ultimul dialog, pdv „plouă” are drept sursă, ca în primul dialog, interlocutorul X, căruia îi răspunde Y. Însă, de această dată, locutorul face mult mai mult decât să aprobe: el reia pdv în sarcina sa. În ultimul dialog, pdv este reluat dintr-o altă sursă decât locutorul, iar atitudinea locutorului în ceea ce privește acest pdv este o preluare completă (o „identificare”). Aici sursa nu mai este deducibilă din „legătură”.

Cele două exemple sunt concludente pentru justificarea introducerii enunțiatorilor între locutor și pdv.

4.6.4.1. Analiza polifonică a negației

În articolul din 2001, Ducrot reia *analiza polifonică a negației*,³¹ pe care o avusese în vedere și într-un articol din 1984. În interiorul categoriei „negației conflictuale” (enunțul negativ este interpretat ca servind la opoziția a ceea ce este spus în partea sa pozitivă), Ducrot distinge două

³¹ Vezi Moeschler, Reboul 1999: 307–309.

subcategorii, pe care le numește „polemică” și „metalingvistică”, la care mai adaugă negația „descriptivă”.

Așadar, el distinge trei forme de negație, dând-le statut teoretic: negația *polemică* și negația *metalingvistică*, diferite ambele de negația *descriptivă*.

Pentru a semnală că e timp frumos afară, se poate recurge, la fel de bine, la o frază negativă („Nu există niciun nor pe cer.”) sau la una afirmativă („Cerul este complet senin.”)

Uneori, negația păstrează presupunerile enunțului pozitiv corespunzător, iar alteori le pune la îndoială (negația le pune la îndoială în „Copiii lui Petru nu sunt mari: el nu are copii.”) Efectul negației poate fi acela de a semnală un grad inferior celui indicat prin cuvântul negativ: este cazul în care se răspunde unei întrebări despre înălțimea copiilor lui Petru: „Ei nu sunt mari”. Se întâmplă, însă, ca negația să indice un grad superior („Ei nu sunt înalți, ci foarte înalți.”)

Ducrot ajunge la următoarele observații:

- valoarea semantică a negației trebuie să fie indicată în mod explicit după segmentul negativ;
- enunțul negativ trebuie să fi fost precedat de corespondentul lui pozitiv, formulat de către interlocutor sau de către altcineva.

În exemplele date de către Ducrot, cineva trebuie să fi spus înainte: „Copiii lui Petru sunt înalți.”

Ducrot definește mecanismul celor trei tipuri de negație menționate mai sus astfel:

a). negația *metalingvistică* este aceea care contrazice un enunț efectiv pronunțat, permițând anularea, în mod explicit, a presuposițiilor enunțului pozitiv corespunzător și oferind, tot în mod explicit, un efect amplificator.

(23) *Petru nu s-a lăsat niciodată de fumat; de fapt, nu a fumat niciodată în viață.*

(24) *Petru nu este inteligent, este genial.*

(23) contrazice enunțul pozitiv *Petru s-a lăsat de fumat*. El contrazice în mod explicit, în ultima sa parte (*de fapt, el nu a fumat niciodată în viață*), presuposiția *Petru fuma* și el nu este posibil decât dacă un alt locutor a pronunțat

efectiv *Petru s-a lăsat de fumat*. (24) contrazice enunțul pozitiv *Petru este inteligent*. Negația metalingvistică adaugă, în mod explicit, *Petru este genial*., adică inversează efectul obișnuit al negației, care este atenuator (*Petru este mai puțin decât inteligent, el este debil mintal*.) și să producă un efect amplificator (*Petru este mai mult decât inteligent, el este genial*.). (Vezi Moeschler, Reboul 1999: 307–308)

b). negația *polemică* se diferențiază de negația metalingvistică prin faptul că enunțul pozitiv corespunzător nu trebuie neapărat pronunțat în mod efectiv.

(25) *Petru nu s-a lăsat de fumat*.

(26) *Petru nu este inteligent*.

(25) și (26) se disting de (23) și (24) prin faptul că nu conțin urmarea (adică, *de fapt, el nu a fumat niciodată în viața sa și el este genial*). Aceste două urmări nu sunt posibile dacă enunțul pozitiv (adică, *Petru s-a lăsat de fumat*, și *Petru este inteligent*.) nu a fost efectiv pronunțat. Ducrot, în analiza sa polifonică, presupune că locutorul *L* a pus în scenă doi enunțiatori:

– enunțiatorul E_2 , cu care *L* se identifică, care spune *Petru nu s-a lăsat de fumat*. (sau *Petru nu este inteligent*.) și care se opune

– enunțiatorului E_1 , de care *L* se distanțează, și care spune: *Petru s-a lăsat de fumat*. (sau *Petru este inteligent*.)

Locutorul enunțului negativ nu contrazice un alt enunț efectiv pronunțat de către un alt locutor, ci pune în scenă doi enunțiatori, E_1 și E_2 , al doilea, E_2 , cu care se asimilează, negând un enunț pe care îl atribuie lui E_1 . Efectele negației polemice sunt diferite și de acelea ale negației metalingvistice: negația metalingvistică permite contrazicerea presuposițiilor enunțului pozitiv și are un efect amplificator, iar negația polemică are un efect atenuator și nu contrazice presuposițiile. (Vezi Moeschler, Reboul 1999: 308)

c). negația *descriptivă* este un derivat delocutiv al negației polemice, în sensul în care, prin producerea unui enunț negativ, se atribuie subiectului o (pseudo-)proprietate care justifică poziția locutorului din negația polemică corespunzătoare. (Vezi Moeschler, Reboul 1999: 308–309)

În *negația metalingvistică*, locutorul enunțului negativ se opune nu unui enunțiator, ci unui alt locutor. Negația metalingvistică presupune existența unei enunțări efectiv realizate de către cineva căruia i se reproșează că nu a vorbit cum trebuia, fie pentru că a susținut un *punct de vedere* care e socotit fals, fie pentru că a introdus, în cuvintele sale, presupuneri care nu se admit sau pentru că există, în felul în care s-a exprimat, ceva socotit inadecvat. Locutorul unui enunț negativ metalingvistic se dă drept adversarul altui locutor, mai mult, un enunțiator identificat cu interlocutorul său sau cu un al treilea prezent. Un astfel de enunț poate fi reprezentat în unele forme de discurs raportat.

În *negația polemică*, locutorul enunțului ia o decizie în ceea ce privește cele două *puncte de vedere* prin intermediul enunțiatorilor care le sunt atașați. Refuzul primului *punct de vedere* este un dezacord cu enunțiatorul acestuia. Locutorul nu face altceva decât să-și imagineze pe cineva care ar susține acest pdv.

În *negația descriptivă* locutorul nu pune în scenă doi enunțiatori, ci atribuie lui Petru (vezi ex. 26) pseudo-proprietatea care ar justifica poziția locutorului din negația polemică corespunzătoare.

4.6.4.2. Analiza polifonică a ironiei³²

În ironie se aude un *punct de vedere* distinct de cel al locutorului. Enunțarea ironică avansează un personaj care enunță ceva de care enunțiatorul se distanțează prin ton și mimică. Enunțarea se descalifică ea însăși, subminându-se chiar în momentul în care este pronunțată.

Pentru ca ironia să fie percepută întocmai, trebuie să existe indici care să permită perceperea disocierii enunțiative. Ironia nu se poate folosi de semne prea evidente; acestea ar face-o să cadă în explicit.

Enunțul ironic este exprimat direct (nu este un citat), iar acest lucru nu înseamnă că este asumat de subiectul

³² În redactarea acestui subcapitol, ne-am inspirat, în special, din Moeschler, Reboul 1999: 309–311.

enunțării. Această combinație ciudată de *adeziune* și *respingere* poate fi analizată ca polifonie, subiectul invalidându-și propria enunțare. Berrendonner (*ap.* Maingueneau 2008: 185) afirmă: „a fi ironic nu înseamnă să te înscrii în mod fals, mimetic, împotriva actului de vorbire anterior sau virtual, în orice caz exterior, al altcuiva. Înseamnă să te înscrii în mod fals împotriva propriei enunțări, chiar în momentul în care o realizezi”.

Pentru Ducrot (1984: 211), „a vorbi ironic înseamnă, din punctul de vedere al locutorului *L*, a prezenta enunțarea ca exprimând poziția unui enunțiator *E*, poziție a cărei responsabilitate, după cum se știe, de altfel, locutorul *L* nu și-o asumă, ba mai mult, o consideră absurdă. Fiind considerat responsabilul enunțării, *L* nu este asimilat cu *E*, origine a punctului de vedere exprimat în enunțare (...). Pe de o parte, poziția absurdă este direct exprimată (și nu raportată) în enunțarea ironică și, în același timp, nu este plasată în responsabilitatea lui *L*, având în vedere că acesta este responsabil doar de cuvintele sale, punctele de vedere exprimate în cuvintele ținute fiind atribuite altui personaj, *E*”. (*ap.* Maingueneau 2008: 180–181) *L* arată că se distanțează de *punctul de vedere* absurd al lui *E*. Ducrot atribuie acestui *punct de vedere* eronat, pus în scenă prin enunțarea ironică, numele de „enunțiator”.³³

Ducrot respinge analiza ironiei ca antifrază, care constă în a spune *A* pentru a face să se înțeleagă *non-A*. Locutorul unui enunț ironic își prezintă enunțarea ca expresie a *punctului de vedere* al unui enunțiator *E*, de care el se distanțează. *L* este responsabil de enunțare, dar nu și de *punctul de vedere* exprimat în enunț, care este acela al lui *E*. În ironie, „locutorul pune în scenă un enunțiator unic care susține un *punct de vedere* absurd, și nu doi enunțiatori, unul care ar susține acest *punct de vedere* absurd, și de care *L* s-ar distanța, pe când celălalt ar susține un *punct de vedere* rațional, pe care *L* și l-ar însuși” (Moeschler, Reboul 1999: 309) (cum este cazul în negația polemică).

³³ Accepția termenului „enunțiator” nu corespunde valorii obișnuite a „enunțiatorului” din lingvistică, fapt ce constituie sursa echivocului.

Ex.: Petru și Maria sunt în vacanță și plănuiesc să plece la un picnic. În dimineața zilei planificate, cerul este înnorat, iar Petru îi spune Mariei: *Vei vedea: timpul se va îndrepta*. Ei pleacă, dar nici nu apucă să parcurgă câțiva kilometri, că izbucnește o furtună violentă. Maria îi spune atunci lui Petru:

(27) *Ești un meteorolog nemaipomenit: chiar că se îndreaptă vremea.*³⁴

Locutorul *L* din (27) pune în scenă un enunțiator *E*, asimilat lui Petru, căruia îi atribuie discursul absurd *chiar că se îndreaptă vremea*. Un enunț poate fi ironic chiar dacă nu reia un enunț efectiv pronunțat și dacă enunțiatorul nu este asimilat unui individ particular din lume. (De exemplu, atunci când enunțul reia un loc comun într-o situație care îl face fals.)

Caz particular al ironiei, *autoironia* este situația enunțiativă în care locutorul își bate joc de sine însuși. *L* (*locutorul ca atare*) este responsabil de enunțare și pune în scenă un enunțiator *E*, al cărui *punct de vedere* absurd îl exprimă. Acest enunțiator este asimilat nu lui *L* însuși, ci lui *l* (*locutorul ca ființă din lume*).

În ciuda vremii neprielnice, Petru și Maria au plecat la picnic, datorită certitudinii lui Petru privind evoluția situației meteorologice, dar se trezesc în mijlocul unei violente furtuni. Atunci Petru va spune:

(28) *Ai văzut ce meteorolog sunt eu! Chiar că se îndreaptă vremea.*

Locutorul *L* din (28) pune în scenă un enunțiator *E* pe care îl asimilează lui *l*, și care este diferit de *L*.

Un alt caz particular al ironiei îl constituie *enunțurile ironice negative*. Acestea au un *L* care pune în scenă doi enunțiatori, *E*₁ și *E*₂; „al doilea este responsabil de enunțul efectiv pronunțat și este asimilat personajului alocutorului dintr-o conversație anterioară; primul este responsabil de enunțul pozitiv corespunzător și este asimilat personajului locutor dintr-o conversație anterioară, adică lui *l*. Ironia

³⁴ Exemplele sunt din Moeschler, Reboul 1999: 309.

reiese din faptul că enunțiatorii nu sunt asimilați, nici unul și nici celălalt, locutorului enunțului ironic.” (Moeschler, Reboul 1999: 310)

În conversația dintre A și B, B pretinde că își va termina articolul la timp, iar A răspunde că este imposibil. B termină articolul la timp și i-l dă lui A, zicând:

(29) *Vezi, n-am terminat articolul la timp.* (Exemplul, de la Moeschler, Reboul 1999: 310)

Locutorul L pune în scenă pe E_1 , asimilat personajului locutor din prima sa întrevvedere cu A, care prevede terminarea articolului la timp, precum și pe E_2 , asimilat lui A din prima convorbire, care este responsabil de enunțul negativ.

Ducrot propune și o altă soluție în analiza polifonică a enunțurilor ironice negative, care constă în a presupune că cei doi enunțiatori nu sunt situați pe același plan. Astfel, un enunțiator E_0 este asimilat alocutorului în momentul celei de a doua conversații, iar acest enunțiator E_0 pune în scenă, la un nivel inferior, alți doi enunțiatori, E_1 și E_2 , între care are loc un schimb negativ complet.

În această nouă perspectivă, există, așadar, un enunțiator E_0 , asimilat lui A în momentul celei de a doua conversații, care pune în scenă doi enunțiatori E_1 și E_2 . E_1 este asimilat lui B în momentul celei de a doua conversații și produce enunțul pozitiv: *Vezi, am terminat articolul la timp.* E_2 , căruia i se asimilează E_0 , recuză această afirmație.

Soluția are avantajul de a interzice asimilarea unuia dintre enunțiatorii E_1 sau E_0 lui L , pentru că nu L este cel care îi pune în scenă, ci E_0 . (Vezi Moeschler, Reboul 1999: 310–311)

4.6.5. Ducrot – ScaPoLine: diferențe și asemănări³⁵

În ultima parte a articolului din 2001 (*La ScaPoLine 2001. Version révisée de la théorie Scandinave de la Poly-*

³⁵ Pentru o prezentare complexă a asemănărilor și deosebirilor dintre polifonia scandinavă și polifonia ducrotiană, vom pune „în oglindă” două articole pe această temă, apărute în 2001, unul avându-l autor pe H. Nölke, celălalt, pe O. Ducrot.

phonie Linguistique), Henning Nølke tratează diferențele și analogiile dintre teoria lui Ducrot și cea a ScaPoLine.

Ducrot a introdus distincția între *locutori* și *enunțiatori* cu scopul de a-l separa pe cel care *vorbește* de cel care *vede*. ScaPoLine a pus între paranteze această diferență, refuzând să utilizeze termenul *enunțiator*. Ceea ce a nemulțumit Școala Lingvistică Scandinavă nu a fost conceptul în sine, ci termenul ales pentru desemnarea acestei instanțe. Argumentul ScaPoLine stă în faptul că nu a găsit o motivație pentru denumirea de *enunțiator* atâta vreme cât nu există activitate enunțiativă. *Enunțiatorul* este, totuși, o noțiune abstractă, care are o singură funcție, și anume aceea de a fi sursa *punctelor de vedere* prezentate de către locutor. Acestei obiecții i se mai adaugă una, referitoare la utilizarea aceluiași termen (*enunțiator*). Ținând seamă de toate aceste limite, termenul pare a semăna multe confuzii. I se mai reproșează lui Ducrot că termenii *enunțiator* și *pdv* sunt utilizați sinonimic.

În încheierea articolului din 2001, Ducrot semnalează două motive care explică oarecum divergența privitoare la opoziția *locutor* – *enunțiator* între poziția lui și cea pe care o avansează ScaPoLine.

Primul motiv are legătură cu natura acestor *puncte de vedere*, pe care ScaPoLine le leagă direct de locutorul enunțului. Există cel puțin trei posibilități:

- este vorba despre cuvinte prezentate ca fiind efectiv pronunțate. În acest caz, avem a face cu discursuri raportate, iar responsabilul *punctului de vedere* este un locutor secund, încadrat în cuvintele locutorului principal;

- este vorba despre „reprezentări mentale.“ În această situație, este pertinentă atribuirea unei surse care n-ar fi un locutor, ci un personaj fără carne și oase, numit „enunțiator“;

- este vorba despre cuvinte virtuale. În acest caz, avem a face cu un discurs potențial, fără ca cineva să-l fi pronunțat nici așa cum este el, și nici sub o altă formă. În această perspectivă strict ducrotiană, se pare că discursul se impune a fi atribuit unui locutor (virtual).

Ducrot insistă asupra necesității distincției a două funcții posibile ale cuvintelor. Prima este constituirea unei reprezentări a realității, reprezentare lingvistică, adică cea în care trăim, la care se referă deicticele și anaforicele. Astfel de reprezentări se atașează enunțiatorilor: ei nu fac decât „să vadă” lucrurile, dar ei le văd prin intermediul cuvintelor. A doua funcție posibilă a cuvintelor este activitatea de comunicare, activitate ce constă în a acționa asupra alocutorilor prin discursuri care se adresează lor. Această a doua funcție îi revine locutorului, iar acesta o îndeplinește prin luările de poziție în ceea ce privește diferitele reprezentări care constituie „discursurile” enunțiatorilor.

Al doilea motiv pe care Ducrot îl invocă în divergența sa cu ScaPoLine are în vedere raporturile dintre polifonia textuală și polifonia lingvistică. Ducrot afirmă că s-ar fi mulțumit să demonstreze analogia între organizarea polifonică a unui text și cea a enunțurilor din care se compune. Conform lui Ducrot, din povestire, din piesa de teatru și din enunțuri reiese aceeași dualitate a funcțiilor. Astfel, naratorul unei povestiri are aceeași funcție cu locutorul unui enunț. ScaPoLine însă merge mult mai departe. Pentru ea, există o continuitate între cele două polifonii: problema sa este să integreze în interiorul textului, luat în totalitatea sa, diferitele voci identificate în interiorul enunțurilor.

Vorbind despre o utilitate imediată a muncii întreprinse, Ducrot (2001) afirmă: „Dacă am reuși să identificăm un anumit enunțiator al unui enunț cu un anumit enunțiator al unui alt enunț al aceleiași text, am da, în același timp, enunțiatorilor un statut în interiorul textului și am face din aceștia componenți ai interpretării textului. Fără a exclude această posibilitate, eu am lucrat, de fapt, într-o altă direcție: m-am folosit numai de enunțiatori pentru a stabili sensul fiecăruia dintre enunțurile în care aceștia apăreau și numai compunând sensurile acestor diferite enunțuri ale unui singur text am încercat (sau pur și simplu am proiectat) să constituie o interpretare globală a textului”.

Un alt motiv de nemulțumire pentru Ducrot l-a constituit introducerea, de către ScaPoLine, a noțiunii de *ființă*

discursivă. Ducrot însuși a vorbit despre *persoane ale discursului*, sintagma incluzând nu doar *enunțiatorii*, ci și *locutorul* și *alocutorul*. Altfel spus, Ducrot distingea aici *obiectele discursului* de *ființele extralingvistice*, cum este autorul fizic, real. După Ducrot, ScaPoLine nu ar fi precizat suficient dublul rol pe care locutorul îl are în jocul polifonic: cel de „regizor” și cel de *ființă discursivă* (ființa atașată de *punctele de vedere* prin *legăturile enunțiative*).

În ceea ce privește *locutorul*, acesta pare să se suprapună, în cadrul ScaPoLine, peste *locutorul* lui Ducrot.

Legăturile enunțiative nu au fost formalizate de către Ducrot. Nivelurile de analiză par, totuși, să indice că diferitele atitudini pe care le poate indica *locutorul* în raport cu *pdv* corespund *legăturilor* din ScaPoLine.

Diferența de căpătâi dintre cele două perspective stă, așa cum s-a văzut, în introducerea, de către ScaPoLine, a *ființelor discursive*, introducere motivată de caracterul analizelor întreprinse de către lingviștii scandinavi. Diferența aceasta nu împiedică, însă, recunoașterea polifoniei ducrotiene drept piatră de temelie pentru teoria scandinavă.

5. Discursul reprezentat (DR)

Prin *discurs reprezentat* (DR) desemnăm toate tipurile de discurs raportat. Discursul raportat se referă la diversele moduri de reprezentare, într-o enunțare, a unui alt act de enunțare; este discursul care reproduce enunțuri aparținând unui locutor dintr-un alt moment al vorbirii decât cel prezent.

Se deosebesc trei tipuri de discurs raportat:

(30) Mihai: «Maria a spus: „Eu voi veni mâine.”»

(31) Mihai: «Maria a spus că va veni mâine.»

(32) Mihai: «Maria va veni mâine, spuse ea.»

(30) este un discurs raportat în stilul direct, (31) este un discurs raportat în stilul indirect, iar (32) este un discurs raportat în stilul indirect liber.

Eu-l din discursul raportat în stilul direct nu trimite la subiectul vorbitor care a produs ansamblul discursului. *Eu*-l care apare în discursul raportat (*Eu voi veni mâine.*) nu îl

desemnează pe Mihai care pronunță (30), ci pe Maria, care este autoarea discursului pe care îl raportează Mihai. Discursul care apare între ghilimele nu este *întrebuințat*, ci pur și simplu, *menționat*.

În mod normal, mărcile persoanei I desemnează locutorul, dar stabilirea paternității acestora se complică într-un discurs pe care locutorul îl raportează, dar al cărui locutor nu este el însuși. În exemplul:

(30') Mihai: «Maria mi-a spus: „Eu voi veni mâine.“», *eu-l* din „Eu voi veni mâine.“ o desemnează pe Maria și nu pe Mihai, iar marca persoanei I din *Maria mi-a spus* nu desemnează aceeași entitate cu marca pentru persoana I din „Eu voi veni mâine“.

Este vorba despre un enunț unic, dar acest enunț unic prezintă doi locutori, primul asimilat subiectului vorbitor al *enunțului global*, în timp ce al doilea este asimilat subiectului vorbitor al *discursului raportat*. Primul locutor este responsabil de enunțarea lui (30'), fiind asimilat lui Mihai, în timp ce al doilea, responsabil de enunțarea lui „Eu voi veni mâine“, este asimilat Mariei.

Dacă polifonia este definită ca *întâlnire a mai multor voci într-un singur text* sau chiar un singur enunț, discursul raportat este *fenomenul textual polifonic prin excelență*.

Locutorul face să apară discursul produs de către un alt locutor (vocea sau gândirea sa), reprezentându-l în propria sa enunțare. Locutorul este responsabil de enunțarea ALTUIA: *locutorul reprezentat* (LR). Acesta instaurează o legătură de reprezentare între imaginea sa imediată, l_o , și *punctul de vedere* al LR.

Enunțul fiind reprezentat, el nu mai poate fi asociat coordonatelor situaționale precise (spațio-temporale, comunicative etc.), fapt ce are consecințe în folosirea expresiilor deictice. Aceste coordonate pot fi indicate în cotextul introductiv al discursului reprezentat (în *inquit*).

Reprezentate pot fi atât *spusele*, cât și *gândurile*, după cum DR poate fi și dialogal. În acest caz, LR funcționează ca *interpretor*; el interpretează acest discurs pentru a-l „cristaliza“ într-un singur enunț.

DR este caracterizat, din perspectiva ScaPoLine, „funcțional” și polifonic.

DR este un tip special de polifonie externă, care reprezintă discursul sau, mai exact, enunțul celuiilalt și nu numai un pdu străin.

DR vehiculează și enunțarea locutorului reprezentat, purtând atât forma, cât și conținutul spuselor străine. În DR, LOC construiește o imagine a unui personaj pe care îl face să ia cuvântul. LR este o ființă discursivă individuală, care e posibil să ia cuvântul. LR constituie o subcategorie a ê-d.

Dacă există enunț reprezentat, există enunț-sursă, fapt ce permite punerea în raport a celor două enunțuri. LOC poate insista pe diverse aspecte ale enunțului-sursă: pe actul enunțării, în detrimentul enunțului sau pe conținut, fără a lăsa aproape nicio urmă a actului.

La nivel textual, DR se caracterizează prin forța sa. Trebuie să se facă diferența între *întinderea* forței sale de acțiune (segmentul textului care intră în aria acțiunii sale) și *perspectiva* sa (aspectul sub care este văzut acest segment). În accepția tradițională, întinderea forței de acțiune a DR corespunde unei propoziții în sens gramatical; perspectiva acțiunii sale poate varia considerabil. LOC poate alege să focalizeze pe conținut, pe formă sau pe ambele în mod egal. De asemenea, el poate expune gândurile, viziunile etc. celuiilalt, prezentându-le ca verbalizate. Faptul că LOC este responsabil de verbalizare poate avea drept consecințe rezultate formale și sintactice interesante, cum ar fi folosirea unei sintaxe întrerupte care trebuie să reflecte parcursul gândului. Există lungi pasaje textuale care pot să aparțină unui personaj-martor (personaj focalizator). Acest personaj vede ce se întâmplă, redând totul sub forma unui discurs raportat.

ScaPoLine își propune să caracterizeze DR propriu-zis, adică cel care reprezintă cuvinte.³⁶

³⁶ Pornind de la accepția bahtiniană conform căreia dialogul nu se referă doar la comunicarea verbală vocalizată între persoane, ci la orice tip de comunicare, se poate conchide (vezi Bălășoiu 2004: 21–22):

5.1. Cele patru prototipuri

În DR canonic, LOC prezintă enunțurile (verbale) ale LR. Astfel,

– LOC (se preface că) prezintă discursul străin în forma sa literală (originală) (este cazul discursului direct) sau optează pentru o prezentare mediatizată (este cazul discursului indirect).

– LOC poate introduce DR explicit, printr-o expresie introductivă (un *inquit*) (este vorba despre discursul raportat) sau îl poate introduce implicit (este vorba despre discursul liber).

Astfel, se obțin patru prototipuri ale DR:

– emițătorul raportor (R_e) dialoghează, în momentul în care raportează o anumită secvență, atât cu receptorul raportor (R_r), cât și cu emițătorul citat (C_e);

– discursul raportat este de fapt replica R_e la replica C_e (indiferent dacă a existat sau nu un enunț original, indiferent dacă R_e este sau nu același cu C_e); discursul raportat poate fi descris în termeni de dialog. Orice formă de DD este un caz particular de *mimesis*; iluzia emițătorului original va fi adusă în scenă;

– DR aparține în primul rând R_e ;

– este irelevant dacă DR este sau nu fidel unui discurs original;

– de fiecare dată când va fi raportat, tema discursului direct va fi alta, chiar dacă discursul original pe care îl raportează și la care se referă este același.

Un enunț în discurs direct apare ca un spațiu particular, în care există un dialog între doi locutori, între două enunțări, proprietate pe care Ducrot o mai atribuie enunțurilor care sunt ecouri imitative ale altora, dialogurilor interne, cazurilor în care cineva folosește persoana întâi pentru a indica pe altcineva.

Diferența dintre discursul direct și cel indirect este, după Ducrot, că primul face să se audă doi locutori, pe când în cel de-al doilea nu se aude decât unul singur.

Teoria ducrotiană separă două tipuri de discurs raportat *polifonice* (discursul direct și discursul indirect liber) de unul *monofonic*: discursul indirect.

	direct	indirect
cu <i>inquit</i>	discurs direct raportat	discurs indirect raportat
fără <i>inquit</i>	discurs direct liber	discurs indirect liber

Inquit permite locutorului să spună că el reprezintă (raportează), în propriul său enunț, enunțul locutorului reprezentat. Fără *inquit*, el se mulțumește să arate că reprezintă acest alt enunț. În formele indirecte, locutorul încorporează enunțarea locutorului reprezentat în propriul său enunț; în formele directe, îi permite să-și păstreze statutul de enunțare autonomă. Prin urmare, distincția direct / indirect corespunde non-aplicării sau aplicării încorporării enunțiative a discursului reprezentat.

5.2. Funcțiile enunțiative

Prin definiție, LOC este responsabil întotdeauna de actul de enunțare în curs. El poate (re)prezenta în două feluri actul de enunțare al unui alt locutor, adică al locutorului reprezentat (LR):

– SPUNE (prin *inquit*) că el reprezintă actul de enunțare al LR: este vorba despre discursul raportat.

– ARATĂ (fără *inquit*) că el reprezintă actul de enunțare al LR: este vorba despre discursul liber.

În discursul direct, *inquit* este destul de liber din punct de vedere sintactic.

(33) a. El *spune*: „Voi veni mâine, după ce Paul va fi plecat.”

b. „Eu voi veni mâine, *spuse* el, după ce Paul va fi plecat.”

c. „Voi veni mâine, după ce Paul va fi plecat”, *spuse* el.

Numai în (33)a. *inquit* are statutul clar de „a fi spus”. În celelalte două exemple, *inquit* este mai degrabă „arătat”. Așadar, există forme intermediare, care nu aparțin în

totalitate nici discursului direct raportat (DDR), nici discursului direct liber (DDL). Astfel, în (34), este greu de distins între DDR și DDL:

(34) „Toată fericirea lui Fabrice era de acum înainte legată de posibilitatea de a face această muncă, și el nu visa la nimic altceva. {Dacă reușesc să o văd, sunt fericit...}. DDL Nu, își spuse; trebuie și ea să vadă că eu o văd.” (Stendhal, *Mănăstirea din Parma*, trad. n.)

Pasajul marcat face parte din DDL. „Nu” pare a face parte din DDR, iar apoi se revine la DDL.

Un enunț care vehiculează un discurs reprezentat are întotdeauna o configurație polifonică, marcată la nivelul frazei prin diferite mijloace lingvistice.

Spunând că el reprezintă un alt discurs, LOC se focalizează ca intermediar. El construiește o imagine a lui însuși (l_o), pentru a-și asuma deschis responsabilitatea analogiei între discursul original și reprezentarea sa (incorporate sau nu). În acest caz, avem de-a face cu o *polifonie deschisă*.

Arătând că reprezintă discursul locutorului reprezentat, LOC se retrage, punându-l pe LR direct în scenă. Rămânând în spatele scenei, el nu-și asumă direct responsabilitatea pentru exactitatea reprezentării. În acest caz, avem de-a face cu o *polifonie disimulată*. Efectul polifonic dintre locutor și LR poate merge până la a dispărea complet (în aparență), cum e cazul în DDL, unde iluzia unui singur locutor, diferit de LOC, poate fi foarte puternică.

5.3. Incorporarea enunțiativă

Deosebirea dintre *discurs direct* și *discurs indirect* corespunde unei diferențe de sintaxă enunțiativă: discursul indirect este incorporat în discursul lui l_o , iar discursul direct rămâne separat enunțiativ de acesta.

5.3.1. Discursul direct (DD)

Discursul direct

– eliberează enunțiatorul de responsabilitate și pretinde că *restituie cuvintele citate*;

- citează fidel replica unui locutor dintr-un moment anterior prezentului vorbirii;
- păstrează *formele discursului adresat* (vocativul și imperativul);
- reproduce intonația replicii inițiale;
- este marcat, în rostire, prin pauză, iar în scris, prin punctuație specifică.

În cadrul acestui discurs, se face o distincție clară între cele două situații de enunțare, cea a *discursului care citează* și cea a *discursului citat*. În enunțarea care citează, orice ființă care nu corespunde nici enunțatorului, nici co-enunțatorului este non-persoană. Raportorul discursului direct este locutor pentru enunțarea *X a spus ...* și plasează responsabilitatea celor raportate unui alt locutor, cel din discursul direct. Aceasta este o punere în scenă, fără a prezenta însă o garanție a obiectivității. Discursul raportat este condiționat de discursul care citează, fiind, în fapt, un simulacru de discurs citat.

Citatul impune ca raportorul să distingă cele două situații de enunțare, cea din care citează și cea citată: „citatul face să coexiste două domenii enunțative autonome: fiecare își păstrează EUL, TU-ul, reperele deictice, propriile mărci de subiectivitate.” (Maingueneau 2008: 206)

5.3.1.1. Modalități de introducere a DD

Discursul care citează trebuie să îndeplinească două funcții:

- să indice că a fost un act de vorbire;
- să marcheze granița cu discursul citat.

Prima cerință este satisfăcută, cel mai adesea, prin prezența *cuvintelor de declarație* (și a *substitutelor acestora*).

Este vorba, în special, de *verbe* al căror semnificat indică o enunțare. Aceste *verba dicendi* pot fi plasate înaintea / în incidentă, în interiorul / la sfârșitul discursului direct.

Există apoi o clasă de *nume, expresii nominale, conective* care au preluat sensul *dicendi* al declarativelor prototipice.

Discurs direct există chiar și în *absența elementelor introductive evidente*, sensul declarativ fiind dedus din contextul comunicativ.

Cea de-a doua cerință poate fi satisfăcută prin diverse mijloace tipografice: două puncte, liniuțe, ghilimele, italice.

5.3.1.2. Modalizarea în discurs secund³⁷

Discursul raportat constituie o enunțare despre o altă enunțare. Dată fiind această situație, enunțiatorul poate anunța că își declină responsabilitatea pentru enunț și că se sprijină pe un alt discurs. Vorbim, în acest caz, despre *modalizare în discurs secund*:

(35) „După X, Franța pregătește o ripostă.”

(36) „Franța, *conform unor surse bine informate*, pregătește o ripostă.”

(37) „Franța, *se pare*, pregătește o ripostă.”

(38) „Franța *ar pregăti* o ripostă.” (Exemplele sunt extrase din Maingueneau 2007a: 167–168)

Elementele scrise cu italice intră în categoria modalizatorilor, cu ajutorul cărora enunțiatorul poate, pe parcursul discursului său, să-și comenteze spusele.

(39) „Am văzut debarcând o nouă clasă de clienți, din categoria, *să spunem*, ... n-ai mai văzut.”

„Să spunem” constituie *un comentariu al enunțiatorului* despre propriul său discurs: el prezintă expresia *n-ai mai văzut* ca fiind ușor nepotrivită.

Prezentând enunțul-sursă fără să se atingă de el la nivel enunțiativ, adică pretinzând că citează enunțarea sa pentru a o prezenta în forma originală, LOC o nuanțează. El poate focaliza fie forma, fie conținutul. LOC este cel care (prin intermediul imaginii sale, l_0) poate (prefăcându-se) utiliza sintaxa sau vocabularul atribuite LR sau poate merge până la a imita pronunția și chiar ritmul acestuia. Totuși, DD pretinde că reprezintă întotdeauna atât forma, cât și conținutul celuilalt, păstrându-și, prin această particularitate, propriul joc deictic: fiecare parte, *inquit* și DR posedă

³⁷ Vezi *infra*, cap. 6: Modalizarea autonimică.

propriul sistem deictic, fapt care permite să se constate că în DDL, unde nu există *inquit*, avem a face numai cu sistemul „străin”. Formele intermediare, în care *inquit* este arătat, au un statut ambiguu.³⁸

5.3.2. Discursul indirect

În cadrul *discursului indirect*, enunțiatorul care citează poate „traduce” cuvintele citate într-o multitudine de moduri, întrucât, în cazul acestei forme de enunțare, nu cuvintele exacte sunt raportate, ci ideea.³⁹

Discursul indirect reprezintă o formă de discurs secundară, rezultată din *transpunerea* discursului direct (DD).

Discursul indirect

– reproduce, *prin traducere și parafrază*, replica altui locutor dintr-un moment anterior prezentului vorbirii, folosindu-se de *subordonarea sintactică* față de un *verb de declarație*;

– *pierde intonația* replicii din vorbirea directă;

– *anulează procedeele adresării directe*, substantivul în vocativ devine *complement indirect*, iar *imperativul* devine *conjunctiv cu valoare imperativă*.

Cuvintele de declarație (și substitutele lor) care introduc un DI sunt elemente din clasa verbului (unele *verba dicendi*) și stau *înaintea discursului raportat*.

Forma discursului citat în DI depinde de *modul de enunțare* utilizat în replica originală, caracteristic pentru *intenția comunicativă* a autorului acesteia.

DI nu este discurs raportat decât prin sens, neimplicând decât un singur locutor care trebuie să-și asume întreaga enunțare. DI precizează conținutul celor raportate, fără să propună un simulacru al unui alt act de enunțare și fără

³⁸ Această ambiguitate nu există dacă *inquit* este antepus discursului reprezentat, și, deci, *spus*. Efectul de ambiguitate este spectaculos în cazul în care *inquit* este compus dintr-un verb factiv: *Petru regretă că plouă*., *că plouă* este presupus.

³⁹ Pentru prezentarea *Discursului indirect*, am folosit ca principale surse Maingueneau 2007a: 181–183 și Maingueneau 2008: 209–212.

să disocieze cele două domenii enunțiative, așa cum procedează DD. Nemaifiind vorba decât despre o singură situație de enunțare, cea a discursului care citează, discursul citat nu mai are autonomie în DI. Deicticele personale și spațio-temporale sunt plasate sub jurisdicția discursului care citează. În ceea ce privește persoanele, situația se prezintă în felul următor:

– dacă discursul citat conține un *eu* sau un *tu* care nu se regăsesc printre persoanele discursului citant, atunci ele sunt convertite în „non-persoane”;

– indiferent de forma folosită în discursul citat (*eu, tu, non-persoană*), dacă ea dispune de un corespondent în discursul care citează, atunci va avea statutul pe care îl ocupă în acesta din urmă.

Incorporarea enunțiativă a discursului indirect se reflectă în morfosintaxă. În discursul indirect, discursul citat își pierde complet independența sintactică față de discursul citant.

Elementul regent al propozițiilor care alcătuiesc replici redactate în DI, precum și *conectorii* prin care acestea sunt introduse depind de *tipul de act de vorbire* pe care îl exprimă (raportorul nu mai interpretează intenția emițătorului citat, ci identifică actul de vorbire pe care acesta l-a performat).⁴⁰

Cuvintele raportate în DI au aspectul unei completive directe, introduse printr-un *verbum dicendi*. Așadar, discursul indirect raportat (DIR) se manifestă prin subordonarea sintactică.⁴¹ *Inquit* este un verb tranzitiv, iar

⁴⁰ Există anumite corelații între actul de vorbire performat și structura sintactică a enunțului. Prototipic, aserțiunile se corelează cu sintaxa asertivă / enunțiativă; întrebările, cu sintaxa interogativă; directivele, cu sintaxa imperativă; expresivele, cu sintaxa exclamativă; promisiunile / comisiunile și declarativele nu au mărci formale specifice, fiind realizate de cele mai multe ori prin structuri cu sintaxă enunțiativă, dar nu numai. Semnificații suplimentare rezultă la intersecția celor patru tipuri sintactice cu fenomenele logico-semantice de negație și modalizare, precum și cu fenomene semantico-sintactice, precum emfaza, tematizarea, dislocarea etc. (vezi GALR II 2008: 26)

⁴¹ În subordonarea sintactică, discursul raportat are tendința de a-și pierde statutul său enunțiativ de aserțiune. LOC nu poate păstra expresii

discursul raportat, prezentat sub forma unei completeive, funcționează ca obiect al acestui verb. Această posibilitate nu există în cazul discursului indirect liber (DIL), unde *l_o* se mulțumește să *arate* discursul reprezentat, dispărând el însuși din punct de vedere sintactic. El își lasă, totuși, urmele enunțiative în ambele cazuri. Centrul deictic este cel al LOC. Consecința acestui aspect sunt transformările deictice.

(40) (Petru spune: „voi reveni mâine“.) (DDR)

a. Petru spune că va reveni a doua zi. (DIR)

b. ... El va reveni mâine. (DIL)

Adverbul deictic *mâine* este păstrat în DIL, deși este schimbat cu altă expresie deictică în DIR.

Prin urmare, deixis-ul pronominal, temporal și spațial ale discursului citat sunt identificate în raport cu situația de enunțare a discursului care citează, iar evaluările aparțin tot acestuia. Într-o frază ca „Paul mi-a spus că acest imbecil de Jules a sosit.“, responsabilitatea aprecierii „acest imbecil“ este atribuită raportorului, și nu lui Paul (care poate, la rândul său, să o împărtășească).

Adeseori, enunțiatorul discursului indirect nu se limitează doar la a traduce semnificatul a ceea ce citează, ci folosește și anumite expresii din discursul citat. Întrucât lipsesc mărcile de distanțare explicită, este dificil să se stabilească cu precizie ceea ce îi revine raportorului și ceea ce îi revine locutorului inițial.

5.3.3. *Forme hibride*⁴²

5.3.3.1. Insulele

În fraza:

(41) *La Dublin, la sfârșitul anului 1996, Dl. Chirac a declarat că euro este necesar „muncii și creșterii“, avem a*

deictice care nu se decodează corect, raportat la propriul său centru deictic. Conținutul raportat impune o serie de constrângeri la forma morfosintactică a segmentului raportat. *Expresiile arătate*, de exemplu, nu intră decât foarte greu în acest segment.

⁴² Vezi Maingueneau 2007a: 183–185.

face cu o formă oarecum hibridă: chiar dacă este vorba despre un DI, el conține și câteva cuvinte ale enunțiatorului citat. Fragmentul atribuit enunțiatorului discursului citat primește numele de *insulă textuală* sau *insulă enunțiativă*.

În cazul de mai sus, insula este indicată cu ajutorul ghilimelelor și al italicelor – procedeu frecvent întâlnit în presă. Prin urmare, numai tipografia permite să se observe că *insula* nu este asumată de către raportor.

5.3.3.2. DD cu ajutorul lui că

În exemplul:

(42) *Prins într-un val de amintiri ce-i vin în minte, acesta din urmă povestește că pe moment „era prea dificil de suportat. Nu mai aveam reflexe. Devenisem spectator.”* („France-soir”), că este urmat de un fragment între ghilimele, care prezintă caracteristicile unui DD. Jurnaliștii iau distanță de indivizii despre care vorbesc, dar încearcă, totodată, să-și însușească limbajul și *punctul lor de vedere*; ei nu se mulțumesc să comenteze evenimente, să descrie realitatea, ci pretind că restituie *punctul de vedere* și *cuvintele* persoanelor intervievate.

5.3.4. Discursul indirect liber⁴³

DIL combină mijloacele specifice DD și DI. Spre deosebire de *insulele enunțiative* sau de DD cu *că*, acesta nu are mărci proprii. Polifonia DIL nu este cea în care cele două voci se disting clar (DD), nici cea în care o voce este absorbită de o alta (DI), ci un *amestec* strâns al celor două voci: într-un fragment în DIL, nu se pot identifica în mod exact cuvintele ce aparțin *enunțiatorului citat* și cele ale *enunțiatorului care citează*.

DIL face să se audă două „voci” indisolubil amestecate, cea a naratorului și cea a personajului. Ducrot spune că percepem doi „enunțiatori” puși în scenă prin cuvintele

⁴³ Vezi Maingueneau 2007a: 185–187 și Maingueneau 2008: 220–229.

naratorului care se identifică în persoana unuia dintre ei. Nu sunt doi locutori adevărați, ci două „voci”, două „puncte de vedere”, cărora nu li se poate atribui niciun fragment delimitat din discursul raportat. Cititorul nu reperează această dualitate decât prin discordanța dintre cele două voci, discordanță care îi interzice să raporteze fragmentul la o singură voce enunțiativă. Scopul DIL este atenuarea diferenței dintre discursul care citează și discursul citat: cuvintele și gândurile personajelor sunt exprimate în mod direct, fără a rupe continuitatea narativă. Nu există o marcă specifică a DIL, ci există doar stereotipuri care ajută la identificarea acestuia. (Vezi, de exemplu, imperfectul, frazele juxtapuse, de preferință cele subordonate.)

DIL oscilează între discursul dominat de narator și lipsit de mărci ale subiectivității locutorului citat și discursul apropiat de discursul direct, în care vocea personajului îl domină pe narator.

5.3.5. Rezumatul cu citate⁴⁴

Rezumatul cu citate este, de obicei, semnalat printr-un cumul de italice și ghilimele. Avem a face cu rezumatul unui text al cărui original nu apare decât prin fragmente pe parcursul discursului. Fără ghilimele, nimic nu ar deosebi cuvintele din textul original de cuvintele raportorului, pentru că fragmentele citate sunt integrate sintactic în discursul care citează. Presa utilizează generos acest mod de discurs raportat.

(43) *Cancelarul Kohl i-a explicat că el căuta „soluții creative utile pentru întoarcerea Franței în structura militară integrată a NATO”. („Le Monde”)*

Rezumatul cu citate este rezervat articolelor, având o pretenție documentară. Se bazează pe o etică a vorbirii exacte, a obiectivității, care face ca vocea discursului care citează să fie cât mai discretă. Nu este însă și cazul naratiunii literare (spațiu predilect pentru DIL), care are ca scop

⁴⁴ Vezi Maingueneau 2007a: 188–189.

întâlnirea *punctelor de vedere* ale naratorului și ale personajelor.

6. Modalizarea autonimică⁴⁵

6.1. Definiție

Modalizarea autonimică se referă la *totalitatea procedeelelor prin care enunțiatorul își dedublează discursul pentru a-și comenta propria vorbire*. Analizându-și spusele, enunțiatorul produce un fel de *buclă* în enunțarea sa.

Modalizarea autonimică arată că este vorba despre *urmele* unei activități prin care subiectul care enunță își marchează distanțarea față de propriul său enunț: enunțiatorul își dedublează discursul pentru a comenta cuvântul enunțat.⁴⁶

Există strategii în limbă prin care locutorul folosește o expresie, arătând că ea nu este pertinentă.

Dincolo de semnele tipografice (*italice, ghilimele, puncte de suspensie, paranteze sau liniuțe*), modalizarea autonimică mobilizează o mare varietate de sintagme: *într-un fel, mă scuzați de expresie, dacă pot să spun așa, sau mai degrabă, adică, vorba lui cutare, ar trebui să spun, în toate sensurile cuvântului* etc. J. Authier-Revuz a propus clasificarea acestor *comentarii ale enunțiatorului* referitoare la propria enunțare (numite de ea „non-coincidențe ale spuselor”) într-o tipologie variată:

⁴⁵ Pentru problemele teoretice legate de modalizarea autonimică, vezi, între altele, Authier-Revuz 1982, Authier-Revuz 1995, Maingueneau 2007a: 191–204, Maingueneau 2008: 185–195.

⁴⁶ Plasând ghilimelele de o parte și de alta a enunțului pe care îl citează, enunțiatorul *menționează* enunțul. Ghilimelele pot menționa nu doar un enunț, ci și un cuvânt izolat. În exemplul: „Pisică” *este un substantiv feminin*, cuvântul „pisică” este pus între ghilimele pentru că *desemnează semnul lingvistic*, cu semnificantul și semnificatul său, și nu animalul. Acest tip de utilizare, în care enunțiatorul se referă la semnele însele, este numită *autonimică*; ea se opune utilizării uzuale, numite *standard*, în care cuvintele se referă la realități exterioare limbajului. (Este cazul cuvântului „pisică” în propoziția: „Pisica este neagră“.)

– *non-coincidența în interlocuțiune*: modalizările autonimice indică o distanță între partenerii enunțării: *iertată-mi fie expresia, dacă putem să spunem, dacă se poate spune așa, dacă vreți, vedeți ce vreau să spun, înțelegeți ce vreau să spun, cum o spuneți atât de bine, după cum bine spuneți etc.*;

– *non-coincidența discursului cu el însuși*: enunțiatorul reprezintă un alt discurs în propriul său discurs: *după cum spune X, pentru a relua cuvintele lui X, pentru a vorbi ca snobii, așa-zisul..., ceea ce numim...*;

– *non-coincidența dintre cuvinte și lucruri*: cuvintele folosite nu corespund exact realității la care fac referință: *ceea ce trebuie să numim X, am putea spune, cum să spun?, cum să spunem?, era să zic X, X sau mai degrabă Y..., dacă trebuie să dăm un nume*;

– *non-coincidența cuvintelor cu ele însele*: enunțiatorul se confruntă cu faptul că sensul cuvintelor este echivoc: *în toate sensurile cuvântului, în primul sens al cuvântului, literal, este cazul să o spunem...*

6.2. Ghilimelele

În scris, modalizarea autonimică prin ghilimele este cea mai discretă și cea mai frecventă. În timp ce majoritatea modalizatorilor (*într-un fel, mă scuzați de expresie...*) se inserează în firul discursiv, plasându-se pe un plan diferit de cel al frazei, ghilimelele încadrează tipografic elementele la care se referă, fără a rupe firul sintaxei. Expresiile puse între ghilimele sau în italice sunt, simultan, înscrise în firul enunțării, dar și distanțate de el, iar cititorul trebuie să le interpreteze sprijinindu-se pe diverse indicii din context și din situația de comunicare. Enunțiatorul îi indică cititorului că discursul său nu coincide cu el însuși. Enunțiatorul *subliniază* cuvintele respective, plasându-i coenunțiatorului sarcina de a înțelege de ce îi este atrasă atenția, de ce enunțiatorul deschide această fantă în discursul său. Ceea ce este indicat de ghilimele este „un fel de *lipsă* (subl. aut.), de gol ce trebuie completat prin interpretare”. (J. Authier-Revuz, *ap.* Maingueneau 2008: 189)

Pe lângă funcția de marcatori ai modalizării autonimice, ghilimelele sunt susceptibile de o întrebuintare în „mențiune”, ca aici:

(44) *Aceste cuvinte îl tulburară pe André, pe care jocurile pisicilor îl amuzau. Învățase cuvintele „a circumscrie” și „a castra”, însă nu le cunoștea exact sensul.*

În exemplul de mai sus (preluat de la Maingueneau 2008: 190), cuvintele „a circumscrie” și „a castra” sunt puse între ghilimele, deoarece desemnează semnul lingvistic, cu semnificantul și semnificatul său.

Contrastul dintre *întrebuintarea autonimică* și *întrebuintarea în modalizare autonimică* apare în exemplul:

(45) *Deși nu-i iertase niciodată „doctorului” îngrozitorul cuvânt „sifilis”, ea avea multă simpatie pentru el.*

„Sifilis” este luat aici ca mențiune pentru a trimite la cuvântul în sine; în schimb, în modalizarea autonimică „doctor”, enunțiatorul arată că marchează o rezervă, că, în același timp, folosește cuvântul în ghilimele și îl arată ca semn. Spre deosebire de ironie, care este inseparabilă de dorința deriziunii, punerea între ghilimele arată doar că un cuvânt sau un grup de cuvinte nu sunt folosite în mod corespunzător.⁴⁷

Spre deosebire de ghilimelele cu utilizare autonimică, ghilimelele de modalizare autonimică nu sunt obligatorii.

Pentru ca ghilimelele să fie descifrate corespunzător, este nevoie de accesarea unei complicități între enunțiator și cititor.

6.3. Caracterele italice

Asemenea ghilimelelor, *italicele* se folosesc atât pentru autonimie, cât și pentru modalizarea autonimică.

(46) *Pisică* este un substantiv feminin. (autonimie)

(47) Paul este foarte *specializat*. (modalizare autonimică)

⁴⁷ Nu este vorba propriu-zis de polifonie (care ar implica *punctele de vedere* a două instanțe diferite), ci de un decalaj pe care enunțarea îl introduce între două imagini distincte ale enunțiatorului, oferite în același timp: una își asumă expresia între ghilimele, cealaltă o refuză.

În modalizarea autonimică, italicele se utilizează pentru *cuvintele străine* și pentru a *insista* asupra anumitor secvențe. În schimb, ghilimelele sunt oportune atunci când este vorba despre o *rezervă* din partea enunțiatorului, ce indică, astfel, o *non-coincidență* a vorbirii sale. Adesea, ghilimelele și italicele sunt utilizate fără a se face vreo diferență.

Ghilimelele se *adaugă* unui enunț, în timp ce italicele sunt *incorporate* în enunț; tot ce se produce este doar o schimbare de caractere.

7. Concluzii

Vom sintetiza teoria ScaPoLine printr-o schematizare a principalelor trăsături ale acesteia, sprijinindu-ne și pe ceea ce i-a servit lui Henning Nølke drept *hand-out* pentru comunicarea⁴⁸ susținută cu ocazia ciclului de Conferințe de lingvistică de la Sorbona, din ianuarie 2005.

Teoria ScaPoLine se înscrie într-o abordare semantică. Sensul este polifonic: fiecare enunț poate fi considerat ca fiind un discurs cristalizat. Acesta se manifestă în configurația polifonică, alcătuită din LOC și din entități construite de către el: pdv, ê-d, legături.

ScaPoLine face deosebire între *configurația polifonică* a enunțului și *structura polifonică* a frazei, având ca obiect structura polifonică (elementele *constante*: identificarea *punctelor de vedere*, atribuirea lor unor *ființe discursive*, clasificarea acestora din urmă, urmărirea modului în care se realizează *legăturile* de atribuire etc.)

Obiectivul este furnizarea unor instrucțiuni pe baza cărora *receptorul* unui enunț

- să poată accede de la structura polifonică la configurația polifonică (adică elementele *variabile*: identificarea locutorilor cărora le aparțin acele *puncte de vedere* detectate la nivelul frazei, care pot fi atribuite unor ființe reale) și
- să capteze un sens pentru enunț.

⁴⁸ *Dernière évolution de la ScaPoLine. (la théorie SCandinave de la Polyphonie LINGuistiqueE)* pe <http://www.sens-texte-histoire.paris-sorbonne.fr/IMG/pdf/doc-40.pdf>

Unicitatea subiectului:

◊ Subiectul care vorbește fizic (fără interes pentru analiza lingvistică)

◊ Locutorul (obiect lingvistic)

ScaPoLine este o teorie enunțiativă, semantică, discursivă, structuralistă și instrucțională.

Structura polifonică (nivelul limbii): dă instrucțiuni relative interpretării.

Configurația polifonică (nivelul textului): se creează prin găsirea identității tuturor *ê-d* și prin ancorarea tuturor *pdv* prin legături enunțiative. Mai simplu spus, trebuie să se descopere cine este responsabil pentru fiecare *pdv*.

Obiectiv: a relaționa forma cu sensul – a preciza instrucțiunile pe care forma lingvistică le aduce pentru interpretarea textului.

Model de interpretare

- Instrucțiunile conținute în semnificație:
 - impun variabile tip (adică variabile asociate unor domenii restrânse)
 - impun relații între variabile
 - dau indicații referitoare la saturarea lor (susceptibile să declanșeze anumite legi de discurs în mod sistematic)
- Co(n)textul permite saturarea care face parte din interpretare
- Strategiile interpretative determină saturarea și, prin urmare, interpretarea (în limitele permise de instrucțiunile oferite de semnificație)

Configurația polifonică

ScaPoLine este un model al unei construcții teoretice mai complexe, iar configurația folosește drept punte pentru analizele textuale și, prin urmare, pentru analizele literare propriu-zise.

Configurația este construită de către locutor și se compune din patru elemente, și anume: locutorul însuși și trei tipuri de entități construite de către acesta:

LOC: *locutorul-ca-și-constructor* își asumă responsabilitatea pentru enunțare. Locutorul construiește elementele din care se compune configurația polifonică. (Corespunde locutorului simplu de la Ducrot).

pdv: *punctele de vedere* sunt entități semantice care comportă o sursă despre care se spune că are pdv. Sursele sunt variabile. (Sursele corespund enunțiatorilor lui Ducrot.)

Sursele *punctelor de vedere* sunt:

i). un set de *informații enciclopedice* (date legate de mentalitatea unei epoci, codul formal / informal de comportament, legile, opinia publică etc.);

ii). un set de *informații lingvistice* (cunoașterea modului de funcționare a unor elemente (*des adverbiaux contextuels*), a negației, a modalităților de realizare a ironiei).

Orice structură polifonică presupune un pdv ierarhic, adică un pdv care comentează un alt pdv; orice pdv simplu este decompozabil în informații care țin de i).; orice pdv ierarhic implică referința, cu mijloace care țin de ii)., la un pdv simplu.

ê-d: *ființele discursive*, surse ale punctelor de vedere, sunt entități semantice susceptibile de a satura sursele. (Nu există ca element formal la Ducrot.)

liens: *legăturile enunțiative* relaționează ê-d cu pdv. (Nu există ca element formal la Ducrot, dar sunt menționate prin termeni de genul *ființă asociată / identificată cu...*

Figura 1

Locutor = > (non-sursă a) pdv₁
= > (sursă a) pdv₂

Forma generală a unui pdv

[X] (*judică* (p))

unde X simbolizează sursa, *judică* raționamentul și p, conținutul.

Ființele discursive

Ê-d sunt imagini construite de către LOC:

LOC construiește ê-d ca fiind *imagini* ale diferitelor „persoane lingvistice” prezentate în discurs (text), o persoană

lingvistică fiind o entitate a universului de discurs, adică o entitate căreia îi putem stabili o legătură de referință lingvistică.

Cele trei persoane

LOC $\Rightarrow$ locutorul enunțului, l_o
 $\Rightarrow$ locutorul textual, $L \Rightarrow l_p$
 $\Rightarrow L$

ALLOC $\Rightarrow$ alocutorul enunțului, a_o
 $\Rightarrow$ alocutorul textual, $A \Rightarrow a_p$
 $\Rightarrow A$

terți $\Rightarrow$ terții individuali $\Rightarrow t_p$
 $\Rightarrow$ terți
 $\Rightarrow$ terții colectivi $\Rightarrow$ eterogeni: SE (ON)
 $\Rightarrow$ omogeni: legea (LOI)

Cele patru manifestări ale locutorului

LOC: Autorul enunțării, înțeles ca un eveniment istoric, asociat unei situații enunțative cu tot ceea ce implică aceasta.

Locutorul enunțului, l_o : singura funcție a locutorului enunțului este de a fi sursa enunțării, exact în momentul enunțării.

Exemplu de urmă lingvistică: *eu promit.*

Locutorul l_i (indicele i fiind diferit de o .) trimite la enunțul vizat: singura funcție a l_i este de a fi autorul unei activități enunțative anterioare sau ulterioare.

Exemplu de urmă lingvistică: *eu îți promisesem.*

Locutorul textual, L : este prezentat ca având toate aspectele unei persoane complete. LOC poate astfel construi o imagine generală a lui însuși sau o imagine a sa într-un alt moment al poveștii sale.

Exemplu de urmă lingvistică: *eu redactez un articol, el mi-a trimis un articol, el m-a privit.*

Rolul LOC

LOC construiește:

- e-d cu pdv și legăturile lor;
- scena pe care îi face să joace pe acești actori.

LOC construiește centrul deictic al enunțului care este cel al locutorului.

LOC poate „redacta” „didascalii”:

- timpuri gramaticale
- modalizarea enunțării

Legăturile enunțiative

Legătura de responsabilitate

Despre o $\hat{e}$ -d legată de un pdv printr-o legătură de responsabilitate se spune că este sursa acestui pdv. „A fi sursa” sau „a fi responsabil de” înseamnă „a fi responsabil de raționamentul prezentat în pdv”.

Legăturile de non-responsabilitate

– non-respingere: acord, dezacord, neutru, a se preface
că acceptă, ...

– respingere

Principiul de interpretare

Pentru orice pdv_1 , pentru care l_0 nu este responsabil, interpretul are tendința de a stabili o legătură de non-responsabilitate între l_0 și pdv_1 .

Structura polifonică

Structura polifonică a unei fraze înseamnă:

- demonstrarea existenței mai multor *puncte de vedere* în acea frază;
- identificarea locutorului care, printr-o judecată, este responsabil de un anumit pdv;
- stabilirea tipului de *legătură* dintre diverși locutori și diversele pdv evidențiate în frază.

Acest demers are ca finalitate furnizarea (la receptare a) unor instrucțiuni (*semnificația frazei*), pe baza cărora să se poată accede, după realizarea *configurației polifonice* a enunțului (confruntarea *semnificației* frazei cu datele situației de comunicare în care este produs enunțul) la *sensul* acestuia.

Principiu:

Structura p conține întotdeauna cel puțin un pdv.

Există o instrucțiune care arată ca valoare faptul că l_0 își asumă responsabilitatea pentru (cel puțin) un pdv al structurii p .

Monofonia este definită la nivelul structurii *p*: într-o frază care nu conține decât un singur pdv, acesta este asociat locutorului și fraza este denumită *monofonică*. Fraza *Afară este frumos*. este un exemplu de frază monofonică.

Tipuri de structuri polifonice:

- polifonie internă
- polifonie externă
- citat

Un interpretor

Un interpretor este o e-d care, printr-o interpretare (abstractă) a enunțului, reformulează pdv complex (ierarhic și / sau relațional) în pdv simplu, utilizabil într-un pdv relațional.

Polifonie lingvistică și analize literare

Diferențe:

Niveluri de analize:

- Analiza literară: *cuvântul* (ancorajul lingvistic)
- Analiza lingvistică: *limba*

<i>Analiza lingvistică</i>		<i>Analiza literară</i>
Structuri polifonice	<= Configurații polifonice =>	Relații polifonice

– Analiză lingvistică la micro-nivel => rezultate foarte complexe adesea la nivel textual.

– Unele fenomene de polifonie literară nu au echivalenți imediați în polifonia lingvistică: „stil“, „perspectivă“, „efecte de discurs raportat“...

ScaPoLine extinsă

Coerența polifonică: aceleași ființe discursive se repetă de-a lungul textului.

Trei ipoteze relative ale coerenței polifonice:

1. Locutorul (LOC) unui enunț dintr-un text monologal, cu imaginea pe care o construiește despre el ca locutor al enunțului (l_0), este la fel de responsabil pentru enunțurile precedente și următoare (cu excepția indicației explicite că nu este).

2. Un *punct de vedere* pe care l_0 îl respinge poate fi cu greu asociat lui L.

3. Un *punct de vedere* pentru care l_0 nu își asumă responsabilitatea, dar pe care nu îl respinge, poate fi asociat, fără probleme, lui L.

Analiza în trei etape:

enunț ↔ pasaj polifonic ↔ interpretare textuală.

Obiectul teoriei ScaPoLine este unitatea enunțului conceput ca rezultat sau „imagine” a enunțării. Fiecare enunț prezintă o *dramă*. Deosebirea dintre *langue* și *parole* ar corespunde unei distincții între *frază (langue)* și *enunț (parole)*.

– *la langue* constituie un scenariu pentru fiecare frază, dotând-o cu o structură polifonică. Locutorul textual este autorul acesteia;

– *fraza* este libretto;

– *enunțul* este prezentarea specială a acestui libretto, este spectacolul care are loc într-un anume teatru, într-un moment anume;

– *la parole* joacă drama, creând *configurația polifonică*;

– *interpretarea* este de două feluri:

– în dramă, pe scenă, printre actori, se găsesc *interpretorii* care interpretează pdv ale (altor) ê-d. *Interpretorii* sunt rolurile particulare pe care ființele discursive le pot avea.

– în sală se găsesc *interpretatorii* („spectatorii”), fiecare interpretând drama în funcție de cunoștințele și așteptările individuale.

Bibliografie

- Authier-Revuz 1982 = Authier-Revuz, Jacqueline (1982). *Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive, éléments pour une approche de l'autre dans le discours*, în DRLAV, 91–151.
- Authier-Revuz 1995 = Authier-Revuz, Jacqueline (1995). *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non coïncidences du dire*, tomes I-II, Collection „Sciences du langage“, Paris: Larousse.
- Bahtin 1970 = Bahtin, M. (1970). *Problemele poeticii lui Dostoievski*, București: Univers.
- Bălăsoiu 2004 = Bălăsoiu, Cezar (2004). *Discursul raportat în textele dialectale românești*, București: Editura Universității din București.
- Berrendonner 1981 = Berrendonner, A. (1981). *Éléments de pragmatique linguistique*, Paris: Les Éditions de Minuit.
- DSL 2005 = Angela Bidu-Vrâncianu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan (2005). *Dicționar de științe ale limbii*, București: Nemira.
- Ducrot et alii 1980 = Ducrot, O. (1980). *Les mots du discours*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1982 = Ducrot, O. (1982). *La notion de sujet parlant*. „Recherches sur la philosophie et le langage“, Grenoble: Université de Grenoble, 65–93.
- Ducrot 1984 = Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1991 = Ducrot, O. (1991). *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris: Editeurs des arts.
- Ducrot 2001 = Ducrot, Oswald (2001). *Quelques raisons de distinguer „locuteurs“ et „énonciateurs“* pe [http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents de travail / Polyphony 3](http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents%20de%20travail/Polyphony%203).
- Fløttum 2000 = Fløttum, Kjersti (2000). *Note sur la problématique des niveaux de l'analyse polyphonique – de la phrase au texte, Polyphonie – linguistique et littéraire*, Samfundslitteratur Roskilde, 19–31.
- Fløttum 2001 = Fløttum, K. (2001). *Les liens énonciatifs: tentative d'une nouvelle typologie. Polyphonie – linguistique et littéraire*, III, Roskilde: Samfundslitteratur Roskilde, 67–86.
- Fløttum 2004 = Fløttum, K. (2004). *Îlots textuels dans „Le temps retrouvé“, de Marcel Proust*, în Lopez – Muñoz, J.-M., Marnette, S. & Rosier, L. (éds.)

- GALR II 2008 = *** (2008). *Gramatica limbii române II Enunțul*, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române.
- Korzen & Nølke (2000) = Korzen, H., Nølke, H., *Le conditionnel: niveaux de modalisation*, în Dendale, P. & Tasmowski, L. (éds.). *Le conditionnel en français moderne*, 125–146.
- Kronning 1993 = Kronning, H. (1993). *Modalité et réorganisation énonciative de la phrase*, în Actes du Xxe Congrès International de Linguistique et de Philologie romanes, Tome I. Kleiber, G. & Wilmet, M. (éds.). Tübingen/Basel: Francke, 353–366.
- Maingueneau 2007a = Maingueneau, Dominique (2007). *Analiza textelor de comunicare*, trad. de Mariana Șovea, Iași: Institutul European.
- Maingueneau 2007b = Maingueneau, Dominique (2007). *Pragmatică pentru discursul literar*, trad. de Raluca-Nicoleta Balățchi, Iași: Institutul European.
- Maingueneau 2008 = Maingueneau, Dominique (2008). *Linguistică pentru textul literar*, trad. de Ioana-Crina Coroi și Nicoleta Loredana Moroșan, Iași: Institutul European.
- Moeschler, Reboul 1999 = Moeschler, Jacques, Anne Reboul (1999). *Dictionar enciclopedic de pragmatică*, coord. traducerii Carmen Vlad și Liana Pop, Cluj: Echinox.
- Moeschler, Auchlin 2005 = Moeschler, Jacques, Antoine Reboul (2005). *Introducere în lingvistica contemporană*, trad. de Liana Pop, Cluj: Echinox.
- Nølke 1989 = Nølke, H. (1989). *POLYFONI. En sprogteoretisk indføring*, ARK 48, Copenhagen: École des Hautes Études Commerciales de Copenhagen.
- Nølke 1994 = Nølke, H. (1994). *Linguistique modulaire: de la forme au sens*, Louvain / Paris: Peeters.
- Nølke și Olsen 2000 = Nølke, H. și M. Olsen (2000). *POLYPHONIE: théorie et terminologie. Polyphonie – linguistique et littéraire*, II, Roskilde: Samfundslitteratur Roskilde, 45–171.
- Nølke 2001 = Nølke, Henning (2001). *Le regard du locuteur*, 2, *Pour une linguistique des traces énonciatives*, cap. *La polyphonie linguistique*, Paris: Kimé, 13–81.
- Nølke et alii 2004 = Nølke, H., Kjersti Fløttum, Coco Norén (2004). *ScaPoLine, La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*, Paris: Éditions Kimé.
- Norén 1999 = Norén, C. (1999). *Reformulation et conversation. De la sémantique de topos aux fonctions interactionnelles*, în Acta

universitatis uppsaliensis, Studia Romanica 60, Uppsala: Uppsala University Library.

Roulet 1999 = Roulet, E. (1999). *La description de l'organisation de discours. Du dialogue au texte*, Paris: Didier.

Site-uri:

<http://www.hum.au.dk>

http://www.fabula.org/atelier.php?La_notion_de_polyphonie

[http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_II/poly2_NolkeOl
sen_article.htm](http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_II/poly2_NolkeOl
sen_article.htm)

[http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_III/Henning_
Nolke.htm](http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_III/Henning_
Nolke.htm)

[http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_III/Oswald_
Ducrot.htm](http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_III/Oswald_
Ducrot.htm)

<http://www.sens-texte-histoire.paris-sorbonne.fr/IMG/pdf/doc-40.pdf>

<http://webhost.ua.ac.be/polyphon/index-corps.htm>

PolyphoniE pe <http://webhost.ua.ac.be/polyphon/index-corps.htm>.

PARTEA A DOUA

Polifonia „buclelor”⁴⁹ textuale din planul supraordonat al comunicării (cazul limbii vorbite)

1. Obiectivul lucrării

Discursul se construiește, în mod normal, în respectul succesiunii părților sale componente, îndreptându-se într-o anumită direcție. El poate *devia*, însă, pe parcurs, poate *reveni* la direcția inițială, își poate *schimba* direcția etc. *Linearitatea* sa se manifestă printr-un joc de *anticipări* sau de *reveniri*, astfel încât *continuitatea* îi este amenințată adesea de *secvențialitate*⁵⁰. Toate acestea constituie o adevărată „ghidare” a vorbirii de către locutor. În text, pot apărea și *comentariile locutorului asupra propriei vorbiri*, care însă nu se situează la același nivel. Este și cazul așa-numitelor *bucle textuale*, identificate de către noi în *construcțiile incidente* extrase din cele două *Corpusuri* de română vorbită⁵¹ și din diverse forumuri de discuții de pe Internet.

⁴⁹ Pentru clarificarea termenului, vezi Authier-Revuz 2005 și *infra*, p. 16.

⁵⁰ Existența diverselor tipuri de *discontinuitate* conferă textului un caracter *eterogen*, constituit din: secvențe diferite; secvență de un singur tip, în anumite cazuri extreme; succesiune de secvențe de același tip. *Eterogenitatea* este dictată de genul de discurs respectiv. Într-un text, există două tipuri de secvențe: *inserarea de secvență* și *dominanta secvențială*. *Inserarea de secvență* presupune o relație elementară de includere a unui tip de secvență în altul. În cazul *dominantei secvențiale*, este vorba despre o relație mai complexă, presupunând un amestec de secvențe. (Vezi Maingueneau 2008: 290–291)

⁵¹ CORV și IVLRA.

În prezenta lucrare vom urmări valorile pragmatice ale unor *enunțuri incidente* – numite de către noi, preluând sintagma lui J. Authier-Revuz, *bucle textuale* –, din limba română actuală, din perspectiva teoriei polifoniei lingvistice.

2. Construcțiile incidente – aspecte sintactice

2.1. Definiție

Incidentă este o structură sintactică suplimentară, parantetică (nelegată sintactic)⁵², care

- actualizează *un comentariu / o explicație* din partea *aceluiași* sau a *altui vorbitor* sau
- asigură raportarea vorbirii directe.

Aceasta nu satisface structural celelalte unități ale frazei, apărând ca o relație nesintagmatică (cu unități neintegrate structural).

Construcțiile incidente reprezintă un fenomen de *discontinuitate sintactică*, provocată de întâlnirea a două structuri sintactice independente, aparținând unor planuri diferite ale comunicării:

- unul de bază (structura primară), înscris pe axa purtătoare de informație, denumit plan al comunicării (*dictum*), adică mesajul comunicat și
- unul supraordonat⁵³, prin care fie că se dau informații asupra conținutului bazei, fie că se exprimă o atitudine a vorbitorului față de cele comunicate, denumit plan interpretativ (*modus*).⁵⁴

⁵² Vezi GALR II 2008: 802.

⁵³ Termenul *supraordonat* nu arată o poziție superioară sau de regent, opusă situației de subordonat, ci indică faptul că supraordonatul se află deasupra axei de ordonare.

⁵⁴ Vezi Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române. II, Relațiile sintactice*, București, Universitatea din București, 1992: 121–146, *apud* Felecan 2002: 38.

3. Construcțiile incidente – aspecte semantico-funcționale

3.1. Tipologia incidentelor

În funcție de rolul pe care îl are în plan discursiv raportarea mesajului subsidiar la mesajul primar, există următoarele tipuri de construcții incidente: *alocutive*; *de raportare a vorbirii directe*; *metadiscursive*; *cu rol de conectori pragmatici*; *cu funcție expresivă*; *cu funcție conativă*; *automatisme verbale*.⁵⁵

În lucrarea de față, am identificat clasele sus-amintite în tipuri de texte care transpun situații de comunicare colocvială și informală.

3.2. Caracterizarea lingvistică a materialului

Materialul-suport al studiului nostru a fost extras din cele două corpusuri de limbă vorbită și din discuțiile de tip forum, de pe Internet.

Caracterul spontan al conversațiilor⁵⁶ care au stat în atenția noastră influențează structura mesajului, mai cu seamă la nivelul organizării sintactice și pragmatic-discursive.

Din cauza preocupării moderate a locutorului pentru organizarea discursului oral, *incidența* formulelor *incidente* – și funcțiile pragmatice inerente pe care le dezvoltă – prevalează în această variantă a comunicării. Afirmatia este concludentă, deoarece *aspectul vorbit* al limbii se prezintă ca un ansamblu eterogen. În virtutea acestei eterogenități, discursul oral (ulterior transcris) este permisiv „alunecărilor”, în sensul rabatului de la rigurozitatea *formală* (specifică variantei standard), și *interferențelor* dintre diversele niveluri ale comunicării (i. e. aspectul vorbit al limbii este prielnic *interdiscursivității*: se pot delimita, în cadrul acestuia, *discursuri citate*, *discursuri anterioare* – de același gen sau aparținând unor genuri diferite).

⁵⁵ Vezi GALR II 2008: 805–806.

⁵⁶ *Conversația* este forma prototipică de realizare a comunicării vorbite.

„Dezordinea“ sintactică, dată de imposibilitatea „ștergerii“ intervențiilor participanților la *dialogul spontan*, conduce la aspectul de *sintaxă mixtă*, specifică variantei orale a comunicării. Caracterul *compozit* al limbii în variantă orală este conferit, printre altele, și de *sensul negociabil al interacțiunii dintre parteneri* și de utilizarea mijloacelor lingvistice (verbale) și nonlingvistice (paraverbale). Astfel, din *posibilitatea redusă de planificare* derivă o serie de strategii, prin care locutorul *intervine / revine* în text – pentru (auto)corectări / delimitări / devieri – ori de câte ori simte nevoia. Recursul la *menționarea planului autonomiei enunțiative* are ca reflex lingvistic un întreg repertoriu de mărci – de indici conativi și fatici –, reprezentând în special: *formule de adresare (vocative nominale și pronominale)*, *formule de politete, elemente afective (mărci interjecționale, structuri exclamative, intensificatori, construcții cu sens superlativ)*, *forme adverbiale, întrebări de confirmare, verbe ale zicerii* etc.

Aspectul de *amalgam sintactic*, susținut de interferența planurilor vorbirii, modifică linearitatea demersului enunțiativ, dând naștere mai multor *secvențe* în cadrul discursului propriu-zis.

Secvențialitatea, dată de cumulumul *digresiv* sau *rectificator*, are un dublu rol: pe de o parte, modifică *proiectul de discurs linear*, dar pe de altă parte, aceasta are și o funcție „reparatorie“, și anume de *clarificare / lămurire* a conținutului mesajului prin *adăugarea de / complinirea* cu informații suplimentare, cu vădit caracter (auto)explicativ.

Prin urmare, *construcția incidentă* din limba vorbită este numai *formal o disfuncție a discursului*; în planul conținutului, scopul său este de a umple „spărturile“ de sens aferente exprimării nesupuse controlului scris al limbii.

4. Suportul teoretic al polifoniei lingvistice

Cadrul teoretic al discuției îl constituie lingvistica textuală de tip Bahtin – Ducrot – Nølke – PolyphoniE, având ca obiect semnalarea indicilor prezenței mai multor „voci“

sau *puncte de vedere* la nivelul enunțului sau, altfel spus, prezența mărcilor polifoniei lingvistice în enunț.⁵⁷

⁵⁷ Teoria polifoniei (vezi, în acest sens, între altele, <http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/fraind.htm>; <http://webhost.ua.ac.be/polyphon/index-corps.htm>; Bălăsoiu 2004; Maingueneau 2007b; Moeschler, Reboul 1999; Moeschler, Reboul 2005; Nølke *et alii* 2004; DSL 2005; Ducrot 1980; Ducrot 1984; Ducrot 1991; Ducrot 2001) respinge *postulatul unicității subiectului vorbitor*, considerând că enunțuri întregi sau fragmente de enunțuri constituie un discurs pe care locutorul îl atribuie unui enunțiator fictiv.

Ducrot introduce diferite entități care corespund unor persoane cu statut teoretic și nu unor indivizi din lumea reală. El stabilește o frontieră de netrecut între *subiectul vorbitor*, pe de o parte, adică individul situat în lume și care produce enunțul și care face pereche cu *subiectul auditor* și *locutor*, adică instanța care preia responsabilitatea actului de limbaj, garantul actului de enunțare performat de către subiectul vorbitor și care face pereche cu *alocutorul* și *enunțiator*, de cealaltă parte, adică sursa enunțării, instanță care atribuie o „poziție”, un „punct de vedere”.

Noțiunea de *locutor* se subdivide în două entități teoretice diferite: *locutorul ca atare* (abreviat L) și *locutorul ca ființă din lume* (abreviat I).

ScaPoLine introduce următoarele concepte:

- *punctele de vedere* (les points de vue (pdv)), unități semantice care cuprind un conținut semantic și o judecată bazată pe acest conținut;
- *ființele discursive* (les êtres discursifs (ê-d)), ființe susceptibile de a fi responsabile de *punctele de vedere* exprimate sau, mai exact, sunt responsabile de judecățile aduse de către *pdv*;
- *legăturile enunțiative* (les liens énonciatifs (liens)), leagă *ê-d* de *pdv*.

Punctele de vedere (pdv)

Se pot distinge trei tipuri de *pdv*, în funcție de structura lor internă:

- *simple* și
 - două tipuri de *pdv complexe*:
- (a). *pdv ierarhice*,
 - (b). *pdv relaționale*.

Ființele discursive (ê-d)

Ființele discursive sunt unități pur lingvistice: ele fac parte din discurs. Se disting două mari clase de *ê-d*: locutori virtuali (LV) și non-locutori (NL). Locutorii virtuali se regroupează în trei categorii definite cu ajutorul situației comunicative. Ei corespund la trei persoane gramaticale și vor primi definiții formale:

- locutorul (*le locuteur*) este cel care, în funcție de enunț, este autorul enunțării. Pronumele de pers. I trimit la acest locutor.

5. „Buclele” textuale incidente, ca manifestare a polifoniei

Pornind de la ideea că principala caracteristică a unui discurs este *eterogenitatea* sa (un discurs nu este aproape niciodată omogen), vom încadra clasele lexico-gramaticale în care se includ, cel mai adesea, construcțiile incidente rezultate din lipsa de „puritate” discursivă, în trei categorii, pe baza *criteriului semantico-funcțional*. Scopul este *identificarea valorilor pragmatice și discursive* pe care le dezvoltă construcțiile incidente investigate de către noi.

5.1. *Enunțarea despre o altă enunțare (implicită, non-manifestă)* se concretizează în:

– prezența simultană în enunț a „dialogului” locutorului și alocutorului, cel dintâi, reperabil într-un mod *manifest* – ca responsabil al actului de limbaj enunțat –, cel de-al doilea, ca *alteritate non-manifestă*, la care se referă și se raportează

– alocutorul (*l'allocutaire*) este cel căruia îi este destinată enunțarea, întotdeauna în funcție de enunț. Printre urmele care îi sunt caracteristice se găsesc în special pronumele de pers. a II-a.

– cei din a treia categorie (*les troisièmes*) sunt aceia care pot fi indicați prin pronume de pers. a III-a sau prin sintagme nominale.

ScaPoLine distinge o instanță „frastică” și o instanță „textuală”. Se individualizează un locutor frastic (I) de un locutor textual (L). Alocutorul și terții au parte de același tratament, vorbindu-se despre un alocutor frastic și unul textual, ca și despre un terț frastic și unul textual:

- *locutorul frastic* (le locuteur phrastique);
- *locutorul textual* (le locuteur textuel);
- *alocutorul frastic* (l'allocutaire phrastique);
- *alocutorul textual* (l'allocutaire textuel);
- *cei de-ai treilea frastici* (les troisièmes phrastiques);
- *cei de-ai treilea textuali* (les troisièmes textuels).

Legăturile enunțative (liens)

Relația dintre o *ființă discursivă* și un *punct de vedere* se numește *legătură enunțativă*. Dacă *ființa discursivă* se află la originea unui *punct de vedere* pe care și-l asumă, vorbim de *legătură de responsabilitate*. Dacă *ființa discursivă* nu este responsabilă de enunț, dar îl acceptă, vorbim despre o *legătură de acord*. Dacă *ființa discursivă* nu acceptă *punctul de vedere*, disociindu-se de acesta, vorbim despre *legătură de non-responsabilitate*.

conținutul propozițional emis. Alocutorul este o „prezență” detectabilă fie la nivelul urmelor lăsate de un *enunț anterior presupus* care îi aparține (succesiunea replicilor fiind condiția realizării dialogului), fie la nivelul unui avertisment din partea enunțiatorului, în ceea ce privește aportul verbal ulterior *efectiv realizat* al coenunțiatorului (ca și complinire/receptare a intervenției locutorului).

Enunțul locutorului „se dedublează” și exhibă două voci: *o voce explicită*, producătoare de enunț propriu-zis, singura care se face auzită, și *o voce implicită și implicită* în enunțul primar, intuită în spatele trimiterilor alocutive – în care se poate citi enunțul secundar – (formule de invocare / interpelare / apelare a alocutorului în text).

Gradul de asumare enunțiativă a unei propoziții poate fi marcat printr-un număr foarte mare de unități ale limbii, între care distingem:

5.1.1. construcții incidente alocutive – formule de adresare sau de apel – care reprezintă indicarea explicită de către locutor a alocutorului.

Între construcțiile incidente investigate de către noi ca *expresii ale unui conglomerat dialogic* cel mai bine reprezentate sunt *alocutivele*. Faptul se justifică prin *orientarea colocvială* a textelor selectate, formă de comunicare ce cunoaște o mare extindere în varianta orală a limbii. Co-participarea la facerea enunțului se realizează prin numeroase mijloace și forme lingvistice *inițiatore* de relații interpersonale și *explicative*, în privința menținerii contactelor sociale pe calea limbajului vorbit. Desemnarea destinatarului și „somarea” acestuia să-și asume statutul de alocutor se concretizează în utilizarea unui sistem de elemente lingvistice profund standardizat.⁵⁸

Elementelor *lexicalizate*, specializate pentru numirea / apelarea destinatarului, le corespunde o serie de elemente *gramaticalizate*, dintre care, cele mai frecvente, în textele supuse analizei noastre, sunt următoarele:

⁵⁸ Vezi Manu Magda, *GALR II* 2008: 883 și urm.

- vocative⁵⁹ ale
- *substantivelor proprii personale*:
- prenume:

– *Te pișcă, ei bine, m-am culcat și eu acolo, cu fața la pământ. Au tras patruzeci de minute, după ceasu' meu. Când au încetat, când încetau, încetau, gata. Nu, nu mai trăgea niciun foc. Zice: „Hai ridicăți-vă! Aveți ceva? Sunteți... mai trăiți?” Zic: „Trăiesc, văd că trăiesc.” „Vă doare ceva?” „Nu. Da' pă tine?” „Nici pă mine. Hai ridicăți-vă, să vă văd!” Când m-am ridicat, Victore, parcă stăteam în... într-un picior. (IVLRA: 47)*

- *Am visat tare urât azi-noapte.*
- *Ce-ai visat, Coca? (IVLRA: 63)*
- *E, na! Ce, nu poți să-i strimtezi, Tănțica, dacă-s largi? (IVLRA: 120)*

– *substantivelor comune*:

– nume generice:

– *Păi da', mă sperii de toate. Îi fac pe oameni să nu mai pot să facă nimic mâine, domle⁶⁰! Astea da speranțe, nu guvernul și binele ăla pe care ni-l promit de zece ani și care-l fac. E minciună gogonată, domle! (IVLRA: 197)*

– *Pentru că viața asta nu ne rezervă nimic, domle, io sunt un pensionar. Am ieșit mai mult forțat la pensie, nu c-am vrut. (IVLRA: 198)*

– *Că, la urma urmei, știți cum e, domle!*

– *E-adevărat. Ei da...*

– *Da' la urma urmei, ce profit avem din cercetare? Uite, nu noi, în general, omenirea, așa... (CORV: 201)*

– *Dup-aceea... Da. Bine. Dup-aceea, pentru că ea a venit ca azilantă, știi, zice: „Domle, dacă noi am venit și nu știu ce, adică tu, tu ți-ai... te-ai ajuns... (CORV: 138)*

⁵⁹ Vocativul este o marcă stereotipizată, proprie registrului oral al exprimării, îndeplinind o funcție conativă, fatică sau expresivă.

⁶⁰ În folosire alocutivă, cuvântul *domn* (- cu varianta stereotipizată *dom'le* – nume generic de persoană pentru adresarea reverențioasă) a devenit marcă a oreintării locutorului către alocutor în limba română. (Vezi Manu Magda, GALR II 2008: 886–888)

– Păi, **domle**, știi ceva? Nu sunt eu singuru', deci nu sunt eu singuru' nebun. Să spui: „A! E Gabi nebun și d-ăia e ă... foarte pasionat dă cercetare.” Nu era o stare dă spirit. Găseai oricând zece, cînșpe oameni la doișpe-unu-două noaptea în Institut. Mi-aduc aminte, cu Puica, cu Cristina, când izolau plăcuțe și membrane de plăcuțe. Păi se lucra non-stop, putem spune! (CORV: 165)

– Deci chiar în situații în care cel puțin doi oameni au lovit prin acțiunile lor, au lovit în interesele Institutului, Profesoru' nu s-a dispensat de ei. Foarte greu. Foarte greu. Și după foarte multe lupte, și când și alții i-au spus: „**Domnule**, trebuie să faci lucru' acesta, pentru că altfel, practic...” (CORV: 168)

– Bun, **domnilor**! Vă mulțumesc mult pentru participarea la emisiune și aș vrea să vă atrag atenția să nu mi-o luați în nume de rău că n-ați dat pîn-acum niciun interviu la presa scrisă. (CORV: 167)

– Bună ziua, **doamnelor și domnilor**! Iată care sunt principalele știri ale ediției! (CORV: 295)

- nume de rudenie:
- Cum să-mi pună d-ăia ca la bărbați?
- Trebuie să-ți pună, mămă! (IVLRA: 121)
- Alo, **mama**⁶¹?
- Da, dragă !
- Săru' mîna, **mami** scumpă! Ce faci?
- Uită, am mîncat de trei ori astăzi.
- Zău?
- O dată dimineata, cu pâine cu unt și cu miere.
- Da. (CORV: 210)
- Da. Și mai ai și ... mai ai prăjitură, **mamă** ?
- Da cum să nu !? Da cum să nu !? (CORV: 213)
- Da. Bine, **mami** scumpă. Atuncia mai vorbim, da ?
- Da. Și vă doresc poftă bună !
- Și ție, **mamă** ! Săru' mîna, **mami** scumpă, săru' mîna ! (CORV: 217)

⁶¹ Caracteristică românei colocviale este și utilizarea alocutivă a substantivelor comune desemnând nume de rudenie.

- nume de profesii:
- *Alo, bună dimineată, părinte G.!*
- *Să trăiești, domnule doctor, cu stimă! (CORV: 227)*
- nume de calificare:
- *Bă prietene, ce naiba i-aicea? Bag-o floapă, acolo, goală! (IVLRA: 90)*
- caracteristică a interlocutorului, folosită metaforic:
- *Da. Vă mulțumesc. Oameni buni, ne oprim aici. Ne întâlnim marți seara, la o nouă emisiune Milionarii de la miezu' nopții. (CORV: 269)*
- *adjectivelor, exprimând aprecieri subiective asupra relațiilor interpersonale:*
- *Aveau muniții, dragă. (IVLRA: 46)*
- *Vedeți ce industrie avem aicea de tălpi?*
- *Dragă, da' unde să pot găsi astea? (IVLRA: 53)*
- *Dragă⁶², sunt așa de frumoase, de-o să facem fotografie când mergem acasă! N-am știut unde să le pun și le-am lăsat în verandă. Florile, garoafele, într-un borcan mare, care l-am învelit frumos într-un șervet și celelalte cu tije lungi, în ligheanu' meu. (CORV: 204)*
- *Vrei să vin acuma la tine?*
- *Nu, dragă. Nici nu veni astăzi.*
- *Pentru că astăzi e foarte multă gheață pe stradă și...*
- *Nu veni, dragă, că uite, eu sunt bine și uite, am mâncat d-atâtea ori și o să mai mănânc și am... (CORV: 213)*
- *prunumelor personale:*
- *Ea nu semnează nicicum, tu⁶³! Ea le trimite materialele, tu! Ei nu trebuie să semneze. (IVLRA: 114)*
- *interjecții⁶⁴, ca mărci suplimentare ale funcției conative, cu rol de intensificare a mobilizării verbale:*

⁶² Aceeași funcție cu cea a vocativului *domn* (în situațiile formale de comunicare) o înregistrează, în limbajul familiar, *informal*, și vocativul adjectivului *dragă*.

⁶³ Pronumele personal *tu* marchează un raport social de intimitate, utilizat în contexte informale de comunicare, între interlocutori cu statut social simetric.

⁶⁴ Interjecția are rolul de declanșator conversațional.

– *mă*⁶⁵:

– Știu, *mă*, și să știi că sunt niște chestii care se bat cap în cap! (IVLRA: 66)

– *Mă*, n-am auzit până m-am dus în farmacie și am rugat-o să mă lase să dau un telefon. (IVLRA: 82)

– Păi n-are, *mă*, nimic! Că dacă io-ți scot spatele, din nou îți... (IVLRA: 124)

– *iată*⁶⁶ – prezentativ de identificare:

– *Iată*, eu cred că una din soluții ar fi fost ca domnul Ion Iliescu să fie mediator între minerii, cu care s-a înțeles atât de bine altă dată, și Guvernu' României. (CORV: 288)

– *iată* – prezentativ citațional:

– *Iat-așadar*, cele două cuvinte de salut, rostite de Sanctitatea Sa, Papa Ioan Paul al II-lea și Preafericitul Părinte Teoctist, s-au încheiat cu o binecuvântare comună asupra mulțimilor, rostită de Sanctitatea Sa în limba latină și de Preafericitul Patriarh Teoctist, în limba română. (CORV: 293)

– *iată* – focalizant:

– ...personaju' de epocă, Dorin Tudoran. Acum, privindu-l de la distanță, de peste ocean, pentru că-n optzecișicinci, *iată*, să ne imaginăm că publicul din România nu știe nimic despre Dorin Tudoran. (ILVRA: 225)

⁶⁵ *Mă* este un termen „scurt” de interpelare, exprimând îndemnul la luare de contact între vorbitori și stimulând declanșarea comunicării. Interjecția *mă* a dezvoltat funcția de semnal demarcativ al unității dialogale: apare la începutul replicii în conversație.

⁶⁶ Prezentativele *iată*, *uite*, *hai* au fost tratate exhaustiv de către Manu Magda (sub tipar) și Manu Magda 2003a: 73–94, surse din care am preluat funcțiile pragmatice ale alocutivelor sus-menționate. Conform autoarei, prezentativele „pot fi încadrate în următoarele categorii (ca variante contextuale ale valorilor fundamentale): prezentativele existenței, prezentativele identificării (de numire, prezentare a coordonatelor locale și temporale ale unui context), prezentativele citaționale (ale relatării), prezentative argumentative (prezintă argumentul de necesitate, cauza, consecința/efectul, modul de desfășurare a unei acțiuni), prezentativele focalizante (de intensificare).”

– **uite**⁶⁷:

În replici inițiatore de conversație (dar nu numai), *uite* poate fi însoțit de *alocutive de interpelare* de toate tipurile:

– Cine-i, doamnă? Ce s-a întâmplat? Zice: „**Uite**, doamnă, patrușapte de ani n-a fost bolnav. Are doi băieți mari: unu, unu este student, și unu a terminat armata acu', de curând.” (IVLRA: 178)

Uite – marcă a cunoașterii perceptuale – este utilizată prototipic pentru îndeplinirea unor funcții de *identificare*, însoțind, adesea, diverse deictice. Sunt prezentate alocutorului:

– persoane (ființe):

– Erau mai ieftine astă-vară astea. Ce-i aia? **Uite**, o ciocănitoare! **Uite**, o vezi?

– Tucutucutucu. Da. Hai, mută-te-n față! (IVLRA: 68)

– Să nu uiți asta! Și-ntotdeauna-n discuții de-astea, când Puiu începe să spună: „**Uite**, și țiganul ăla de...” sau „negrul ăla” sau nu știu ce, ș-atunci ea imediat sare-n sus... (CORV: 138)

– evenimente:

– Nu veni, dragă, că eu sunt bine și, **uite**, am mâncat de-atâtea ori și o să mai mănânc și am...

– Da. Și mai ai și ... mai ai prăjitură, mamă ?

– Da cum să nu !? Da cum să nu !? (CORV: 213)

Uite contractează și alte valori, calitate în care este desemantizat parțial sau total. Acesta poate acționa la mai multe niveluri (cumulează mai multe funcții – manifestând diverse grade de deplasare către altă funcție decât cea prototipică):

– poate indica relații între părți ale enunțului (*indice de dialog*), semnalizând începerea unei replici:

– acțiune:

– **Uite**, aș vrea să te întreb ceva.

– Da, sigur. (IVLRA: 213)

– reacție:

⁶⁷ *Uite* este interjecția tipică a prezentării conversaționale în limba română; apare numai în conversație (dialog – real sau simulat), presupunând obligatoriu prezența alocutorului.

– *Uite, îmi cer ăștia de la doctorat dosar plic, cu clape. Ce-nțelegi tu prin clape?* (IVLRA: 32)

– poate marca menținerea legăturii între interlocutori, având funcție precumpănitor *fatică*:

– *Ce să fac? Bine, uite, nu vii pe aici mâine?*

– *Mâine sunt mai prinsă cu meditațiile astea.* (IVLRA: 173)

Uite – prezentativ citațional:

– în introducerea argumentului de necesitate (în combinație cu un element relativ *care, cine, ce, despre ce, despre care, despre cine*); cu această calitate, s-a fixat și în expresii înregistrate în dicționare: *uite care e treaba!*, *uite ce-i!*, sau *uite ce este!*: (vezi Manu Magda, sub tipar)

– *Auzi? Uite ce vroiam să-ți zic, că...*

– *Zi!* (IVLRA: 165)

– în enumerări:

– *Ciao! Bine. Uite, sunt acasă, m-am mutat în garsonieră, în Brâncoveanu.*

– *O, ți-ai cumpărat? De când?* (IVLRA: 164–165)

Uite – prezentativ argumentativ, contribuind la structurarea discursului:

– introduce un argument:

– *Dar spune-mi, tu ce faci, de stai singură la ora asta? Uite, e nouă fără un sfert. Stai singură acasă-n pat? De ce ești singură, Sofia?* (IVLRA: 232)

Uite – prezentativ focalizant și intensificator:

– în enunțuri exclamative, *uite* adaugă textului un conținut afectiv suplimentar, dinamizând comunicarea:

– *Uite, vezi, uite, chiar nu mi-am dat seama!* (IVLRA: 125)

– are funcția de a evidenția alocutorului secvența focală a enunțului:

– *Cum îl cheamă?! Tot Horia. Uite, ce coincidență!* (IVLRA: 232)

Uite – indice al actului lingvistic de ofertă (în calitate de sinonim al performativului „poftim”):

– *Bă, vrei bani? Uite-ți plătesc, da' fă-i ceva!* (IVLRA: 30)

Marcatorii fatici de tipul celor de mai jos au un dublu rol: pe de o parte, funcționează ca *elemente de consolidare a contactului social* dintre interactanți; pe de altă parte, locutorul îi cere interlocutorului asigurări că ambii pot miza pe același *fond apercceptiv de cunoștințe presupuse a fi comune*: cunoștințe lexicale, preconstrucții enciclopedice și culturale, locuri comune argumentative întipărite în istoria unei societăți date. Depozitarul acestora este *memoria discursivă* care mobilizează, în funcție de context, cunoștințe disponibile din *memoria de lucru și de scurtă durată*. Prin urmare, locutorul verifică – prin formulările fatice – validitatea acestei memorii discursive împărtășite și de către interlocutor. Propozițiile enunțate în *discursuri anterioare* (i. e. în altă parte a textului sau în alt text) fac parte din *memoria discursivă*⁶⁸.

Enumerăm, în continuare, principalele *formule fatice* din textele analizate:

– *știi (să știi) / știți (să știți)*

– *Păi eu am dat telefon astăzi, știi, și a zis asta că totuși să vin, cu toate că e aglomerație mare, că i-a chemat toate rudele, toate astea, știi, să vorbească, să își ia rămas bun de la ea, să na, că moare. Cică mai are câteva zile. A intrat în metastază... metastas, nu știu cum naiba se cheamă.* (IVLRA: 175–176)

– *Da' stresu acesta, viața asta zbuciumată... Bolile astea... Alimentația asta... Ce mâncăm noi... Toate porcăriile..., că spun ăștia, acum au spus, știi, de euri.* (IVLRA: 178)

– *La Europa FM să vorbim despre cercetarea din România. Să vorbim despre cercetătorii din România. Să vedem ce-a mai rămas din acest domeniu? Ce-ar putea să*

⁶⁸ *Memoria discursivă* reprezintă, așadar, „ansamblul cunoștințelor împărtășite conștient de către interlocutori” (Berrendonner, *Connecteurs pragmatiques et anaphores*, „Cahiers de linguistique française” 5, Université de Genève, 1983: 230, apud Adam 2008: 59). Totodată, orice text este un dispozitiv *dinamic* (progresie a sensurilor) și *stabil* (repetiție a elementelor plasate în memorie).

se-ntâmples în viitorul apropiat sau îndepărtat? De ce fug cercetătorii români din țară? Ce le oferă Occidentul și nu suntem noi în stare să le oferim aici, în țară și să vedem la ce ar fi bună cercetarea românească și de ce este ea necesară în acest moment? Să aflăm care sunt condițiile în care supraviețuiesc, pentru că, **să știi**, e un termen nu întâmplător ales. (IVLRA: 199)

– Doina, Doina, **știi**, ea este de-astea foarte, cum să zic eu? Puiu e puțin rasist, **știi**, și-mpotriva ăstora și nu știu cum și ea e foarte liberă și-adică foarte, cum se spune... (CORV: 138)

– Dup-aceea, da. Bine. Dup-aceea, pentru că ea a venit ca azilantă, **știi**, zice: „Domle, dacă noi am venit” și nu știu ce, adică tu, tu te-ai ajuns... (CORV: 138)

– Măi, când l-am urmărit, deja n-a mai avut efect asupra mea, că eu am un soi de minte cretină, **știi**, care când se întoarce asupra mea însămi, cu toată bunăvoința posibilă, reușește să blocheze tot, să bruieze, **știi**? (...)

– Eu am văzut pe mama. Ei, pe mine n-a reușit nici măcar să mă facă să nu pot deschide ochii, ceea ce e chestia cea mai simplă, **știi**? Pentru că eu atât de cooperantă eram, atât de tare vroiam, încât...

– Ieșei din joc.

– Vrând, nevrând, da. Eram, vrând, nevrând, cu conștiința trează și mă uitam la ce se-ntâmplă și nu să mai întâmplă, **știi**? Dar cu rusul ăla tocmai asta vreau să-ți spun, că eram odată în Baba Novac – noi eram deja mutate, mutați dincoace – și nu știu ce ne-am dus să luăm. Spre sfârșitu' zilei, eram obosiți, nu știu ce, și acolo mergea televizorul și eu stăteam în fața televizorului și mă uitam prin niște ziare, deci nu eram atentă la chestia aia, am văzut că e un rus care zice nu știu ce, cum era atunci cu rușii, **știi**, pe postu' rusesc. (CORV: 147)

– Eu nu, niciodată nu înlătur așa, din capul locului lucrurile astea din afara medicinei.

– Nici eu. Atâta doar că acum, fiind așa de mulți, nu mai știi care-i adevărat și care e...

– Și care-i escroc.

– Escroc, știi? Și-n plus, fiind atât de asaltați, fac ședințe cu multă lume și...

– Mai răscolesc, probabil.

– Și răscolesc, știi? Și-atuncea-i ca la rugăciune. (CORV: 151)

– Eu aș fi foarte (își drege glasul) fericit să-l am pe domnu' Hurezeanu în...

– Da' trebuie să-i acordați și cetățenia, să știți. (CORV: 268)

– Aseară nu l-a auzit, să știi. (IVLRA: 82)

– Nu mi-am dat seama, să știi, că-i materialu' subțire. (IVLRA: 123)

– Da. da. Două secunde. Vă rog! Nu, microfonul nu-l am, să știți.

– Nu-l aveți în stoc?

– Nu, nu-l mai am.

– Dar se poate face cu o comandă?

– Nu există în stoc, deocamdată.

– Bine, nu există-n stoc, dar putem să facem...

– Două săptămâni, să știți. (IVLRA: 195)

– vezi:

– Prin urmare, cum am scăpat eu dacă cu voia lu' Dumnezeu de-acolo, vezi? Așa că e limpede. (IVLRA: 48)

– Da, și zic asta este, vezi, dacă directoru' a impus un anumit standard și standing și el lucrează atâta, bineînțeles că și ceilalți lucrează.

– Vezi, dacă ai nevoie să suplimentezi cu...

– Nu, nu, n-am nevoie, că e... (CORV: 212)

– îți dai seama:

– Deci nevastă-sa era vopsită brunet, după capu' lui! Îți dai seama, era cu toată familia: cu mă-sa, cu ta-su, avea doi copii... (IVLRA: 56)

– înțelegi:

– Uite, nu știi. Trebuia să plecăm amândoi. Eu am ajuns. Era un tramvai, înțelegi? Era un tramvai special, pe care scria: asta duce fix la trenu' de la șase. Nu prindeai tramvaiu' acela, nu mai aveai nicio șansă. Bun. Nici cu taxiul, probabil. (IVLRA: 63)

– *Și nu știu cum ne-am întors noi acasă, la mine-n scară, a ieșit o tipă, nu cred c-o știi, Viorica, mai mică c-un an decât mine – oricum, s-a măritat de mult – care-a spus că-i nu știu ce boală contagioasă și sunt unii în scară care o au, înțelegi? Și să nu intrăm. (IVLRA: 63)*

5.1.2. *Construcțiile incidente cu funcție expresivă sunt mărci de oralitate, cu rol de intensificare:*

- interjecții⁶⁹, comportând următoarele funcții:
- semnale ale uimirii:
- *Îi trebuie pentru masaj punctual.*
- *Vai, da' ce bun e! (IVLRA: 52)*
- *Exact. Și după nici câteva zile, mi-a venit acasă o chestie, că cum că încetează, că-și cer scuze pentru că m-au deranjat. Vai, deci sistemu-n sine, faptu' că s-a ținut cont că și tu ești un om indiferent, că nu ești de-al lor... (IVLRA: 55)*

– *Vai, sunt delicioși! Mă uit la omul ăla. Decât să-și păstreze zâmbetu', să nu-l pufnească râsul... (IVLRA: 72)*

– *Și dacă le dau discheta, n-au decât să o prelucreze ei conform acelor indicații misterioase, că eu, na, eu ce să fac? (IVLRA: 67)*

– *Fără niciun fel de plată, ba din contră, eram entuziasmați și cât stăteau cei din laborator, atât stăteam și noi. Nu să plecăm, aoleu, s-a terminat programul, să semnăm condica! (CORV: 163)*

– semnale de receptare-edificare, prin care interlocutorul îl asigură pe locutor de atenția sa și de menținerea contactului (componentă fatică):

- *Vai, și eu! Îngrozitor! Eu nu știu... (CORV: 142–143)*
- formule de invocare (intensificatorii și construcțiile cu sens superlativ):

– *Emanciparea a fost mult mai târzie. Știți cum, eu reușesc să mă cunosc atât de bine și am avut atâta timp și atâta... să mă cunosc și să vorbesc cu mine însămi, încât ca și cum aș vorbi de o altă persoană reușesc să mă... să*

⁶⁹ Interjecțiile constituie un factor de oralitate prin toate funcțiile lor pragmatice: expresiv-afectivă, conativă, deictică, de marcă discursivă.

m-analizez foarte bine, și cele bune și cele rele, că, **slavă Domnului**, nu ducem lipsă. (IVLRA: 50)

– Ba da, ba da! Este emotivă.

– E în limitele normale, **Doamne ferește**, nimeni nu... (IVLRA: 106)

– Vai, ce mi-a făcut din materialu-ăsta! Mai că-mi vine să mă urc pe pereți. Oh, ce mă poate enerva! Două știri băgate una-ntr-alta. Cum, **Doamne iartă-mă!**? (IVLRA: 115)

– Nu eram așa. Cât, **Doamne iartă-mă**, sunt? Că ăia mi-s largi pe picior. (IVLRA: 121)

– M-a sunat Doina, ș-auzi?

– Da.

– M-a sunat Doina și mi-a zis de cutremur, cum a fost, cât de mare.

– Mamă dragă, **Doamne Dumnezeule**, da' chiar că nu vă mai spun nimica! Eram pe canapea, scriam și s-a zgâlțâit canapeaua cu mine, și când... (IVLRA: 163)

5.1.3. Construcțiile incidente cu funcție conativă se referă la mărcile „mobilizării / demobilizării”⁷⁰ în interacțiunea verbală, cumulând, pe lângă funcția de apel, și una de accentuare (persuasiune prin insistență): – interjecția „de mobilizare” (vezi Manu Magda, studiu sub tipar) *hai*⁷¹ și interjecția de „demobilizare” *stai*:

– **hai**:

– *hai* – intensificator:

– Îm, da, mă Mariane, mă, dar chiar așa în 'continuu, în continuu? **Hai**, ia loc, ia loc! (IVLRA: 210)

– *hai* – marcator discursiv:

– marchează introducerea / schimbarea / încheierea temei de discurs:

– Ok, bine. **Hai** să terminăm cu subiectu' ăsta! (IVLRA: 186)

– **Hai** să trecem la altceva! (IVLRA: 187)

– *hai* – conector discursiv:

⁷⁰ Vezi Manu Magda: 2003a: 76.

⁷¹ Interjecția hortativă *hai* este o marcă suplimentară a funcției conative, specializată pentru exprimarea valorii directive.

– marchează o concesiune:
 – *Păi ce să zic și eu?! Să mă gândesc puțin. Să fiu de acord, să nu fiu de acord? Hai, treacă de la mine! Sunt generoasă în această seară. Gabriel, cel de un metru opzecișidoi și douăzecișicinci de ani, zic bine?* (IVLRA: 212)

– *stai*:

– *stai* – conector argumentativ: pune în evidență intenția comunicativă de ordin:

Stai să-ți spun și eu câteva: mamei i-au murit doi purcei de pestă, tata a dat să repare gardul, dar s-a rănit la mână, a mers la spital și n-au avut cu ... (Internet, 2007)

5.1.4. Construcțiile incidente cu funcție de structurare a conversației se apropie de statutul organizatorilor textuali, dar oralitatea le conferă o tonalitate enunțiativă și interacțivă mai accentuată.

Fiind enunțuri de orientare fatică, au un dublu rol: pe de o parte, prin intermediul acestora, locutorul verifică – neprogramatic – prezența mentală activă a interlocutorului; pe de altă parte, locutorul își actualizează – discret / implicit / neangajant⁷² – interesul pentru asigurarea coerenței discursive, astfel că numai sintactic aceste incidente „descompun” planurile comunicării, funcțional și pragmatic, ele sunt *formule auxiliare de organizare textuală*:

– cuvinte:

– cu funcție *rezumativă sau de suspendare* a enumerării.

În româna vorbită, se poate identifica o schemă argumentativă bazată pe *comportament persuasiv emoțional*, argumentația fiind consolidată de un set de suporturi lingvistice caracterizate prin *semantism vag*, menite să confere mesajului o notă de *ambiguitate* (vorbitorul plasând în grija interlocutorului restabilirea sensului demersului argumentativ)⁷³. Conectorii de mai jos instituie diverse *mișcări argumentative* ale discursului:

– *așa* – rol argumentativ de confirmare, acord:

– *Așa, m-a pus la pionieri colonelu' și m-a pus, fără voia mea, comandant la plutonu' de pionieri. Și-i zic lu' Costică,*

⁷² Vezi Zafiu 2003: 233–259.

⁷³ Manu Magda, GALR II 2008: 878.

care era dă trei ani pă front: „Mă, Costică, hai să vedem câmpu' dă mine dă pă litoral”. Și ne ducem acolo. Și ne vād rușii. Și-ncep să tragă. Și noi, mi-a strigat Costică: „Culcă... culcă-te!” Așa, m-am culcat la vreo zece metri de Costică, cu fața la pământ. Da' matale dormi? (IVLRA: 47)

– Am un prieten acolo și un coleg de agricultură, doctor în agricultură, care ă..., ă... mi-a povestit următoarea poveste: ă... în sat acolo, au venit într-o zi niște băieți de la o sectă d-asta americană pentecostală, *așa*. Acolo-s foarte mulți țigani. (IVLRA: 230)

– Domne, în decurs de o juma de an, a reușit pă toți țiganii din sat să-i să-i bage-n chesti- aia. Și eu am asistat într-o zi. Eram la pescuit acolo ș-aud un scandal. E pă stadionu' care e-n incinta IAS-ului, *așa*. Ă... erau coverile țigănești care cântau în englezește cântece d-astea baptiste sau ce dracu era, și-i conducea. Și popa din sat venea să-l afurisească pă Țuc. Domne, de ce le-a... le-ai dat stadionu' la păcătoșii ăștia? (IVLRA: 230)

– *nu* – rol argumentativ de scepticism (conferit de caracterul dubitativ al interogației)⁷⁴, enunțiatorul solicitând cooperarea coenunțiatorului; funcția particulei adverbiale *nu* este în primul rând pragmatică, și anume de marcă suplimentară a actului verbal al întrebării; totodată, comportă și o valoare modală epistemică, de subliniere a incertitudinii:

– Mă, adevărul este că-ntotdeauna dintre..., dacă se-n-tâmplă ceva rău sau ce... Majoritatea sunt ăștia, sunt negrii ăștia care-au venit, pentru că cei care vin acolo, nu vin... Boris Becker, ca nevasta lui sau ăia care-i vezi la RTL, ci vin în a..., în a... azilanți, *nu*? Vine scursura de-acolo sau ce fac ăia care fură, care fac droguri, care atacă, care nu știu ce. ăia vin acolo și pă ăia nu putem să-i înghițim, nu p-ăia care sunt de treabă și nu știu ce și cu ăia ai..., ce ai, *nu*? Și dacă la noi în bloc face mizerie și murdărie, cine face? Nu neamțu'. Tot acela care-a venit cu cinci copii din Anatolia

⁷⁴ Vezi Manu Magda 2003b: 138.

și tot acela-i nesimțit și lasă gunoiu' nu știu pă unde și mângălește, nu? (CORV: 139)

– **deci** – fals indice concluziv, ocupând poziția de marcă inițitoare de conversație:

– **Deci**, chiar în situații în care cel puțin doi oameni au lovit prin acțiunile lor, au lovit interesele Institutului, Profesoru' nu s-a dispensat de ei. Foarte greu, foarte greu. Și după foarte multe lupte și când și alții i-au spus: „Domnule, trebuie să faci lucru' acesta, pentru că altfel, practic, ă...” (CORV: 168)

– **păi** – semnal de răspuns de tip argumentativ colocvial, introduce o notă de obiecție în exprimarea contextuală a diferitelor nuanțe discursive: confirmare / infirmare a unei opinii, acceptare, mirare, surpriză, justificare:

– Se văita că „de ce mă dor gleznele”? **Păi**, băi, zic, tu ar trebui maxim nouăzeci dă kilograme, ar trebui să cari p-astea! **Păi** scuză-mă nene, de la nouăzeci la o sută douăzeci-treizeci de kg., articulațiile alea nu mai... (IVLRA: 80)

– **într-adevăr** – rol argumentativ de adeziune / confirmare:

– Da' ăsta ce-are?

– Da, deci pe ei nu-i mai interesează discursu' didactic. Nu-i mai interesează conversația de tip..., dialogul de tip didactic. Ei pot să mențină toate așa și, **într-adevăr**, se schimbă ă..., se schimbă total cadrul. (IVLRA: 138)

– Deci tot ce este, este conversație, și atunci, **într-adevăr**, schimbând cadru', de fapt, ei schimbă subiectu' și, în felu' acesta, se schimbă și cadru', că situația de comunicare se schimbă datorită schimbării tematice. (IVLRA: 138)

– expresii, propoziții și fraze:

– **vorba aia**: rol argumentativ de schimbare a punctului de vedere enunțativ prin actualizarea unui alt punct de vedere și de asumare a opiniei citate:

– Cum nu vă imaginați? Numai din cauza legăturilor. Și ce să facă? Bietu' Emil s-a dus, numai biet să nu fie, **vorba aia** – să vadă dacă avem alceva de... și s-a dus la impegatu' de mișcare, mă rog, ce-a vorbit el, cu el, acolo, și-a zis că ar fi... (IVLRA: 45)

– *Eu le-am făcut harta României până la, vorba aia, în relief, la țară, da' la țară nu dădea nimeni, nici nu se gândea că în mijlocul gârlei... Când am ajuns la o sută doi, mă trimite... (IVLRA: 71)*

– *pe bune*: rol argumentativ de întărire a punctului de vedere enunțiativ și de confirmare a opiniei asumate:

– *Pe bune*, vreau să vii deseara. Vii? Tu știi ce mișto e-n Twice? Niște băieți tare drăguți! (IVLRA: 166)

– Hai, sună-mă și tu! Băi, vii deseară? Bă, *pe bune*, vreau să vii!

– Băi, nu știu. *Pe bune*, nu știu. (IVLRA: 169)

Unele dintre construcțiile sus-amintite își pierd rolul semantic și devin *automatisme verbale*:

– În ziua aia, mi-am adus, zice, de asta nu ne-a spus, *domne*, eu acum era normal să-i spun că asta era. Nu, el zice: „Nicio problemă nu avem”, zice: “O să mai vorbim cu dumneavoastră”. (IVLRA: 54)

– Dacă biserica ortodoxă română nu simte pulsul acestei lumi, așa, și dacă se-nregimentează cum s-a-nregimentat și pe vremea comunismului, pentru că la fiecare slujbă erau obligați preoții, erau obligați în fiecare duminică să spună „slavă conducătorului iubit, Nicolae Ceaușescu, președin... domnului Nicolae Ceaușes... *Domne*, nu mai trebuie cântat conducătoru-n biserică. Eu nu cred că ă..., printre altele, și-a pierdut mult acum. Să trag semnale de alarmă chiar de la SRI. *Domne*, sunt tot soiul de secte care pătrund în România. Păi de ce pătrund? Pentru că știu să bată într-un sat la mănăstire. Am un prieten acolo și un coleg de agricultură, doctor în agricultură, care ă..., ă... mi-a povestit următoarea poveste: ă... în sat, acolo, au venit într-o zi niște băieți de la o sectă d-asta americană penticostală. Așa. Acolo-s foarte mulți țigani. (IVLRA: 230)

– *Domne*, în decurs de o jumă de an, a reușit pă toți țiganii din sat să-i... să-i bage-n chesti-aia. Și eu am asistat într-o zi. Eram la pescuit acolo și-aud un scandal. E pă stadionu' care e-n incinta IAS-ului. Așa. Ă... erau coverile țigănești care cântau în englezește cântece d-astea baptiste, sau ce dracu era, și-i conducea. Și popa din sat venea să-l

afurisească pă *Tuc. Domne, de ce le-a... le-ai dat stadionu' la păcătoșii ăștia?* (IVLRA: 230)

– Marie-Jean Ion. Prima-TV. Spuneți ă... mai devreme, nu știu dacă merge ăsta, spuneți mai devreme ceva despre ă... alți oameni care lucrează în administrații prezidențiale și care fac parte din, *eu știu*, din alte structuri. Ă... dacă este vorba despre angajații SPP, ă... cei care au lucrat cu președintele Constantinescu, vor fi acum înlocuiți pe acest criteriu al, *eu știu*, al încrederii de care vorbeți? (CORV: 148)

– Păi v-am explicat, doamnă! După noua reglementare, v-am explicat, doamnă, s-a reintrodus (cineva tușește în sală) ideea de concept de încredere. Și-atuncea problema este pentru cei care vor fi încadrați, sigur, o să fie o reglementare, *știu eu*, concurs, examen, interviu, nu știu. (CORV: 152)

– Și poate s-aranjează altfel când le tragi dunga aia aicea, *eu știu*? (CORV: 123)

– Să-i măsurăm și după ăia da' și ăia e, bănuiesc, la lărgime i-am lăsat largi, cât s-a putut da largi, adică zic io, după mine, da' *io știu*, să-i măsurăm și p-ăia. (CORV: 122)

5.2. Forme hibride ale enunțării: interferența discursului citant cu discursul citat

În textele supuse analizei noastre există două situații particulare de interferență a registrelor enunțative:

(i). vocea raportorului nu se suprapune peste vocea locutorului responsabil de reperajele deictice din discursul raportat într-o altă circumstanță enunțativă. Se poate vorbi, așadar, despre două situații enunțative.

(ii). vocea raportorului este identică vocii locutorului din discursul raportat, cu mențiunea că există, și aici, două situații de enunțare.

În ambele cazuri, enunțatorul situației de enunțare 2 (cea a discursului care raportează) pretinde că eliberează locutorul din situația de enunțare 1 (cea a discursului raportat) de responsabilitate și că restituie cuvintele citate / „rezumate”.⁷⁵ De fapt, raportorul este responsabil doar

⁷⁵ Zafiu 2002: 127–144 și Zafiu, GALR II 2008: 707, 715–718.

pentru semnalizările introductive ale vorbirii citate (*verba dicendi*, cel mai frecvent), iar asumarea actelor enunțiative din *discursul citat* îi revine locutorului reperabil în acesta. „Traducerea” raportorului este o *punere în scenă*, iar ceea ce se pretinde un discurs citat nu e decât o *redare*, un *simulacru* de discurs raportat. Activitatea de *relatare* (mai mult sau mai puțin fidelă față de original) determină coexistența / interferența a două domenii enunțiative autonome, fiecare conservându-și deixisul personal, spațial și mărcile de subiectivitate. Singura responsabilitate a locutorului din *discursul care raportează* este să salveze de opacitate – printr-o strategie adecvată a *redării*, implicând pe lângă arsenalul verbal și pe cel non-verbal – coordonatele situației de enunțare raportate. Altfel spus, singura sarcină care îi revine raportorului este de a-și asuma responsabilitatea explicitării ambreiorilor din discursul pe care îl raportează. El *menționează* cuvintele enunțiatorului citat, or tocmai această descriere subiectivă reprezintă cadrul interpretării discursului citat. Discursul direct nu poate fi obiectiv: „oricare ar fi fidelitatea sa, discursul direct nu rămâne decât un fragment de text dominat de către enunțiatorul discursului care citează și care dispune de mijloace multiple pentru a-i da o interpretare personală”.⁷⁶

Opțiunea pentru *discursul direct* este motivată de atitudinea de *distanțare* a enunțiatorului care citează: el poate *să adere sau nu* la cuvintele citate. Discursul direct poate fi utilizat simultan ca *procedeu de marcare a adeziunii sau non-adeziunii enunțiative* la conținutul cuvintelor citate; discursul direct permite, după nevoie, *suprapunerea*, dar și *neamestecul* planurilor enunțiative.

Distanța dintre enunțiatorul *discursului care citează* și enunțiatorul *discursului citat* din (ii) poate fi pertinent reprezentată de distanța pe care Ducrot o instituie între *locutorul ca atare* (L) și *locutorul ca ființă din lume* (l) (vezi Ducrot 1984). Primul, responsabil numai de enunțare, desemnează persoana care reiese din discurs; cel de-al

⁷⁶ Maingueneau 2007a: 170.

doilea, persoană completă, susceptibilă să i se atribuie proprietăți particulare, deși rămâne o ființă discursivă, desemnează o persoană din lume.

În cazul textelor avute în vedere de către noi, *l* se suprapune peste rolul raportorului: misiunea sa se rezumă la a iniția / a încheia replicile din discursul raportat. Nefăcând parte propriu-zis – la momentul enunțării – din enunțul primar, el este și o *ființă din lume*, nu doar o *ființă a discursului*, statut exclusivist ce îi revine locutorului din discursul citat, identificabil cu L. Raportorul-*l* este un purtător de cuvânt între *lumea enunțiativă* și *lumea reală*.⁷⁷ Locutorul ca *ființă din lume* este și cel care face enunțul accesibil coenunțiatorului, adică este responsabil cu *dimensiunea referențială* a enunțării. Cel care este situat în interiorul enunțării, ca subiect al acesteia, deci cel care stabilește un tip de relație cu enunțul (*dimensiunea modală*) este L.

Între formele de enunțare pe care noi le-am denumit generic *hibride*, se înscriu următoarele:

5.2.1. *construcții incidente de raportare a vorbirii directe* (cu referire la actul / modalitatea comunicării): restituirea cuvintelor citate este prefătată de câte un verb (*dicendi*), plasat în incidentă, la începutul, în interiorul sau la sfârșitul discursului citat: *a zice*, *a cita*, al cărui semnificat indică faptul că este vorba despre o *heteroformulare*:

– *Zgârciți, adică nu, nu-ți dădea foarte mult în plus, dar e și ăsta. A fost tot așa un eveniment, care pur și simplu... Și că ăsta este adevărul și zic: „În primul rând, că eu nu am nici carnet”. Deci chiar că atunci n-aveam carnet, chiar, dar nu știu. Zic: „Puteți să căutați peste tot ce vreți dumneavoastră, tot ce vreți, zic, dar mașina nu.” (IVLRA: 56)*

– *Când a luat premiu’ Herescu pentru Dicționarul’ Etimologic, ei erau atunci la Viena și zice: „Într-o zi m-a chemat o bancă” și zice: „V-au venit niște bani din țară și erau cinci mii de galbeni”. (CORV: 121)*

– *Imens.*

– *Foarte mulți.*

⁷⁷ Lumea enunțiativă = lumea citată; lumea reală = lumea receptorului corespunzător lui *l*.

– Și zice: „Nici nu mi i-a măsurat. I-a pus pe cântar și mi-a dat săculețul.

– Vai! (Râde). (CORV: 121)

– Pentru că-mi spunea: „Am avut o discuție cu Doin-aseară. Mă, zice, am mers în România în asta... și stăteau cu gunoiu' acolo și nici nu-i deranja, da' zice și noi eram așa, nu ne deranja.“ „Nu te supăra, zic, Doina, pe mine! Întotdeauna m-a deranjat gunoiu'. Eu nici la mine-acasă...”

– Să fim serioși!

– Nu aruncam pe stradă o hârtie până nu găseam un coș și nu, nu m-am civilizat în, în Germania. Am venit civilizat și-așa am rămas. (CORV: 139–140)

– „Am fost, citez, și sunt împotriva dictaturilor de orice fel, împotriva oligarhiilor sociale, economice și de partid, împotriva privilegiilor pe seama oricui, împotriva fanatismelor și a xenofobiilor, pentru un stat al tuturor, nu al câtorva sau al clanurilor, pentru libera circulație a oamenilor, a ideilor și a confruntărilor lor, pentru o democrație pluralistă, contra totalitarismului și a imperialismului dinăuntru și dinafară“. (CORV: 198)

– Citez: „Am primit această propunere uimit, consternat și cu o indignare abia reținută. I-am spus lui Codreanu, notează Victor Jinga în Memoriile sale, că eu nu numai că nu împărtășesc gândirea și militantismul legionar, dar le sunt de-a dreptul și categoric ostil“. *Citatul închis.* (CORV: 200)

5.3. Enunțarea „autoreferențială“ incapsulată în enunțarea curentă

Un discurs se prezintă ca o structură secvențială, eterogenă, din care transpare, sub diverse forme, subiectivitatea enunțiatorului. Există două forme de eterogenitate⁷⁸:

- manifestă și
- constitutivă.

Eterogenitatea manifestă constă în forme marcate (ghilimele, discurs direct, discurs indirect, glose) și în forme

⁷⁸ Conceptul îi aparține lui Authier-Revuz 1982.

non-marcate (discurs indirect liber, aluzii, ironie, pastişă). În această a doua situație, enunțiatorul negociază cu *alteritatea*, menționând ce nu îi aparține în propriul discurs.

Eterogenitatea constitutivă se suprapune peste *dialogismul* bahtinian și se referă la indisociabilitatea intra-discurs – interdiscurs.⁷⁹

Metadiscursul este o formă de manifestare a *eterogenității enunțiative* și se referă la „ocolul” pe care *vorbirea în curs de a se produce* îl face pentru a prezenta subiectivitatea *punctului de vedere*. Acest tip de enunțare cuprinde totalitatea procedeelelor prin intermediul cărora enunțiatorul își „dedublează” discursul pentru a comenta propria vorbire sau vorbirea altuia. Inserțiile *metadiscursive* sunt urmele unei activități prin care subiectul vorbitor își marchează distanțarea față de propriul enunț.⁸⁰ Întrucât discursul trimite la propria activitate enunțiativă, este vorba despre o *suprapunere de niveluri*: „enunțarea interferează cu enunțul, iar acesta, la rândul său, în loc să se rezume la a vorbi despre lume, se reîntoarce spre enunțare”.⁸¹

Autoreferința sau *reflexivitatea* constituie nucleul oricărei conversații: pe măsură ce aceasta se îmbogățește, se produce o invadare a *obiectului reprezentat*⁸² de către actul de *spunere / scriere*, al *referentului* de către *enunțare*. Suprapunerile dintre planul enunțului și cel al enunțării formează așa-numitele *bucle textuale*⁸³: enunțiatorul își analizează vorbirea inserată în planul mai larg al enunțării propriu-zise.⁸⁴ Cu alte cuvinte, acest tip de utilizare a vorbirii este *modalizată autonimic*.

⁷⁹ Vezi Roventă-Frumușani 2005: 226–227.

⁸⁰ Vezi Maingueneau 2008: 186–187.

⁸¹ Maingueneau 2007b: 211.

⁸² Vezi Ingarden 1978.

⁸³ Maingueneau 1987.

⁸⁴ Vezi și Authier-Revuz 1995. Tot autoarea menționată clasifică aceste comentarii ale enunțiatorului (numite de către ea „non-coincidențe a ceea ce este spus”) despre propria enunțare în diversele categorii pe care le vom utiliza și noi în lucrarea de față.

Modalizarea autonimică vizează o mare varietate de cuvinte și sintagme.

În textele analizate, am identificat următoarele tipuri de modalizări autonimice:

5.3.1. construcții incidente metadiscursive – de tip *commentariu* – care sugerează atitudinea vorbitorului – sau de tipul *indicațiilor* sau al *explicațiilor* necesare pentru înțelegerea / clarificarea mesajului primar (construcții incidente cu rol „didascalice”). Printre *rolurile argumentative* pe care le dezvoltă se înscriu și următoarele:

5.3.1.1. mărci ale unei asumări enunțiative:

– *modalizatori de aserțiune:*

– ***după părerea mea / după mine:*** rol argumentativ de restrângere a sferei referinței la *punctul de vedere* al enunțiatorului:

– *Această nouă reglementare, după părerea mea, nu însemnează decât intrarea în normalitate. (IVLRA: 148)*

– *Ori, tot..., toată vizita, și mă refer, în primul rând, la cea la... de partea organizată de Biserica Ortodoxă, a fost, după părerea mea, una de înalt nivel, de mare ținută și, mai mult, de recunoaștere reciprocă a ceea ce-nseamnă Biserica, atât catolică, cât și cea ortodoxă. Este prima dată când s-a pus această problemă. (CORV: 235)*

– *Să-i măsurăm și după ăia, da' și ăia e, bănuiesc, la lărgime. I-am lăsat largi cât s-a putut da largi, adică zic io, după mine, da' io știu? Să-i măsurăm și p-ăia. (IVLRA: 122).*

– *Pentru România, pentru istoria ă... și pentru credința românească, ă..., eu știu, acea biserică, după părerea mea, ar fi fost ca una dintre piramidele egiptene. E ca și cum egiptenii s-ar apuca cu târnăcoapele și s-ar... și-ar omorî o piramidă. (IVLRA: 228)*

– *modalizatori adverbiali:*

– *apreciativi:*

– ***din păcate / din nefericire:*** rol argumentativ de regret:

– *Aveți perfectă dreptate. Am fost acum două săptămâni pe această stradă. Știu exact care este situația ei. Vom ă... discuta cu conducerea societății respective. Practic, este cea*

mai rămasă în urmă, **din păcate**, și se creează multă mizerie pe stradă. Am ă... știu strada. (IVLRA: 207)

– Am considerat că ceea ce spunea profesorul Jinga era binevenit și lupta s-a încheiat fără învingători și învinși, ci printr-o colaborare. Dar această colaborare a venit, **din nefericire**, într-un loc unde n-am fi dorit s-ajungem niciunii, și anume în o mie nouă sute... și ă... cincizecișunu, l-am reîntâlnit pe Victor Jinga la canalu' Dun... Dunărea-Marea Neagră. Se numea pe-atunci la... ș-anume la... ă.... Colonia de muncă Peninsula. (CORV: 189)

– de certitudine:

– **bineînțele**: rol argumentativ de confirmare suplimentară:

– Da, da, da. Eram loviți, da, și Profesorul d-aia s-a... s-a bătut foarte, foarte tare, dar, **bineînțele**, până la urmă posibilitățile erau limitate. (CORV: 169)

– **mai bine zis**: rol argumentativ de rectificare meta-discursivă:

– Mai întâi, să spun că l-am cunoscut pe Victor Jinga, l-am văzut, **mai bine zis**, pe Victor Jinga, prin anii o mie nouă sute treizecișitrei-treizecișipatru, în fața facultății sau în fața sălii Vasile Pârvan de... o sală mare, care ținea loc de amfiteatru. Nu știu dacă mai e și astăzi la fel și nu are una mai... bine, ă... utilată, unde își desfășura cursurile profesorul francez Yves Auger. (CORV: 185)

– de incertitudine:

– **probabil / poate**: rol argumentativ de ezitare:

– Uite, nu știu. Trebuia să plecăm amândoi. Eu am ajuns. Era un tramvai, înțelegi? Era un tramvai special, pe care scria... Țista duce fix la trenu' de la șase. Nu prindeai tramvaiu' acela, nu mai aveai nicio șansă. Bun. Nici cu taxi, **probabil**. (IVLRA: 63)

– Pentru că sunt și substantive masculine și substantive feminine, la declinarea a treia. Atunci, **probabil** că de-aicea e contaminarea aceasta. (IVLRA: 93)

– E mai subțirel, **poate**. (IVLRA: 121)

– Da, așa am zis și m-am gândit că, **poate**, mai pun și niște bani deoparte, da' deocamdată nu prea s-a putut, da. (IVLRA: 174)

– *Eu nu, niciodată nu înlătur așa, din capul locului, lucrurile astea din afara medicinei.*

– *Nici eu. Atâta doar, că acum, fiind așa de mulți, nu mai știi care-i adevărat și care e...*

– *Și care-i escroc.*

– *Escroc, știi? Și-n plus, fiind atât de asaltați, fac ședințe cu multă lume și...*

– *Mai răscolesc, **probabil**.*

– *Și răscolesc. Știi? Și-atuncea-i ca la rugăciune. (CORV: 151)*

– *N-aveți nici pisică. Nu vă plac nici animalele. Atunci...*

– *Nu, îmi plac, da n-am timp, ca să fiu sincer, de ele.*

– *Stați la bloc, **probabil**, nu?*

– *Da, stau și la bloc.*

– *E, păi la bloc e mai greu să crești ditamai câinele. Fiecare cu câte o pasiune! Eu știu? Am câine, altul are pisici, altu', eu știu, motocicletele, altu', eu știu? (CORV: 238–239)*

– *Nu, e binevenită și chiar vreau să vă spun că voi face acest lucru începând de sâmbăta viitoare și, **probabil**, și-n cursu' săptămânii celeilalte. (CORV: 268)*

– ***cumva**: rol argumentativ de atenuare, de aproximare:*

– *Fiți amabilă! Știți, **cumva**, cum putem ajunge de aici la universitate? (IVLRA: 89)*

– ***parcă**: rol argumentativ de incertitudine, de vag enunțativ: circumstanțialul de modalitate este marca incontestabilă a vorbirii altuia și succede unui enunț citat indirect (verba dicendi stau drept dovadă a vorbirii raportate). Locutorul „se folsește” de prerogativele „incerte”, „vagi” ale lui **parcă** pentru a se deposea de paternitatea emiterii:*

– *Și s-a ofticit, c-a zis că a fost... când fusese. Miercuri, **parcă**, a fost în Ploiești, la inspectorat, și ăia nu știu nimic. Așa a zis. (IVLRA: 34)*

– *Nu, nu. Tocmai că ăla zicea să nu te gândești, **parcă**. (CORV: 149)*

5.3.1.2. Marcarea inadecvării unor cuvinte sau eliminarea de la început a unei eventuale erori de interpretare se numără printre principalele funcții ale metadiscursului. Între formele acestui marcaj se înscriu și cele ce urmează:

5.3.1.2.1. *non-coincidența în interlocuțiune*: modalizările autonimice indică distanța între coenunțiatori:

– **mă scuzați de expresie**

Am avut niște personaje, **mă scuzați de expresie**, care nu au fost mulțumite că, vezi Doamne, da' muzică nouă de ce nu am avut! Sunt genul de persoane care se simt ok în cluburile de fite din București. (Internet)

Maud Fontenoy este o femeie de 32 ani, căreia îi place foarte mult marea. A traversat și Pacificul în solo, 117 zile. Printre multe altele. Pe 31 ianuarie, împreună cu soțul și copilul lor de numai 7 luni, a plecat să traverseze Atlanticul. Unii ar spune că e nebunie, că ea nu poate lua astfel de decizii extreme pentru un copil atât de mic. Eu zic că, pur și simplu, femeia are coaie. **Mă scuzați de expresie**, dar n-am găsit alta. În afară de faptul că o invidiez, bineînțeles. Bravo ei! (Internet)

– **dacă se poate spune / dacă pot spune așa / ca să spun (spunem) așa**

„Trei copii am: pe Marius, Claudia și Gabriela“, spune mândru, puțin buimăcit de presa de la poarta lui. Stă într-un colț al Baciului, pe „Aleea Eroilor“, **dacă se poate spune așa**, mai ales că e vecin cu Zoro. (Internet)

Copilul a crescut mult timp numai cu mine și uneori mă întreb dacă nu l-am „feminizat“ (**dacă pot spune așa**) prea mult sau așa e el, „mai finuț“, mai sensibil? (Internet)

– Un bilanț al activității noastre anterioare și să trasez, **ca să spun așa**, câteva idei, câteva a... gânduri pentru activitatea de viitor. N-am să fac un bilanț complet al activității, pentru că nu e nici locul și nu este nici a... timpul. O să facem asta, acest lucru în senat și în consiliile profesionale și, probabil, săptămâna aceasta sau săptămâna viitoare la întâlnirea pe care o vom avea cu toți salariații, cu toți angajații Universității, cadre didactice, personal de cercetare, TESA, administrativ, etc. (IVLRA: 244)

– Noi încă n-am reușit să avem o credibilitate-n Occident, care să ne asigure apartenența noastră acestei culturi occidentale, acestui spațiu politico-economic, **ca să zic așa**, pentru că, hm, nu mai intru-n toate amănuntele. (CORV: 232)

– Dar s-a realizat la... prin vizite, **să spunem așa**, oficiale, de relații între cele două Biserici. De asemenea, să nu uităm că la București, pentru că vorbim de aspectele politice, au fost și alte elemente de natură politică. (CORV: 236)

– Interesele, **ca să spun așa**, celor care s-au perindat până la conducerea Comtimului, pe-acolo, și cei care-au gravitat în jurul Comtimului au determinat ca măsurile respective să nu fie luate nici la timp... (CORV: 271)

– Deci ea să bucură de niște privilegii, **ca să spunem așa**, de natură contractuală, în sensul că obține, hai să spunem, materia primă sau produsul finit obținut la Comtim, în niște condiții și clauze deosebite, fie cu plata după vânzarea mărfii, fie la niște prețuri care sunt aproape modice, **ca să spunem așa**, și care, de fapt, nu reflectă costurile care... cheltuielile care-au fost. (CORV: 272)

– Deci seva Comtimului, **ca să spunem așa**, sau părțile bune ale Comtimului nu s-au exploatat decât numai prin intermediul acestor firme. (CORV: 276)

– **dacă vreți**

„Cred în forțele binelui, **dacă vreți**, în acest sistem judiciar, și, câtă vreme o să ocup această funcție, eu o să mă adresez lor. Și împreună cu aceste forțe să încerc să schimb inclusiv această imagine“. (Cătălin Predoiu, Internet)

– **înțelegeți ce vreau să spun**

Cam așa este!... Nici nu vreau să comentez despre familiile despărțite temporar... Unul, la muncă în străinătate, altul, acasă, cu copiii... **Înțelegeți ce vreau să spun**. Aceste mari sacrificii, de dragul unui viitor apropiat mai bun, ajung, de multe ori, din păcate, fără niciun viitor. Și aici nu mă refer, în special, la divorțuri, ci la faptul că, în ultimii ani, prea mulți cunoscuți, oameni tineri și de treabă, au decedat printre străini. (Internet)

Bună seara ! Despre Timișoara pot să-ți spun că e plină „ochi“ de investitori străini, f.f.f. mulți italieni (investitori???), restaurante și pizzerii, un „MALL“, de care se spune că este cel mai frumos din România. Oamenii sunt muuult mai „occidentalizați“, fetele au „ochi“ de „cunoscătoare“

(*înțelegi ce vreau să spun*). În rest, e un oraș „obișnuit” al României, cu bunele și relele lui. Nu știu nimic despre starea străzilor și a drumurilor, dar ținând cont că „investitorii” „investesc” acolo unde reușesc să ajungă mai ușor, pot trage concluzia că se circulă! (Internet)

– *iertată fie-mi expresia*

Sper să jucați corect și să-i bateți pe înfumurații de la CFR, nu să stați capre ca anul trecut în retur, *iertată fie-mi expresia*. (Internet)

Afirm cu toată responsabilitatea că politicienii argeșeni, indiferent că sunt din același partid sau din partide diferite, fie ele prietene sau rivale, au o singură preocupare și anume să și-o tragă, *iertată fie-mi expresia*, unul altuia pe unde pot, cum pot și cât de des pot. (Internet)

Traversarea munților pe jos este o modalitate de călătorie mai rară, dar există. Cât despre cadavrele moldovenelor, cred că se exagerează un pic – cred că orice traficant este interesat să aducă „marfa” (*iertată fie-mi expresia*) la destinație vie și nevătămată. Totuși, cazuri extraordinare, când victima încearcă să evadeze sau să nu se supună și este amenințată și maltratată, există. (Internet)

5.3.1.2.2. *non-coincidența discursului cu el însuși*: modalizările autonimice indică un alt discurs încadrat în discursul enunțiatorului (prezența mărcilor de cadre mediatore (surse ale cunoașterii), de trimitere la o altă sursă enunțiativă); o anumită porțiune de text nu este asumată de către vorbitor, ci este mediată de o altă voce:

– *după cum spune X*

După cum spune și Didu, „fire mouline sau ață goblen” mai poți folosi și ață cotton perle... De obicei, le găsești în orice mercenărie, arată ca niște gheme din ață și costă aprox. 2 lei. (Internet)

De când sunt blogger (fără credibilitate, după cum spune lumea) am susținut că nu e nevoie să nenorocești pozele pentru... (Internet)

Borfașul și Instanța Urmăresc, cu adâncă durere duhovnicească, toate episoadele în care Înaltul nostru Ipiscop Make Sataniel este otrăvit nemilostiv ba de ziarul „Ziua”, ba de niște popi guralivi, cărora li s-a confiscat bomboana

de pe colivă, ba de unul răzurătit, Mascas, căruia, prin nu știu ce operație chirurgicală, i s-a scos harul preoției Duhului Sfânt din tiroidă, ba de niște reporterași de la București care au vrut să-i bage Preacinstitului o șpagă cu forța ca să devină preoți misionari, **după cum spune** ing. zootehnist Lucica Plimbă Vorbe în coproducția Paramount local, care a înghețat suflarea constănțeană! (Internet)

– Se spune că republicile parlamentare sunt mai puțin tentate de căderea în cezarism. O republică prezidențială devine mai ușor nedemocratică. Da noi avem ambele exemple și chiar unul lângă celălalt. Cehia este o republică parlamentară. Întâmplarea face că este și democrația cea mai avansată. C-un președinte decorativ, **cum spune domnul prim-ministru**, însă Slovacia este o republică î... î.... Slovacia este o republică... (CORV: 266)

– ...secolul al IX-lea, **după cum am spus**, se produce această întâlnire care, pentru noi, poate și pentru unguri are o valoare istorică... (CORV: 98)

– Academia de Studii Economice este onorată că găzduiește acest Simpozion, pentru că prin gestul acesta, **cum spuneam**, noi ne onorăm slujitorii școlii, dar și ai științei economice, pentru că profesorul Victor Jinga a fost un creator de știință în domeniu' economic și-n special monetar. (CORV: 182)

– Și la unt, și la ulei, și la făină, și la altele. Bun. Asta este chestiunea pe de-o parte. Pe de altă parte, **cum ați spus**, eu aș vrea doar să... cumva să... să rezum asta. (CORV: 275)

– Bineînțeles. El a reușit s-o vindece pe mama de o chestie pe care nimeni n-a reușit s-o identifice, chestie pentru care mama a ieșit la pensie, da' fără să știe de ce, adică pur și simplu i s-a atrofiat... algodistrofie, **s-a zis**, adică se distrofia mâna, cu niște dureri îngrozitoare. De ce? Nu s-a știut. Așa. E, și el a reușit să-i stopeze chestia asta prin tratament. (CORV: 145–146)

– M-ai întrebat ce vei face. Vei fi președintele și io ți-am spus: „Nu, nu-mi trebuie așa ceva, însă nu am încotro în momentu' ăsta. Federația nu poate să rămână necondusă. Știi că sunt probleme la nivel internațional. Știi **din auzite**. Eu știu la modul concret.” (IVLRA: 185)

– **pentru a relua cuvintele lui X**

Pentru comuniștii italieni, spre a relua cuvintele lui Enrico Berlinguer, revoluția bolșevică încetase a mai reprezenta o sursă de inspirație politică ori morală. (Internet)

Niște „scribalăi de ultimă speță”, spre a relua cuvintele lui Ion Iliescu, doctor honoris causa al pseudo-Universității Spiru Haret... (Internet)

Tocmai pentru că se enunță ca voință, ea atestă distrugerea credinței, a oricărei crederi, pentru a relua încă o data cuvintele lui Nietzsche. (Internet)

– **ceea ce s-a numit**

Nu mai avem pe unde trece, căci, esențial, se trece prin noi, noi suntem peisajul, un peisaj cu adevărat cognitiv, de date (ceea ce am numit transvizibilitate). (Internet)

5.3.1.2.3. non-coincidența între cuvinte și lucruri: modalizările autonimice indică faptul că acele cuvinte utilizate nu corespund întocmai realității la care fac trimitere:

– **cum să zic / cum să spun** dezvoltă următoarele funcții pragmatice:

– **fals argument de autoritate:** prezența (neobligatorie) a pronumelui (acolo unde apare) induce în eroare în ceea ce privește sursa emiterii; locutorul nu face decât să caute cuvântul potrivit (i.e. argumentul) într-un depozit verbal colectiv precedent; altfel spus, el operează o selecție lexico-semantică în sensul adecvării cu „spusele” anterioare (care nu îi aparțin, dar la care subscrie):

– *E! Nu se poate compara. Ă... bătrânii de oraș...*

– *Cu cei de țară.*

– *Cu cei de țară. Țăstia de oraș sunt mult mai mămoși și mai ă..., cum să zic io, mai ă... și mai plictisitori. Cel mai bine ă... spus, plictisitori. Plictisitori. (IVLRA: 32)*

– **artificiu de ancorare interlocutivă:** enunțiatorul „se agață” de înțelegerea destinatarului, cerându-i, pe lângă un răgaz de adecvare la situația comunicatională dată, și cooperarea întru complinirea enunțului; „cum să spun” trebuie citit, în acest caz, ca o invitație la umplerea golului de enunțare al locutorului, care își invită interlocutorul la

o alianță lexico-semantică pentru a-și salva enunțul de suspendare:

– Pentru că titlul meu e așa: *Enunțul, stru- enunțul... structuri semantice și mă...*

– Ca unitate.

– Da.

– Mă rog, unitate minimală de mesaj, să zicem.

– Și alta cu ă..., *cum să spun*, cărămizi...

– Dar, mă rog, ce făcusem eu până acuma era o chestie originală și nefăcută ca atare. (IVLRA: 41)

– Era o ă... un fel de ă... loc nu ă..., *cum să zic eu*, ă... (IVLRA: 71)

– *marcă a grabei enunțiative* (succede altui marcator purtător al aceleiași valori pragmatice): locutorul nu valorizează în niciun fel această expresie de „umplutură”; mai degrabă, ea este o piedică necesară pentru ca locutorul să-și facă ordine în gânduri și cuvinte. Este o combinație de sacrificiu în virtutea găsirii soluției verbale scontate. Cliticul (*vă*) îl implică și pe interlocutor, distribuindu-se, astfel, responsabilitatea sursei emitente. (Preocuparea locutorului nu mai este înțelegerea – devenită condiție elementară –, ci implicarea interlocutorului în facerea enunțului):

– Deci, deci, *cum să vă spun*, deci ei scriu așa: *saună opt-nouă persoane. Îmi dă dimensiunile și îmi scrie în italiană ce conține, dar nu... nu-mi dă pe... Eu am cerut sauna per total, adică și cu termostatu', și cu cazanul, și cu lemnul, adică sauna. Ei vin, ți-o montează, îți dă termen de garanție. Nu am defalcat, iar la lamp... , solaru' turbo acesta, lampa de bronzat e turbo din ăla mare. ăla nici nu ai cum să-l desfaci. ăla e sigur pe mijloace fixe și sauna la fel.* (IVLRA: 192)

– Nu sunt un om curajos. Nu sunt un om, *cum să vă spun eu*, nu sunt un om cu un optimism foarte mare, dar eu, cu pesimismul meu realist de nouăscinci la sută, nu m-aș numi un temător. Sigur, dac-aș vrea să fiu, *cum să spun eu*, panicat, aș spune că trebuie să mă sperii de toate. (IVLRA: 196)

– *marcă a consensului implicit*: intervenția interlocutorului nu aduce niciun plus informativ; faptele relatate sunt

cunoscute de ambii participanți la dialog – deci aparțin unui enunțiator originar plasat într-un alt moment temporal, anterior –, iar incidenta se vrea o preformulare a încuviințării. Totodată, construcția poate fi și un reflex verbal al „comodității” locutorului, plasându-i interlocutorului sarcina unei completări explicite:

– *Era băiatul lu' Titus Onișor, care era-n închisoare. Și-n închisoare de ce? Că n-a făcut niciodată politică.*

– *Chiar așa, că nenea Titus nu... absolut...*

– *Da, da. Absolut. Da.*

– *Niciun fel de legătură n-avea.*

– *Da. El a intrat... absolut ă..., cum să spun...*

– *A intrat, pentru că era la Consiliul Legislativ. (CORV: 57–58)*

– *Nu mai știu turcește și, cum să zic, sunt... da' tot sunt discriminați, adică tot se vede pe ei că-s turci, că arată cum arată și unele fete-și păstrează... merg și la școală cu basma și nu știu ce și ele umblă tot așa. (CORV: 134)*

– *Cum să spun, în America, las-că ș-acolo e tot așa! Adică, dacă ești cu bani și nu știu ce, nu, da' dacă... Fiul lui o să fie un negru cu bani sau, mă rog, un mulatru cu bani. (CORV: 137)*

– *Doina, Doina! Știi, ea este de-astea foarte, cum să zic eu, î... Puiu e puțin rasist, știi, și-mpotriva ăstora și nu știu cum... și ea e foarte liberă și-adică foarte, cum se spune... (CORV: 138)*

– *După cum a învățat portugheza. Avea o grămadă de cărți din portugheză de tradus și ca să... orice făcea, el verifica. Că tata știa câteva limbi foarte bine. Făcuse și filozofie, și istorie, și... Mă rog, era o, cum să spun, o figură de culme de generație. Dup-aia, mă rog, nu s-a mai putut ajunge la nivelul lui. Cu Coloana ți-am spus, nu? (CORV: 154)*

– *Da, dar eu nu mai am putere. Eu nu mai am. Tata avea patruzeci de ani. Era la, cum să spun... Începea o treabă... Și-a avut ca să pornească editura niște avantaje foarte clare. Avea niște cărți tehnice, scoase și de succes, ale lui, cu care-a pornit. (CORV: 154)*

- *să zicem*
- *Pentru că titlul meu e așa: Enunțul, stru- enunțul, structuri semantice și mă...*
- *Ca unitate...*
- *Da.*
- *Mă rog, unitate minimală de mesaj, să zicem.*
- *Și alta cu ă..., cum să spun, cărămizi.*
- *Dar, mă rog, ce făcusem eu până acum era o chestie originală și nefăcută ca atare. (IVLRA: 41)*
- *Eu cred că au făcut-o ei de comun acord, să zicem. (IVLRA: 55)*
- *Și ce nume vi s-au părut mai interesante, așa ca două-trei exemple.*
- *Păi...*
- *Dintre cele mai interesante, la care etimologia are o semnificație.*
- *Mi s-a părut... să zicem...*
- *Da, mi s-a părut interesant, de exemplu, în cazul balaurului, ipoteza domnului Evseev. (IVLRA: 95)*
- *E limpede că într-o primă parte a funcționării lui, acest Consiliu pune accentul pe funcția lui, să zicem, politică. E vorba, cu alte cuvinte, de a cerceta trecutul acelor oameni care candidează pentru funcții importante-n stat, membri ai Parlamentului, miniștri, președinți ș-așa mai departe. (CORV: 244)*
- *Se spune că republicile parlamentare sunt mai puțin tentate de căderea în cezarism. O republică prezidențială devine mai ușor nedemocratică. Da' noi avem ambele exemple și chiar unul lângă celălalt. Cehia este o republică parlamentară – întâmplarea face că este și democrația cea mai avansată – c-un președinte decorativ, cum spune domnul prim-ministru, însă Slovacia este o republică î... Slovacia este o republică î...*
- *Tot î...*
- *Tot parlamentară, să zicem, dar cu un președinte, cu un șef de guvern autoritarist. Deci iată că nicio republică parlamentară nu poate să asigure î... (CORV: 266)*
- *ceea ce trebuie să numim*

Am putea spune că este vorba de forma (legislația) și materia (actul de justiție) care compun **ceea ce numim** justiție. (Internet)

– **am putea spune**

Drăguț... și tipic declarativ, **aș putea spune**... (Internet)

Previzibil, **am putea spune**, primul exercițiu pe care ți-l propunem constă într-o serie de „abdomene”. (Internet)

Principala problemă, fundamentală problemă, **aș putea spune**, a omului modern, este aceea că, acesta a uitat să se descopere și să se găsească pe sine. (Internet)

– **era sa spun**

Ca orice om (**era să spun** „normal”, dar eu nu cred în normalitate) am și eu teoriile mele. Atât de mult țin la ele, încât, de cele mai multe ori, mi-e teamă să le împărtășesc celor din jur – de fapt, cred că mai mult este vorba despre lenea de a le detalia sau a le justifica în ochii celorlalți... (Internet)

– **X sau mai degrabă Y**

Ești feminină sau, **mai degrabă**,... androgină? (Internet)

Polenul de albine – sănătos sau, **mai degrabă**,... periculos? (Internet)

Petrică Poenaru alias „Sexy lăutarul” sau, **mai degrabă**, penibilul lăutar? (Internet)

Respect sau, **mai degrabă**, frică? (Internet)

– **altfel spus**

În reprezentarea dominantă de sine, modernitatea s-a afirmat ca trecere de la heteronomie la autonomie, **altfel spus**, de la un regim ontologic și politic întemeiat pe o legislație constituantă emanată și impusă din exterior la un regim imanent, întemeiat nemijlocit și integral pe om, mai precis, pe omenescul lui. (Internet)

Testul Papanicolau, sau, **altfel spus**, examenul cito-vaginal, constă în analiza la microscop a celulelor din secreția vaginală. (Internet)

Ființa astrală posedă, deci, capacitatea de a modela după voie – prin imaginație și prin gând – orice formă sau, **altfel spus**, i se permite să perfecționeze și să înfrumusețeze tot

ceea ce Creatorul Suprem (Dumnezeu) a creat deja...
(Internet)

O firmă trebuie să depindă cât mai puțin de angajații ei, sau, altfel spus, de cât mai puțini dintre ei. (Internet)

5.3.1.2.4. non-coincidența cuvintelor cu ele însele:
modalizările autonimice indică faptul că enunțiatorul folosește cuvinte al căror sens este echivoc:

– în toate sensurile cuvântului

Hyundai Sonata este perfectă pentru o femeie de succes și care nu se mulțumește cu puțin, căci i se va „dedica” acesteia pe deplin și o va ajuta să ajungă departe, în toate sensurile cuvântului. (Internet)

Îmi pare bine că sunt ceea ce sunt, îmi pare bine că visele mele se vor împlini cât mai curând și că, încet-încet, încep să devin independentă, în toate sensurile cuvântului. (Internet)

Orice modificare în dispunerea uneia dintre părți are repercusiuni decisive asupra întregului sistem funcțional și fiecare parte nu este semnificativă (în toate sensurile cuvântului) în sine, ci doar în raport cu ansamblul. (Internet)

Am fost și eu în Italia, dar nu mi-aș lua un italian de soț, nici dacă mi-ar spăla și picioarele! Nu înțeleg de ce româncele aleg italieni, când românii noștri sunt bărbați adevărați, în toate sensurile cuvântului. (Internet)

– în adevăratul sens al cuvântului

Sport, în sensul clasic al cuvântului... (Internet)

O preoteasă trebuie să fie în primul rând o bună creștină, practicantă, în adevăratul sens al cuvântului, nu doar să meargă la biserică și să fie prezentă fizic acolo. (Internet)

Suntem o echipă, în adevăratul sens al cuvântului. (Internet)

Noul „Proiect al Apei” („Water Project”) își propune inundarea controlată a acestor zone, astfel încât clădirile proiectate să devină „plutitoare”, în adevăratul sens al cuvântului. (Internet)

– e cazul / trebuie s-o spunem

Sau, dimpotrivă, cu aerul demnității ofensate, mă retrag în colțul meu, sub masca unei indifferențe trufașe și îmi

plătesc eu însumi ceea ce alții îmi datorează, îmi plătesc cu monezi false, **e cazul s-o spunem**. (Internet)

Este o cale a sănătății în lupta pentru castitate – luptă adeseori, **trebuie s-o spunem**, dramatică – în cazul de care vorbim, precum este o cale de sănătate în celelalte forme de suferință. (Internet)

Acest vid este o realitate? Mai putem vorbi încă despre realitate? O realitate care, **trebuie s-o spunem**, include abstracția ca o dimensiune a realității. (Internet)

Căci, **trebuie s-o spunem**, fără să stea pe gânduri, Albă ca Zăpada îi deschise deja ușa casei. (Internet)

5.3.2. construcții incidente cu rol de conectori pragmatici ai diferitelor enunțuri circumstanțiale:

5.3.2.1. mă rog: dezvoltă următoarele valori:

– marcă „parazitară” a concesiilor, a ezitării: locutorul este nesigur în privința enunțului, ezită să formuleze enunțuri definitive. Lacunele sale îl determină pe alocutor să refacă – sau să-i dea răgaz locutorului să refacă – pasajele absente / nedefinite / ezitante. Locutorul îi propune tacit alocutorului sprijin concesiv, fiind dispus la negocierea apartenenței sursei enunțative:

– Pentru că titlul meu e așa: Enunțul, stru- enunțul, structuri semantice și mă...

– Ca unitate...

– Da.

– Mă rog, unitate minimală de mesaj, să zicem.

– Și alta cu ă..., cum să spun, cărămizi.

– Dar, mă rog, ce făcusem eu până acum era o chestie originală și nefăcută ca atare. (IVLRA: 41)

– marcă a consensului implicit între interlocutori: expresia trebuie înțeleasă în sensul instituirii și întreținerii unei complicități intuitive. Locutorul așteaptă aportul ca subînțeles din partea interlocutorului, mizând pe fondul comun de cunoștințe enciclopedice:

– Sucul de portocale, mă rog, noi l-am luat la un bar și am dat o mie de drahme, ceea ce-nseamnă vreo șapte zeci de mii de lei. (IVLRA: 69)

– Da' nu intră pe ușa aia de grasă ce e și buhăită, mă rog, viața care a dus-o. (IVLRA: 70)

– *E da', mă rog, dușmanii noștri atunci au profitat și acum neapărat acel așteptat se bagă în discuția cu PNL. Următoarea poantă chiar domnul Stolojan, pe care-l așteptăm acum printre noi...* (IVLRA: 139)

– *Și am primit un ... și scriind acolo un articol cam în felul următor, că, mă rog, nu există o clasă țărănească. Pe mine mă jena limbajul marxist care pătrunse oarecum și-n Partidul Național Țărănesc și, mai ales, faptu' că unii dintre fruntași vorbeau de clasa țărănească. Eu fiind din sânul..., izvorât din sânul acestei clase și cunosc clase, în ghilimele, și cunoscând realitatea, am zis: „Nu există, de fapt, o clasă țărănească. Există pături țărănești, pentru că ce au în comun din punct de vedere economic?”* (CORV: 188)

– *marcă a „dedublării” vocii enunțiative: ocurența repetată a incidentei se vrea o clarificare a spuselor aceluiași enunțiator, surprins într-un alt moment locutiv:*

– *Deci, ceea ce am vrut să vă explic a fost numai, mă rog, să vă explic, să încerc să vă conving că, mă rog, v-am spus că am fost și avocați...* (IVLRA: 147)

– *marcă a autocorectării locutive, cumulând, totodată, și funcția de scurtare a relatării altuia:*

– *Azi am meditații la Laura, că m-am întâlnit ieri cu taică..., azi dimineață, cu taică-su la metrou și a zis că e î... mama, soacră-sa, mă rog, e la ei și e pe moarte. Moare. Are cancer. Nu știu ce naiba are și aia... și a zis că s-ar putea să nu fac în seara asta, nu știu.* (IVLRA: 175)

– *marcă inițitoare de incidentă, având rolul de a avertiza – și gramatical – interlocutorul asupra coerenței periclitate a enunțului:*

– *Șigur că da. Nu este... cred că uneori este o libertate. Mă rog, uneori e bună și-o oarecare constrângere. Adică cred că și la ei, la chestia asta cu armele și... Copiii care reclamă profesorii dacă-i ceartă sau îi admonestează și reclamă părinții că i-au bătut și-i dă în judecată, adică și-ajung la tribunal, deci tot felul de...* (CORV: 115)

– *Dup-amiaza, chinezii... comunitatea chineză închiriază școala, deci școala nici ea nu are fonduri. Au dat afară și profesori, au redus materii, adică, mă rog, nu stau... nu stau foarte bine cu bugetul. S-acolo e deficit, mă rog, alt deficit, dar este.* (CORV: 119)

– *indice concludiv*: locutorul își curmă brusc vorbirea, lăsându-i-se interlocutorului sarcina de a umple zonele de incompletitudine enunțiativă:

– *Și-n ce consta tratamentul?*

– *Păi așa, un fel de... nu chiar de hipnoză. Sugestoterapie, adică te apuca de mână și-ți spunea că te simți bine, că nu știu ce, că-ți merge din ce în ce mai bine cu ăla, cu ăla, cu..., mă rog...* (CORV: 146)

– *După cum a învățat portugheza. Avea o grămadă de cărți din portugheză de tradus și ca să... orice făcea, el verifica. Că tata știa câteva limbi foarte bine. Făcuse și filozofie, și istorie, și... Mă rog, era o, cum să spun, o figură de culme de generație. Dup-aia, mă rog, nu s-a mai putut ajunge la nivelul lui. Cu coloana ți-am spus, nu?* (CORV: 154)

– *Însă acum este foarte bolnavă. E la pat și nu vă poate deschide. E închis și eu mă duc acolo și fac toate, mă rog, cele necesare.* (CORV: 227)

– *marcă inițitoare de explicație*: enunțul este amplificat printr-o paranteză explicativă, semnalată de această formulă introductivă:

– *El avusese perioada lui de glorie hăt înainte de război, și acum, mă rog, era un bătrân care, din când în când, la prieteni, așa, le mai făcea.* (CORV: 145)

– *Avea, dar, mă rog, mai puțin spectaculos și pe mai puțină durată.* (CORV: 149)

– *Da, fără niciun fel de problemă. În raportu' respectiv, au fost î... ale marii majorități a managerilor și, mă rog, directori, directori adjuncți, tot felul de șefuleți, șefșori pe-acolo, care s-au perindat și care, pesemne, venind tocmai în sprijinu' economiei de piață, pesemne că și-au făcut aceste firme...* (CORV: 273)

5.3.2.2. *organizatori textuali enumerativi, mărci de integrare liniară*⁸⁵, cu rol argumentativ de rectificare:

– *în fine, la urma urmei*:

– *Da. Deodată te mănâncă, în fine, și ne tot ferim de ea. Ea tot... Nu știu ce discutăm noi acolo, cum să facem cu trenu', cum să plecăm.* (IVLRA: 63)

⁸⁵ Adam 2008: 214.

– *Și e combinată limba engleză cu limba română. Este-așa o chestie, în fine. Eu o să respect de-acolo ceea ce este inteligibil.* (IVLRA: 66)

– *Că, la urma urmei, știți cum e, domle!*

– *E-adevărat. Ei, da!* (IVLRA: 201)

5.3.2.3. mărci de reformulare: *subliniază, într-un anumit punct al textului, o reluare metaenunțiativă care este adesea o modificare a punctului de vedere:*

– *cu alte cuvinte:*

– *E limpede că într-o primă parte a funcționării lui, acest Consiliu pune accentul pe funcția lui, să zicem, politică. E vorba, cu alte cuvinte, de a cerceta trecutul acelor oameni care candidează pentru funcții importante-n stat, membri ai Parlamentului, miniștri, președinți și așa mai departe.* (CORV: 244)

– *oricum:*

– *Și nu știu cum ne-am întors noi acasă, la mine-n scară a ieșit o tipă – nu cred c-o știi, Viorica, mai mică c-un an decât mine; oricum, s-a măritat de mult – care-a spus că-i nu știu ce boală contagioasă și sunt unii în scară care o au, înțelegi? Și să nu intrăm.* (IVLRA: 63)

– *Da. Deci, oricum, douăzeci de mii așa, doar la o singură pereche, nu ?* (CORV: 238–239)

5.3.2.4. conectori cu rol pragmatic de introducere a unei noi teme de discurs:

– *de fapt:*

– *Deci mă ascultați un pic? Eu vă spun că asta este conflictu', de fapt.* (IVLRA: 101)

– *Și atunci, într-adevăr, schimbând cadru', de fapt, ei schimbă subiectu' și, în felu' acesta, se schimbă și cadru', că situația de comunicare se schimbă datorită schimbării tematice.* (IVLRA: 138)

6. Concluzii

„Buclele” enunțative de natură incidentală avute în vedere de către noi nu acoperă inventarul *autonimic*⁸⁶ cu care enunțatorul își „dedublează” vorbirea, dar oferă o idee asupra frecvenței și funcționării acestora în limba română vorbită.

În calitate de construcții cu rol *metacomunicativ*, *enunțurile incidente* nu sunt legate doar de cadrul discursiv, ci ele dezvoltă *valori pragmatice* în funcție de natura consensuală sau conflictuală a interacțiunii. Astfel, în anumite situații, ele pot fi deturnate de la funcția lor curentă, și anume aceea de *monitorizare a discursului*⁸⁷ și pot deriva funcții suplimentare. Prin urmare, calificarea acestor *secvențe metacomunicative* drept „parantetice” nu își găsește justificare în planul pragmatico-discursiv al enunțării.

⁸⁶ *Autonimia* este o activitate lingvistică cu consecințe profunde în sistemul unei limbi, iar efectele ei se referă la perturbări în cod și în acceptabilitate, confuzii între cuvinte și „obiecte.” (Vezi Roibu 2004)

⁸⁷ Vezi Ionescu-Ruxăndoiu 2003.

Bibliografie

- Adam 2008 = Adam, Jean-Michel (2008). *Linguistică textuală. Introducere în analiza textuală a discursurilor*, trad. de Corina Iftimia, Iași: Institutul European.
- Authier-Revuz 1982 = Authier-Revuz, Jacqueline (1982). *Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive, éléments pour une approche de l'autre dans le discours*, în *DRLAV*, 91–151.
- Authier-Revuz 1995 = Authier-Revuz, Jacqueline (1995). *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non coïncidences du dire*, tomes I-II, Collection „Sciences du langage“, Paris: Larousse.
- Bălăsoiu 2004 = Bălăsoiu, Cezar (2004). *Discursul raportat în textele dialectale românești*, București: Universitatea din București.
- DSL 2005 = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Măncas, Gabriela Pană Dindelegan (2005). *Dicționar de științe ale limbii*, București: Nemira.
- Ducrot 1980 = Ducrot, Oswald (1980). *Les Mots du discours*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1984 = Ducrot, Oswald (1984). *Le Dire et le dit*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1991 = Ducrot, Oswald (1991). *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris: Editeurs des arts.
- Ducrot 2001 = Ducrot, Oswald (2001). *Quelques raisons de distinguer «locuteurs» et «énonciateurs»* pe [http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents de travail / Polyphony 3](http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents%20de%20travail/Polyphony%203).
- Felecan 2002 = Felecan, Nicolae (2002). *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Cluj-Napoca: Dacia.
- GALR II 2008 = *Gramatica limbii române, II, Enunțul* (2008). Tiraj nou, revizuit, București: Academia Română.
- Ionescu-Ruxândoiu 2003 = Ionescu-Ruxândoiu, Liliana (2003). *Funcții discursive ale secvențelor metacomunicative*, în *Dialogul în româna vorbită*, București: Oscar Print, 143–148.
- Ingarden 1978 = Ingarden, Roman (1978). *Studii de estetică*, București: Univers.
- Maingueneau 1987 = Maingueneau, Dominique (1987). *Nouvelles tendances en analyse du discours*, Paris: Hachette.
- Maingueneau 2007a = Maingueneau, Dominique (2007). *Analiza textelor de comunicare*, trad. de Mariana Șovea, Iași: Institutul European.
- Maingueneau 2007b = Maingueneau, Dominique (2007). *Pragmatică pentru discursul literar*, trad. de Raluca-Nicoleta Balățchi, Iași: Institutul European.

- Maingueneau 2008 = Maingueneau, Dominique (2008). *Linguistică pentru textul literar*, trad. de Ioana-Crina Coroi și Nicoleta Loredana Moroșan, Iași: Institutul European.
- Manu Magda 2003a = Manu Magda, Margareta (2003). *Expresii ale mobilizării și demobilizării în dialogul social românesc*, în *Dialogul în româna vorbită*, București: Oscar Print, 73–94.
- Manu Magda 2003b = Manu Magda, Margareta (2003). *Elemente de pragmalinguistică a românei vorbite regional*, București: Dual Tech.
- Manu Magda, GALR II 2008 = Manu Magda, Margareta (2008). *Limba română vorbită*, în *Gramatica limbii române, II, Enunțul*, Tiraj nou, revizuit, București: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, 869–904.
- Manu Magda (sub tipar) = Manu Magda, Margareta (sub tipar). *Indici de alocutivitate în limba română actuală. (Clasa alocutivelor interjecționale)*, în Pană Dindelegan Gabriela (coord.), *Dinamica limbii române actuale*, București: Academia Română.
- Moeschler, Reboul 1999 = Moeschler, Jacques, Anne Reboul (1999). *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coord. traducerii Carmen Vlad și Liana Pop, Cluj: Echinoc.
- Moeschler, Reboul 2005 = Moeschler, Jacques, Anne Reboul (2005). *Introducere în lingvistica contemporană*, trad. de Liana Pop, Cluj: Echinoc.
- Nølke et alii 2004 = Nølke, Henning, Kjersti Fløttum, Coco Norén (2004). *ScaPoLine, La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*, Paris: Éditions Kimé.
- Roibu 2004 = Roibu, Melania (2004). *Expresii cu rol metalingvistic în presa actuală*, pe <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/46.pdf>.
- Roventă-Frumușani 2005 = Roventă-Frumușani, Daniela (2005). *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București: Tritonic.
- Zafiu 2002 = Zafiu, Rodica (2002). „Evidențialitatea” în limba română, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București: Universitatea din București, 127–144.
- Zafiu 2003 = Zafiu, Rodica (2003). „Tu” generic în limba română actuală, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.): *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale, II, Actele Colocviului Catedrei de Limba Română, 27-28 noiembrie 2002*, București: Universitatea din București, 233–259.
- Zafiu, GALR II 2008 = Zafiu, Rodica (2008). *Modalizarea*, în *Gramatica limbii române, II Enunțul*, Tiraj nou, revizuit, București:

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, 702–726.

Site-uri

<http://www.hum.au.dk./romansk/polyfoni/fraind.htm>

<http://webhost.ua.ac.be/polyphon/index-corps.htm>

<http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/46.pdf>

Surse

CORV = Laurenția Dascălu Jinga (2002). *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, București: Oscar Print.

IVLRA = Liliana Ionescu Ruxăndoiu, (2002). *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București: Universitatea din București.

Bârfa, ca fenomen polifonic

Motto:

Noi, românii, porniți prea de curând în cursa înarmărilor contracronometru în supermarket, avem un handicap major. Ne-am pierdut bunele obiceiuri de a transmite vești din om în om sau, atunci când istoria se burzuluia, să împărțăm de pe dealuri, cu fumuri sau focuri, zvonul ce făcea națiunile să supraviețuiască. De aia, tot ce se vede la televizor intră imediat în casă și ne ocupă bucătăria, holul, dormitorul, baia și camera. Ce ciudat bilanț la sfârșitul zilei: vinul nu-i bun, mâncarea n-are gust, televizorul trombonește și trompește, pantoful are noduri, iar viața dăunează grav sănătății. Și copiii cresc, crezând că asta e lumea.

De aceea, tocmai pentru că tu ești al nostru și ești mai inteligent decât noi, îți oferim această bursă de zvonuri, sușoteli, secrete care-ți fac viața mai ușoară. Cele mai bune produse autohtone. Cele mai gustoase. Cele mai ingenioase. Cele mai delicate. Cele mai nostalgice. Cele mai naturale. Cele mai ieftine. Punem pariu că toate de câte-ți vom povesti nici n-ai fi bănuir că există? Mai mult, au o existență neaoșă, românească, sunt, cum s-ar zice, ale noastre, din popor. (...) Dar nici cu gândul n-ai fi gândit cât sunt de bune. Culmea, nu cresc pe câmp, nu au garanție europeană și glorie internațională, ci se produc în fabricuțele pe care nimeni n-are timp să le promoveze sau în laboratoarele îngheșuite pe unde adie numai sudoare (sângele și lacrimile rămân moștenire generațiilor viitoare). (...) „Cațavencu“ vă pune aproape totul pe masă, sub cuvânt de onoare că nu-s bârfe, șmenuri, mondenéle.

(Florin Iaru, în „Academia Cațavencu“, 15–21 iulie, 2009)

1. Obiectivul lucrării

Practică verbală / socială, fără bariere diastratice sau diatopice, constituind adesea conținutul universului conversațional feminin ori masculin – deci necunoscând o repartizare preferențială pe sexe –, bârfa este – dacă e să

dăm crezare unei bârfe – un fenomen care-i asigură speciei umane deopotrivă longevitatea spirituală și biologică.

În studiul de față nu ne propunem o analiză psiho-fizică a condițiilor și a factorilor de mediu care ar conduce la îmbunătățirea prin creștere a duratei de viață a indivizilor, domeniul interesului nostru momentan reprezentându-l *investigarea mecanismului polifonic al bârfei*.

Vom studia, aşadar, *bârfa, ca spațiu de întâlnire a unei multitudini de „voci”*, ca fenomen polifonic *en vogue* în viața noastră publică. Altfel spus, vom urmări (pe baza unor exemple extrase din presa românească actuală) condițiile pragmalingvistice în care *bârfa apare, se difuzează* și apoi *se stinge*.

Vom demonstra mecanismul de funcționare a *bârfei* într-o publicație periodică de tip special, „Academia Cațavencu” (AC), principala revistă umoristică românească postrevoluționară. Înclinația tipic balcanică spre *statul de vorbă*, deplin asumată de români, este preluată de presa autohtonă și mimată foarte reușit de AC.

Publicația vizează, prin intermediul unor microtexte umoristice, interviuri imaginare sau reale, fotografii sugestiv truate, amalgamate într-o structură de rubrici subtil construită în primul rând să dezvăluie moravurile „grele” (după cum se autodenunță din peritextul de pe prima pagină: „săptămânal de moravuri grele”)⁸⁸ ale societății românești contemporane – cu precădere în palierul politic – și mai apoi să descrețească frunțile cititorilor.⁸⁹

⁸⁸ Subtitlul selectat de către autori este o secvență de text care simultan se îndepărtează de schema *utilitară* proprie majorității publicațiilor genului (oferind informații despre tipul de publicație sau despre periodicitate – vezi *cotidian* –) și tinde spre individualizare, devenind un microtext lingvistic, realizat cu *intenție umoristică*. *Jocul de cuvinte* și *surpriza* garantează originalitatea acestui subtitlu. (Cf. și Zafiu 2001: 23–25)

⁸⁹ Textele săptămânalului în discuție sunt producția unui număr limitat de autori (sunt texte „contrafăcute”, construite), dar se caracterizează printr-un grad ridicat de verosimilitate și pot fi utilizate, după opinia noastră, ca surse de studiu a limbii române actuale. (Vezi Magda 2003: 551)

Principiul pe care se fundamentează textele din AC este nivelarea diferențelor de tip ierarhic între actorii sociali (având în vedere că personajele care populează paginile revistei sunt desprinse din „lumea bună” românească actuală – personalități politice, dar și din alte sfere sociale, așa-zisele VIP-uri) și supunerea lor judecății publice. Situația, caracteristică revistelor umoristice în general, conduce la „mondenizarea” vieții din spațiul public din România, facilitând:

- atentarea la „fața negativă” a persoanelor în cauză prin pătrunderea virtuală în intimitatea lor;
- autoîntreprinderea autorilor cu dreptul la judecarea ironică a acestor personaje;
- câștigarea simpatiei / antipatiei cititorilor.

Astfel, nu întâmplător, între rubricile de marcă ale revistei se numără două consacrate, în mod explicit, *bârfei*. Situate la pagini diferite (în raport cu *importanța subiectului asupra vieții social-politice a momentului vs. impactul știrii referitoare la lumea mondenă încărcată de „senzational”* asupra publicului), rubricile în discuție tratează subiecte relativ specializate tematic: prima, bârfe preponderent din sfera politicului, (fiind prezentată, așadar, *bârfa ca dezvăluire*), cea de-a doua, bârfe din lumea mondenă, (fiind prezentată, deci, *bârfa ca divertisment*), interferând ori de câte ori personajul vizat – de obicei aparținând celui de-al doilea domeniu – cochetază cu viața politică.

Prima dintre rubrici este numită *Bârfe, șmenuri, șușanele*, iar cea de-a doua, *Bârfe, zvonuri, mondenéle*. Ambele sunt însoțite, așa cum anunțăm, de o *Legenda* în care, printr-un icon / două / sau trei (și acestea sugestive: în prima rubrică: o ureche/două/sau trei, iar în cea de-a doua: un cap de om, cu niște semne în dreptul gurii, semnificând rezonanțele pe care le produce aceasta în timpul vorbirii) este semnalat gradul de autorizare a sursei de proveniență a *bârfei*. Astfel există: *bârfă pentru care nu băgăm mâna-n foc*, *bârfă cu parfum de credibilitate* și *bârfă-beton*. *Legenda* rubricilor sus-amintite conține, așadar, precizări de natură arhitextuală, care clarifică din capul locului procentul de credibilitate cu care sunt investite informațiile respective.

Prin urmare, înșiși autorii rubricilor (cea dintâi avându-l semnat pe *Acciduzzu*, cea de-a doua, pe *Acciduzza*!⁹⁰) triază sursele furnizoare de informații.

Cadrul teoretic al discuției îl constituie lingvistica textuală de tip Bahtin – Ducrot – Nølke – PolyphoniE, având ca obiect semnalarea indicilor prezenței mai multor „voci” sau *puncte de vedere* la nivelul enunțului sau, altfel spus, prezența mărcilor polifoniei lingvistice în enunț.⁹¹

⁹⁰ Aceste pseudonime trimit, cu perfectă transparentă, nu la numele real al unui autor, ci la un rol, la o semnificație globală și la un tip de discurs. (Vezi discursul acid, la care se face aluzie.)

⁹¹ Teoria polifoniei (vezi, în acest sens, între altele, <http://www.hum.au.dk./romansk/polyfoni/fraind.htm>; <http://webhost.ua.ac.be/polyphon/index-corps.htm>; Bălăsoiu 2004; Maingueneau 2007b; Moeschler, Reboul 1999; Moeschler, Auchlin 2005; Nølke *et alii* 2004; DSL 2005; Ducrot 1980; Ducrot 1984; Ducrot 1991; Ducrot 2001; Manu Magda 2006) respinge postulatul unicității subiectului vorbitor, considerând că enunțuri întregi sau fragmente de enunțuri constituie un discurs pe care locutorul îl atribuie unui enunțiator fictiv.

Ducrot introduce diferite entități care corespund unor persoane cu statut teoretic și nu unor indivizi din lumea reală. El stabilește o frontieră de netrecut între *subiectul vorbitor*, pe de o parte, adică individul situat în lume și care produce enunțul și care face pereche cu *subiectul auditor* și *locutor*, adică instanța care preia responsabilitatea actului de limbaj, garantul actului de enunțare performat de către subiectul vorbitor și care face pereche cu *alocutorul* și *enunțiator*, de cealaltă parte, adică sursa enunțării, instanță care atribuie o „poziție”, un „punct de vedere”; într-o primă formă a teoriei, acesta este responsabil de actele ilocuționare, apoi el indică unul dintre actorii ale căror voci sunt exprimate de enunț și face pereche cu *destinatarul*.

Noțiunea de *locutor* se subdivide în două entități teoretice diferite: *locutorul ca atare* (abreviat L) și *locutorul ca ființă din lume* (abreviat I). Primul este responsabil numai de enunțare, fiind persoana ce reiese din discurs. Al doilea este o persoană completă, adică susceptibilă să i se atribuie proprietăți particulare, deși rămâne o ființă discursivă.

ScaPoLine distinge între *configurația polifonică* a enunțului și *structura polifonică* a frazei. Obiectivul este furnizarea unor instrucțiuni pe baza cărora de la structura polifonică receptorul unui enunț să poată accede la configurația polifonică.

ScaPoLine introduce următoarele concepte:

– *punctele de vedere* (*les points de vue* (pdv)), unități semantice care cuprind un conținut semantic și o judecată bazată pe acest conținut.

Punctele de vedere pot fi în legătură cu fapte extralingvistice sau lingvistice, stări mentale etc.;

– *ființele discursive* (les êtres discursifs (ê-d)), ființe susceptibile de a fi responsabile de *punctele de vedere* exprimate sau, mai exact, sunt responsabile de judecățile aduse de către *pdv*;

– *legăturile enunțative* (les liens énonciatifs (liens)), leagă *ê-d* de *pdv*.

Punctele de vedere (pdv)

Pdv sunt unități semantice și totodată elemente ale limbii. Sunt caracterizate prin faptul că sunt asociate cu „subiecte” având aceste *puncte de vedere*. În acest sens, ele sunt elemente ale unui discurs cristalizat.

Se pot distinge trei tipuri de *pdv*, în funcție de structura lor internă:

– *pdv simple*, care sunt independente de alte *pdv*. Ele constituie, astfel, elementele atomice ale construcției polifonice. Orice enunț conține cel puțin un *pdv* simplu. Într-o frază care nu conține decât un singur *pdv*, acesta este asociat cu locutorul și fraza este una *monofonică*.

– două tipuri de *pdv complexe*:

(a). *pdv ierarhice*, care se compun din *pdv simple*, organizate după o structură ierarhică.

(b). *pdv relaționale*, care leagă *pdv* (simple sau complexe). Vom avea în special *pdv relaționale* în frazele care conțin conectori.

Ființele discursive (ê-d)

Ființele discursive sunt unități pur lingvistice: ele fac parte din discurs. În realitate, ele nu există decât prin raporturile lor cu *pdv*. Se disting două mari clase de *ê-d*: locutori virtuali (LV) și non-locutori (NL). Este evident faptul că toate „personajele” susceptibile de a putea lua cuvântul, adică de a produce ele însele enunțuri, locutorii virtuali, sunt, de asemenea, capabile și de a-și asuma responsabilitatea pentru *pdv*. Aceste *ê-d* formează prima clasă. Or, anumite enunțuri vehiculează *pdv* al căror responsabil nu are această proprietate de a produce el singur o enunțare. Aceștia sunt non-locutorii. Poate fi vorba de opinia publică, de lege, de codul penal sau acele seturi de presupoziii enciclopedice care fac posibilă înțelegerea unei propoziții.

Locutorii virtuali se regroupează în trei categorii definite cu ajutorul situației comunicative. Ei corespund la trei persoane gramaticale și vor primi definiții formale:

– locutorul (*le locuteur*) este cel care, în funcție de enunț, este autorul enunțării. Pronumele de pers. I trimit direct la acest locutor.

– alocutorul (*l'allocutaire*) este cel căruia îi este destinată enunțarea, întotdeauna în funcție de enunț. Printre urmele care îi sunt caracteristice se găsesc în special pronumele de pers. a II-a.

– cei din a treia categorie (*les troisièmes*) sunt aceia care pot fi indicați prin pronume de pers. a III-a sau prin sintagme nominale.

2. Bârfa – aspecte definitorii

În esență, *bârfa* presupune un „schimb de informație între cel puțin două persoane despre o a treia, absentă”.⁹²

DEX online include termenul *bârfă* într-o serie sinonimică alături de *calomnie* și de *defăimare*.

Bârfă, bârfe s.f. (Fam.) *Bârfeală*. Din *bârfi* (derivat regresiv). *Bârfi, bârfesc* vb. IV. Tranz., intrans. și refl. recipr. „a (se) vorbi de rău, a (se) ponegri, a (se) defăima, a calomnia, a cleveti”. Tranz. „A flecări, a îndruga verzi și uscate”. *Bârfă* „calomniere”.

Calomnie, calomnii, s.f. „Afirmație mincinoasă și tendențioasă, făcută cu scopul de a discredita onoarea sau reputația cuiva; defăimare, clevetire”.

Defăimare, defăimări, s.f. „Acțiunea de a defăima și rezultatul ei; bârfire, ponegrire, calomniere; dispreț, desconsiderare; umilire, batjocură”.

În opinia noastră, încercarea de lămurire a termenului în discuție este restrictivă și incompletă, deoarece nu se ajunge la formularea unei definiții clare și autonome a *bârfei*, ci doar la o punere în relație cu termeni parțial

ScaPoLine distinge o instanță „frastică” și o instanță „textuală”. Se individualizează un locutor frastic (I) de un locutor textual (L). Alocutorul și terții au parte de același tratament, vorbindu-se despre un alocutor frastic și unul textual, ca și despre un terț frastic și unul textual:

- locutorul frastic (le locuteur phrastique);
- locutorul textual (le locuteur textuel);
- alocutorul frastic (l'allocutaire phrastique);
- alocutorul textual (l'allocutaire textuel);
- cei de-ai treilea frastici (les troisièmes phrastiques);
- cei de-ai treilea textuali (les troisièmes textuels).

Legăturile enunțiative (liens)

Relația dintre o *ființă discursivă* și un *punct de vedere* se numește *legătură enunțiativă*. Dacă *ființa discursivă* se află la originea unui *punct de vedere* pe care și-l asumă, vorbim de legătură de *responsabilitate*. Dacă *ființa discursivă* nu este responsabilă de enunț, dar îl acceptă, vorbim despre o legătură de *acord*. Dacă *ființa discursivă* nu acceptă *punctul de vedere*, disociindu-se de acesta, vorbim despre legătură de *non-responsabilitate*.

⁹² Maier 2008: 379.

înrușiți sinonimic. Sensul *bârfei* îl reprezintă numitorul comun al accepțiilor termenilor enumerați.

Prin urmare, conceptul de *bârfă* cuprinde în sfera sa semantică termeni cu care se află într-un raport de conjuncție logică.

În general, *bârfa* are un caracter rău intenționat / tendenționist / subversiv. Deși intenția avansată prin *bârfă* nu este întotdeauna denigratoare, uneori fiind supralicitată „fața pozitivă” a persoanei despre care se bârfește, fenomenul lingvistic în discuție vizează denaturarea stării obiective a faptelor. Din acest punct de vedere, *bârfa*, mai mult decât alte fenomene polifonice similare, este un construct verbal – rezultat în urma strategiilor de operare cu implicitul / explicitul – care își asigură viabilitatea (i. e. durata de viață) grație aglomerărilor de subiectivitate insinuate odată cu aportul fiecărui nou *punct de vedere* reperat.

Ca fenomen de comunicare interumană, *bârfa* a fost definită în funcție de o serie de parametri, cum ar fi: *sursa*, *conținutul*, *modul de difuzare*, *mijlocul de difuzare*, *obiectul comunicării* și *natura efectelor*.

Condițiile fundamentale pentru producerea *bârfei* sunt absența celui bârfit și aparenta familiaritate a participanților la interacțiune. *Bârfa* are, prin urmare, un caracter subiectiv, generator de *puncte de vedere*.

Pentru analiza de față, considerăm operațională definiția descriptivă a *bârfei*, bazată pe aspectele relevante de mai jos.

Există două registre de marcarea *a sursei* din care locutorul a obținut informația transmisă prin enunțul său:

- „eu spun”, care face trimitere la mărturia pe proprie răspundere (deci cinstea nu poate fi pusă la îndoială) și
- „se spune”, care face trimitere la grup, la colectivitate (ceilalți – investiți cu încredere – vorbesc).

Ca și *conținut*, „*bârfa* se leagă de persoane: povestește bucuriile și necazurile celor ce ne înconjoară, fie ei bogați sau săraci, persoane însemnate sau neînsemnate. În general, *bârfa* nu e răutăcioasă și se practică în special de dragul de a vorbi, de a avea un subiect de conversație: interesul

pe care-l prezintă e de scurtă durată, de aceea o bârfă trebuie repede înlocuită cu alta, mai savuroasă.⁹³ *Bârfa* include idei, relatări, afirmații sau presupuneri ce pot fi în întregime false sau conținând unele elemente adevărate, dar distorsionate în raport cu situația și centrele de interes ale indivizilor.⁹⁴

În ceea ce privește *modul de difuzare*, *bârfa*, asemeni altor fenomene similare, ca *zvonuri*, *ponegriri*, *clevetiri*, *povești*, *legende*, *vorbe* circulă *din gură-n gură*, influențând individul și colectivitățile.

În raport cu *mijlocul de difuzare* (canalul de comunicare), *bârfa* poate fi *scrisă* sau *vorbită*. Fiecare dintre cele două categorii menționate are caracteristici specifice. În paginile de față, vom avea în vedere *bârfa scrisă*, colportată prin intermediul canalelor media, fenomen care, alături de *zvon*, constituie unul dintre mijloacele cele mai uzitate în *influențarea și manipularea* opiniei publice. Emițătorul are intenția de a convinge asupra datelor relatate; atitudinea lui e departe de a fi neutră: el se implică, își însușește informația și o difuzează sub forma unei succesiuni de *acte*

⁹³ Kapferer 2006: 70.

⁹⁴ *Conținutul bârfei* cunoaște câteva distorsiuni specifice:

– *nivelarea*: pe măsură ce o bârfă circulă, ea tinde să devină mai scurtă, mai concisă. Efectele reducerii ei sunt:

– cu cât o povestire este mai scurtă și mai concisă, cu atât are șansa să fie reprodusă mai fidel;

– cu cât subiectul are mai puține detalii între care să aleagă, riscul distorsiunii ulterioare scade;

– relatarea devine atât de scurtă, încât este memorată mecanic, lucru care conferă și rapiditate circulației. (Așa se explică rapiditatea cu care circulă din om în om.);

– *accentuarea*: este reținut și reprodus selectiv un număr limitat de detalii. Fenomenele rezultate sunt:

– reținerea unor cuvinte, imagini, simboluri bizare sau frapante;

– multiplicarea detaliilor accentuate în povestire;

– plasarea desfășurării evenimentului la timpul prezent;

– *asimilarea*: evidențiază capacitatea de ajustare conform predispozițiilor emoționale ale celor care răspândesc *bârfa*, conform intereselor lor, prejudecăților individuale și de grup, asigurând, astfel, circulația ei într-un mediu determinat.

de persuasiune. Colportorul se recomandă ca fiind foarte aproape de originea *bârfei*, fără a fi intrat personal în contact cu promotorul acesteia, dar îl cunoaște pe cel care ar fi putut să ajungă până la expertul primordial. Intermediarul poate să fie prezent în *bârfă* ca persoană invocată cu titlu de credibilitate și având rolul de a descuraja verificarea. Toți cei care intră în lanțul popularizării *bârfei* își depășesc statutul de simpli transmițători, devenind complici.

Obiectul comunicării în cazul *bârfei* este, de cele mai multe ori, o terță persoană, evaluată în cadrul unei discuții care îi apropie pe cei doi interlocutori, consolidând legătura dintre ei pe seama acestei persoane absente.⁹⁵

După **natura efectelor** produse, *bârfa* reprezintă o informație ce se dorește a fi autentică și cu caracter de noutate, dar și cu posibilități minime de verificare; este o știre de cele mai multe ori tendențioasă, care circulă paralel și în mod frecvent în contrasens cu informațiile transmise prin mijloacele oficiale de comunicare.

Ca fenomen verbal cu implicații *sociale și psihologice*⁹⁶, *bârfa* este:

⁹⁵ Importante sunt relația între *cel care bârfește* și *cel bârfit*, dar și relația între *cel care bârfește* și *cel care va transmite bârfa mai departe*. Imaginea persoanei bârfite nu este deloc menajată; reacțiile afective sunt de clară respingere a acesteia, dublate de empatie față de colocutor.

⁹⁶ Pentru diversele definiții ale fenomenului în discuție, vezi modul de tratare în bibliografia de specialitate (Liiceanu 2006, Kapferer 2006). În acest sens, *bârfa* aduce cu sine o înțelegere mai profundă a naturii umane. În psihologie, pentru a ilustra percepția de sine și cea a altora despre noi, folosim fereastra lui Johari, cu patru căsuțe, dată de două variabile: noi și alții. Una dintre căsuțe se referă la faptul că există informații despre noi pe care doar noi le știm, inaccesibile pentru alții. Este lumea secretelor personale, un geam închis altora. Dar există și un geam închis nouă, pentru că alții știu, gândesc, văd lucruri despre noi, inaccesibile nouă înșine. (Vezi Liiceanu 2006). În acest sens, este plauzibil să acceptăm că a vorbi despre oameni – comportament care atât de adesea implică *bârfa* – este o parte integrantă a vieții. *Bârfa* violează dreptul individual la viața privată, dar, în același timp, are și o funcție terapeutică prin declanșarea *catharsis*-ului. Dimensiunea catartică a *bârfei* se exprimă prin eliberarea unor trăiri negative, ca furia, ura, frustrarea, dezamăgirea, invidia, dezgustul, resentimentele. Funcția catartică la unele comunități

- știre *improvizată*; ⁹⁷
- rezultatul unui proces de *deliberare* colectivă;
- proces de *dispersare* a informației, de interpretare și de comentare; ⁹⁸
- mijloc de *socializare*. ⁹⁹

Ca *act de limbaj*, *bârfa* este dotată cu o forță ilocuționară¹⁰⁰ de un tip special. Obiectivul *bârfei*, modificarea

este foarte ferm delimitată de orice nu este *bârfă*. În Africa, există populații la care *bârfa* răutăcioasă este pedepsită prin tăierea buzelor sau chiar moarte, dacă ea are loc în afara unor timpi ceremoniali, în cursul cărora exprimarea publică a emoțiilor negative este permisă.

⁹⁷ Cf. Liiceanu 2006. Autoarea prelucrează câteva dintre cercetările psihologice contemporane în domeniu, potrivit cărora *bârfa* reprezintă un element central în studiul interacțiunilor de grup, având următoarele caracteristici:

- întărește regulile grupului, îmbunătățindu-i funcționalitatea;
- pune în circulație o serie de informații care altfel ar fi inaccesibile;
- îi sprijină pe cei nou-veniți în grup, dar și pe veteranii care se simt uneori marginalizați;
- definește apartenența la grup.

Din punct de vedere *psihologic*, *bârfa* are la bază o serie de mecanisme care exploatează unele caracteristici general-umane, cum ar fi:

- curiozitatea;
- dorința unor oameni de a se arăta ca fiind bine informați, depășind informația oficială;
- tendința de a amplifica o știre prin elemente și comentarii personale;
- reacția firească de a transmite mai departe o informație, anumite stări psihice (nemulțumire, anxietate) etc.;
- capacitatea imaginativă și anticipativă, nevoia de a integra necunoscutul într-un univers cunoscut, de a transmite noutatea imediat.

⁹⁸ În lumea actuală, secretele celor care dețin putere, bani, faimă atrag instinctiv curiozitatea celorlalți și tind să ajungă, grație interesului nostru, bun public. *Bârfa* funcționează ca un *instrument* în relația noastră cu cei care domină prin putere, indiferent de tipul de putere. Desecretizarea exprimă un aspect al democrației. Nepotismul, banii câștigați netransparent, conflictele de interese, beneficiile ținute secret etc. exclud pe unii oameni, necesitând anularea unor granițe invizibile.

⁹⁹ Vezi Kapferer 2006.

¹⁰⁰ Austin și Searle (*apud* Reboul, Moeschler 2001: 29–33) exclud din domeniul actelor ilocuționare frazele care intervin în discursuri „nonserioase”, cum ar fi *ficțiunea* și *minciuna*. Austin le califică drept *acte parazite*. Din

imaginii de până atunci a individului vizat, se poate realiza doar prin manipularea receptării, prin obținerea efectului

acest punct de vedere, *bârfa* se apropie de minciună. Trăsăturile pe care Searle le identifică în cazul minciunii sunt valabile și pentru bârfa. Astfel:

- minciuna adoptă de regulă forma aserțiunii sau a afirmației;
- condiția de sinceritate (conform căreia vorbitorul crede în adevărul celor asertate ori afirmate) este încălcată;
- autorul unei minciuni nu crede în adevărul celor afirmate;
- locutorul unei fraze mincinoase are intenția de a-și înșela interlocutorul, adică intenția de a-l face să creadă că el (locutorul) crede în adevărul a ceea ce afirmă;
- locutorul pretinde că efectuează un act de aserțiune și încearcă să-l facă pe interlocutor să creadă că se află în fața unui act autentic de aserțiune.

Pentru ca minciuna să fie un act ilocuționar, ar trebui ca intențiile locutorului să fie exprimate în enunț în mod convențional. „Dar cum aceste intenții constau și în a pretinde că se îndeplinește un act de aserțiune și în a-l înșela pe interlocutor făcându-l să creadă că s-a efectuat un act de aserțiune autentic, nu e clar cum pot fi exprimate aceste intenții în mod convențional (adică explicit) într-o frază dacă se vrea ca ele să aibă cea mai mică șansă de reușită. Căci, o condiție clară de succes a unui act de înșelăciune este aceea ca actul să fie prezentat ca atare.

Minciuna nu este așadar un act ilocuționar. Este atunci un act perlocuționar? Se pare că minciuna se încadrează efectiv în criteriile stabilite de Austin pentru actele perlocuționare. Nu avem de-a face în acest caz cu nicio convenție: actul perlocuționar se realizează în mod *indirect* prin producerea unei fraze, și nu în mod *direct*, cum se întâmplă în cazul actelor ilocuționare. Dar dacă minciuna este un act perlocuționar – și asta pare să fie (dacă ținem să-l descriem în cadrul teoriei actelor de vorbire, care e clar că nu o poate ignora) – atunci ar trebui, așa cum se face pentru orice act perlocuționar, să se poată descrie condițiile reușitei sau ale nereușitei sale. Ca orice act perlocuționar, minciuna se realizează prin intermediul unui act ilocuționar, și în acest caz precis, prin intermediul unui act ilocuționar de aserțiune. S-ar putea deci presupune că succesul actului perlocuționar de minciună este legat într-un fel sau altul de succesul actului ilocuționar de aserțiune prin intermediul căruia este îndeplinit. Și așa și este: într-adevăr, pentru ca actul de minciună să reușească, trebuie ca actul de aserțiune corespunzător să fie și el îndeplinit cu succes. Cu toate acestea, dacă actul de aserțiune corespunzător este reușit, atunci condiția de sinceritate după care vorbitorul crede în adevărul a ceea ce se asertează trebuie verificată. Iar dacă este îndeplinită condiția de sinceritate, actul îndeplinit nu poate fi o minciună, și asta pentru că într-o minciună, prin definiție, locutorul nu crede în adevărul celor spuse de el. Astfel, minciuna nu poate fi considerată reușită decât dacă actul îndeplinit este un act autentic de aserțiune, iar dacă acesta e un act autentic de aserțiune, nu avem de-a face cu o minciună.” (Reboul, Moeschler 2001: 32–33)

scontat la destinatar. În absența unei reacții de acord din partea alocutorului – în sensul *neproducerii unei schimbări* în ordinea realității preexistente și *al unei lipse de modificare* a imaginii publice a bârfitului – scopul *bârfei* nu se împlinește. Sau, în termeni austinieni: actul de a bârfi va fi nereușit.

Fiind în sine un *act de limbaj* care promovează o stare de fapt situată *alături* de starea de drept a lucrurilor – *bârfa* nu este susceptibilă de valoare de adevăr. În subsidiar, oricât de corect / asumat sau incorect / neasumat ar fi demersul auctorial, însuși statutul de *bârfă* amenință luarea în serios a datelor pe care le promovează. Din această perspectivă, *bârfa* își arogă statutul actelor de limbaj „neserioase”, declinându-și specificitatea în sensul contaminării cu prerogativele enunțurilor de această factură.

Bârfa este un *act parazit* care se abate de la traseul urmat de un *act de limbaj prototipic* (i. e. „serios”), în sensul că reușita acestuia este dată de respectarea unor condiții. În cazul *bârfei*, tocmai nerespectarea acestor condiții conduce la reușită. Modul de gestionare a raportului dintre *adevărul* și *falsul* conținutului relatat conduce la *reușita* vs. *nereușita* actului de limbaj.

Condițiile de succes depind

– pe de o parte, de existența unor proceduri convenționale și de aplicarea corectă și completă a acestora, de conduita locutorului și a alocutorului (conforme sau nu cu prescripțiile legate de actul de limbaj respectiv: (i) locutorul trebuie să se adreseze cuiva și (ii) alocutorul trebuie să înțeleagă mesajul din enunțul corespunzător actului de limbaj;

– pe de altă parte, asigurarea reușitei actului de limbaj standard este garantată de respectarea maximelor conversaționale. Încălcarea acestor principii ale conduitei de interacțiune verbală determină nereușita actului de limbaj comportat. *Bârfa* operează tocmai cu strategiile distorsionării valorii de adevăr conținute în mesajul promovat.

Am putea conchide că *bârfa* este, în primul rând, *rezultatul unui act deviat* (v. supra), iar în al doilea rând, *rezultatul unui act de limbaj indirect*, în sensul că autorul formulează un fel de *act declarativ* care modifică realitatea

în virtutea autorității pe care i-o conferă statutul său de autor. Acest *act declarativ* declanșează starea provocată de enunțare, care s-ar defini ca o *imitație de acte de limbaj veridice*.¹⁰¹ (Prin termenul *veridic* desemnăm starea lucrurilor în afara cuprinderii lor în *bârfă*, adică situația din realitate.)

3. Bârfa, ca expresie a polifoniei

3.1. Analiza polifonică

Analiza polifonică are în vedere identificarea unor *expresii lingvistice (mărci polifonice)* purtătoare de *instrucțiuni semantice*, mai mult sau mai puțin explicite, privitoare la structura polifonică a unui enunț. Descifrarea sensului unei fraze de către interlocutor presupune realizarea *configurației polifonice* a enunțului pe baza unui set de instrucțiuni privitoare la semnificația frazei.

Analiza polifonică, în această viziune, implică următoarele operații:

- identificarea *punctelor de vedere* în acea frază;
- identificarea locutorului care, printr-o judecată, este responsabil de un anumit *punct de vedere*;
- stabilirea tipului de *legătură* dintre diverși locutori și *punctele de vedere* evidențiate în fraza respectivă.¹⁰²

Ființele discursive care iau parte la constituirea *bârfei* sunt:

I. *enunțiatorul original*, neidentificabil cel mai adesea, suprapus peste instanța non-locutorului;

II. *enunțiatorii intermediari*, destinatari parțiali, colportori ai mesajului;

III. *persoana despre care se vorbește în bârfă*, niciodată colportor, întotdeauna destinatar final.

În cele ce urmează, vom încerca să detectăm mecanismul polifonic al fenomenului desemnat de către noi ca *bârfă scrisă*, pe baza textelor extrase din AC.

¹⁰¹ Cf. Maingueneau 2007a: 40–41.

¹⁰² Vezi Manu-Magda 2006: 164.

3.2. Mecanismul polifonic al bârfei în AC

Printre argumentele care sprijină afirmația potrivit căreia *bârfa* îndeplinește criteriile unui fenomen polifonic enumerăm:

- este produsul unui conglomerat de opinii sau al unei opinii singulare, sursa emiterii acestor / acestei opinii fiind ambiguă; prin urmare, *bârfa* are un caracter *imprecis, evaziv*, în ciuda marcatorilor lingvistici cu valoare semantică de precizare / certificare: formulele introductive *ale bârfei* sunt expresii opuse incertitudinii: *se știe sigur, din surse sigure, sursele noastre avizate* etc.;

- noncoincidența locutorului inițial¹⁰³ cu emițătorii¹⁰⁴ ulteriori / succesivi, colportori ai *punctului de vedere* original;

- *punctul de vedere* inițial cunoaște o îmbunătățire / sărăcire (mai rar) a informației proliferate, după gradul de subiectivitate a celui care îl transmite mai departe; în „vocea” inițială „se aude” contribuția mai multor „voci” parțiale;

- *bârfa* este teritoriul pe care se întâlnesc și se întretaie vocea emițătorului cu vocea destinatarului, acesta din urmă devenit, la rândul său, emițător pentru un alt destinatar și substituția de roluri interlocutive continuă.

Plecând de la caracterul general polifonic al *bârfei*,¹⁰⁵ se poate particulariza *dialogismul*¹⁰⁶ *sui-generis* al acesteia în

¹⁰³ Prin *locutor inițial* vom desemna sursa originală, promotorul *bârfei*.

¹⁰⁴ *Emițătorii* se referă la persoanele care preiau și transmit *bârfa* mai departe.

¹⁰⁵ În sensul exploatat de către noi în prezenta lucrare, polifonia va desemna o realizare a temei pe un principiu *dialogic* și implică următoarele aspecte:

- prezența, în cadrul aceluiași enunț, a mai multor voci care se suprapun: „Pretutindeni asistăm la întretăierea, consonanța sau interferența replicilor din dialogul interior al eroilor”. (Bahtin 1970: 376) sau „Avem în față voci diferite, care cântă diferit pe aceeași temă”. (Bahtin 1970: 62);

- interacțiunea vocilor în enunț (cea a emițătorului și cea a destinatarului) (Vezi Bahtin 1970: 256);

- limbajul este orientat simultan spre referent (activând funcția referențială) și spre vorbirea altuia (funcția conativă). (*Ibidem*: 257);

- intrarea emițătorului în relație dialogală cu propria enunțare (Vezi Bahtin 1982: 256);

presa scrisă, dialogism definit ca un ansamblu de tehnici specifice de prezentare a informației de presă, opuse relatării monologice, exclusiv auctoriale.¹⁰⁷

În cadrul *bârfei*, se stabilesc raporturi între autorul / autorii de drept al / ai acesteia și destinatari. Astfel, se poate vorbi despre o *multiplicitate de instanțe interlocutive*.

Fiind o tactică lingvistică ce are ca activitate *vorbitul pe la spate*, *bârfa* își definește obiectivul principal în denigrarea terței persoane, absente. Aceasta este și ea destinat al *bârfei*, singurul detectabil și punct terminal în propagarea informației, lucru deloc valabil pentru ceilalți enunțiatori, deveniți la un moment dat destinatari.

Există și un alt raport, „extratextual” sau „extradiegetic”, numindu-l cu termeni împrumutați din naratologie, care instituie un anumit tip de legătură între colportor și persoana care este bârfită. Este vorba despre o legătură de *non-responsabilitate* aparentă a locutorului. Enunțiatorul își asumă conținutul propozițional transmis (vezi supra-lăcătarea componentei perlocuționare), deși el se folosește de strategii lingvistice care să-l țină la adăpost de orice tragere la răspundere pentru calitatea de adevăr sau neadevăr a mesajului. Enunțiatorul rămâne în spatele unui statut de purtător de cuvânt: el exercită acțiunea de *preluare – stocare* (eventual *îmbogățire*) – *predare* a informației care constituie evenimentul bârfirii. El se autoprotejează, astfel, de depunerea mărturiei asupra conținutului colportat, dezi-cându-se de orice fel de responsabilitate. Deși își poate modela comportamentul poziția cu privire la informația

– „cuvântul difon” (Vezi Bahtin 1970: 256–257), ca fenomen particular de preluare a cuvântului străin.

¹⁰⁶ *Dialogismul* bahtinian se manifestă în diverse moduri în discurs:

– prin reprezentarea multiplicității idiolectelor: dialecte regionale, jargoane profesionale, argouri diverse etc.;

– prin dimensiunea „intertextuală”, adică prin capacitatea unui discurs de a se asocia la (sau a se disocia de) alte discursuri pe aceeași temă;

– prin dimensiunea „interpretativă”;

– prin dimensiunea „productivă”, prin intermediul diferitelor moduri ale discursului raportat.

¹⁰⁷ Cf. Cvasnii Cătănescu 2006: 60.

transmisă (într-o atitudine participativă, puternic marcată subiectiv sau, dimpotrivă, cultivă ostentativ – deci simulat – indiferența și neimplicarea), enunțiatorul are mereu la îndemână alibiul neutralității, reperabil la nivelul precizărilor de tipul: *am aflat și eu de la alții* – transfer de paternitate a sursei informative sau *se spune, cică* etc. – uzarea de un cod care, de asemenea, substituie inferența personală cu certitudini universal împărtășite, opacizând sursa *punctului de vedere* (se impersonal). Astfel, avem mai degrabă a face cu o sursă difuză a bârfei, cu un *eu-origine* decompozabil într-o multitudine de „voci” dificil sau imposibil de personalizat, care îndreptățesc să vorbim despre identificarea *punctului de vedere* inițial cu non-locutorul (seturi de presupoziii enciclopedice, opinia publică etc.).

În varianta sa *scrisă* din presă, *bârfa* presupune existența unei informații ce ar corespunde unei prime „voci” pe care gazetarul nu face decât să o preia, asumându-și-o în virtutea credibilității de care trebuie să-l suspecteze cititorul. Prin urmare, avem a face cu o *citare de grad secund*, în care vocea semnatarului rubricii respective reproduce informația-sursă.

Odată preluată informația, este prelucrată în ton cu atmosfera generală a revistei, și anume în manieră umoristică, și redată cititorilor sub tutela pseudonimică deja semnalată.¹⁰⁸

Vom avea un prim *punct de vedere* aparținând locutorului originar, de regulă nedeazăluit în microtextele din rubricile

¹⁰⁸ Alegerea pseudonimelor (al doilea, *Acciduzza*, de genul feminin, obținut prin moțiune de la forma masculină) este un procedeu polifonic de clarificare suplimentară a distincției dintre „scribul oficial” și enunțiatorul *punctului de vedere* lansat. Vezi și Maingueneau 2008: 172: „(...) vom disocia în «subiectul vorbitor», individul care a produs opera, două instanțe: *omul* (subl. aut.) cu stare civilă, cu o familie, cu sănătatea lui etc. și *scriitorul* care există în sânul instituției literare: el are aici o anumită carieră, reclamându-se dintr-o anumită poziționare estetică. Fenomenul pseudonimiei este revelator pentru diferența dintre «om» și «scriitor»: a semna cu un pseudonim înseamnă a construi alături de «eub» biografic identitatea unui subiect care nu există decât în și prin instituția literară”.

revistei, *punct de vedere* pe care suntem îndreptățiți – grație marcatorilor de evidențialitate (vezi subcap. 3.3.2.) – să-l atribuim opiniei publice, adică *non-locutorului*. Este un *punct de vedere* a cărui responsabilitate nu și-o asumă niciuna dintre *ființele discursive* actualizate în enunț.

Marca enunțării reperabilă în text este persoana I plural, așa-zisul plural al autorului. Opțiunea pentru plural poate fi un reflex al intenției de a șterge orice urmă de asumare auctorială singulară a evenimentului consemnat și de plasare a responsabilității asupra sursei anterioare.

Enunțiatorul nu face abuz de mărcile evidențialității.¹⁰⁹ Uneori, informația este prezentată pe scurt și are aspectul unei știri pentru care redactorul ei nu poate fi tras la răspundere, întrucât a făcut-o publică însoțită de „avizul de valabilitate” (i. e. *Legenda* care anunță marja de eroare). Toată responsabilitatea este transferată asupra sursei emitente:

După B. O., care și-a lăsat nevasta pentru o mai tânără domnișoară deputat (nu-i dăm numele, importantă membră de partid din noul val), un alt fost mare șef de la liberali se pregătește de divorț. (AC, 10 – 16 iunie 2009, p. 2)

Alteori – și situația este cel mai des întâlnită –, informația este împărtășită neutru, fără niciun însemn evidențial:

În ziua de azi, nu mai poți fi șef dacă n-ai amantă. Și nu doar o amantă simplă, ci una devenită și ea șefă, prin mușchiul și valoarea ta. Iar I. S., managerul Spitalului Militar Central (SMC) București, este exact un astfel de șef. Care, cu spatele asigurat de secretarul de stat din Ministerul Apărării D. T., se pregătește să taie în carne vie la secția de endocrinologie a SMC. Nu de alta, dar unde să o pună pe Ana Maria Mihai șefă, după ce i-a făcut rost de diplomă pe care scrie „medic endocrinolog”? (AC, 15 – 21 iulie 2009, p. 2)

¹⁰⁹ Pentru aspectele definatorii ale evidențialității, vezi Zafiu 2002: 127–144 și GALR II 2008: 707, 715–718.

În ceea ce privește tipurile de *legături* care se stabilesc în cadrul structurii polifonice în text, este evident (și explicit) acordul dintre *enunțiator* și *punctul de vedere* exprimat / colportat, care nu îi aparține *de iure*, fiind *un punct de vedere de împrumut*.

Și instanța alocutivă, adică *cititorul concret*, este „o voce” care aderă – de regulă – (vezi sloganul revistei: „Cititorii noștri sunt mai deștepți decât noi.”) la *punctul de vedere* comportat. Gradul ridicat de subiectivitate al acestui gen de scriitură – care preferă informației *comentariul* și prelucreează știrile în funcție de simpatii sau antipatii – impune cititorului, odată cu faptul brut, și *interpretarea* lui, care este de așteptat să fie conformă cu atitudinea sau opinia gazetarului. Instanța receptoare este reperabilă la nivelul deicticelor personale (pronume personal de persoana a II-a și forme verbale corespunzătoare), prin care se stabilește un soi de complicitate între emițător și destinatar: acesta din urmă este „ademenit” ceremonios să păstreze contactul cu revista prin invitația de a-i accesa și varianta electronică:

(...) *vă invităm la noi pe site, pentru o altă bârfă. Confirmată, de data asta, direct de la sursă.* (AC, 3–9 iunie 2009, p. 15)

Vă ținem la curent cu desfășurarea licitației. (AC, 13–19 mai 2009, p. 2)

(...) *Nu vă speriați, nu vom primi în curând sfaturi de la doctorul V.* (AC 20–26 mai 2009, p. 2)

Dacă vă întrebați de ce România a dat la Eurovision 12 puncte Moldovei (...), întrebați juriul de specialitate. (AC 20–26 mai 2009, p. 15)

Rămâneți, deci, pe frecvențele noastre pentru detalii. (AC, 27 mai–2 iunie 2009, p. 2)

Rămâneți pe recepție, ca să vedeți ce nu ați văzut. (AC, 3–9 iunie 2009, p. 2)

Dar rămâneți pe frecvențele Academiei Catavencu și vă mai zicem noi despre cum se fac parteneriatele astea (...). (QC, 15–21 iulie 2009, p. 2)

Acestea fiind spuse, vă promitem că vom reveni cu amănunte. (AC, 29 iulie–4 august 2009, p. 15)

Alteori, instanța alocutivă este invocată și sub forma pronumelui relativ:

(...) *cine vrea să știe mai multe despre aceste mânăreli de presă tipice zilelor în care trăim să ne citească numărul următor. Cine nu, nu.* (AC, 24–30 iunie 2009, p. 15)

3.3. Structurarea „vocilor” la nivelul textului

La nivelul textului, există două paliere de identificare a instanței enunțiative:

3.3.1. „Dedublările” instanței enunțiative

Printre dedublările posibile ale instanței enunțiative susceptibile „să interpeleze” interlocutorii, la nivelul textului, menționăm:

3.3.1.1. prezența unei alte limbi ca punct de sprijin într-o argumentare confirmativă sau polemică în raport cu intertextul consacrat;

3.3.1.2. alt registru discursiv: familial, colocvial, argotic etc.;

3.3.1.3. alt tip de discurs: politic, anecdotic etc.;

3.3.1.4. alt cuvânt introdus sub semnul rezervei („X, dacă se poate spune așa”), al ezitării („X sau mai degrabă Y”), al rectificării („X era să spun Y”);

3.3.1.5. altă instanță, interlocutorul, diferit de locutor și, în această calitate, e susceptibil de a nu înțelege („dacă înțelegi ce vreau să spun, dacă îmi permiteți să spun această expresie”).

Toate aceste *corpuri străine*, acești „intruși” accentuează, prin pregnanța formei, forța limbajului din textele selectate de noi pentru analiza polifonică, forță care este, de fapt, esența sa.

Ca trăsătură programatică a textelor de *bârfă scrisă* se evidențiază trecerea în revistă, pe un ton degajat și într-un limbaj savuros, a cât mai multor detalii din viața publică și privată a vedetelor și a personalităților politice la modă. Reflexul lingvistic se materializează într-un *hibrid stilistic*,

un amestec de *elemente colocviale și argotice, structuri elevate (cultisme)*, evocate în comentariu ironic. Amalgamul de straturi lexicale conduce, implicit, la un *mozaic de voci*.

Simptomatice pentru limbajul *bârfei scrise* sunt formele de *mimetism verbal* și *interferența instanțelor narrative*. În aceste „contaminări lexicale” (Maingueneau) transpare *comentariul jurnalistului*, care integrează și absoarbe cuvintele / sintagmele aparținând unui locutor identificabil / neidentificabil.

Combinarea vocii ziaristului cu alte voci, cooperante sau divergente, dă naștere fragmentelor în diversele stiluri ale vorbirii (direct / indirect), reprezentând un substrat discursiv cu funcție informativ-persuasivă: orice pasaj care aduce în text un alt locutor decât jurnalistul este sursă pentru argumentul autorității.

Interdiscursivitatea este prezentă prin reluarea identică sau modificată gramatical (parafrazată / stilizată) a vorbirii unei alte persoane.

Caracterul de „construct” al textului jurnalistic este obținut prin demontarea unui discurs anterior, real, urmată de asamblarea unor fragmente disparate.

Jurnalistul are rolul unui „gestionar discursiv” între publicul cititor și locutorii anteriori, ale căror opinii le reproduce.

Textul are o *construcție dialogică*, prin mixajul a două sau mai multe voci. *Secvența citantă* este, de regulă, marcată stilistic, diversele tipuri de marcaj constituind *forme de evaluare* – anticipativă sau concluzivă – a secvenței în stil direct sau indirect.

Textele pe care le vom supune analizei ulterioare au următoarea structură prototipică:

- *un nucleu informativ* redus la minimum, obiectiv, conținând știrea dezvăluită,
- *un comentariu critic* și
- *o consecință.*

În aceste texte, *punctul de vedere inițial* este convertit în *punctul de vedere al gazetarului*, situația conducând la o suprapunere de *perspective*. Dacă informația este preluată,

se creează o ambiguitate între faptul *comunicat* (cu sursă detectabilă) și faptul *dedus* (cu sursă nedeazăluită).

Textele din presa scrisă se împart în două categorii: *texte oneste*,¹¹⁰ adică cele în care autorul transpare din spatele opiniei avansate, și *texte înșelătoare*, adică cele în care autorul se ascunde în spatele altui autor (vezi sistemul păpușilor Matrioșka).

Jurnalistul din rubricile supuse analizei noastre rămâne în spatele anonimatului pseudonimic; el nu se declară sursa *punctului de vedere*, ci, dimpotrivă, fie vorbește la persoana I plural – *distribuind* responsabilitatea pentru opinia respectivă –, fie adoptă perspectiva de *focalizare zero* – raportând o sursă originală informală, general cunoscută (*opinia colectivă*). Prin urmare, fragmentele investigate de către noi intră în categoria *textelor înșelătoare*. Aparenta ignoranță – cu rol de *instrument persuasiv* – este, în fapt, o îndatorire de serviciu a gazetarului.

Textul I

Nici afacerile lui Gică Popescu n-o duc bine pe timp de criză. Fostul fundaș al generației de aur a fost nevoit să-și amâne un proiect imobiliar pentru că nu prea a mai avut bani să-l finanțeze. Asta o fi rău pentru el, dar e bine pentru clădirea primăriei sectorului 1, monument istoric care stă în picioare de vreo 73 de ani. Investitorul Gică Popescu intenționează să construiască chiar în spatele Primăriei din Banu Manta un turn de birouri care, cel puțin în faza de proiect, încalcă reglementările urbanistice. De exemplu, imobilul fundașului ciripitor are mai multe etaje decât îi este permis în zona respectivă. Iar asta înseamnă că în spatele clădirii Primăriei ar răsări ditamai turnul, ceea ce ar fi nasol pentru toți microbiștii ale căror simțuri estetice vor fi gâdilalte neplăcut de mamutul de sticlă. Deocamdată, intențiile fostului fundaș sunt în stare de pressing accentuat, întrucât pentru a putea construi mamutul are nevoie nu doar de finanțe, ci și de aprobarea unui Plan de Urbanism Zonal.

¹¹⁰ Vezi Zafiu 2001: 35–37.

Care-i va acorda derogările de la normele de urbanism de care are nevoie. Sperăm că Oprescu n-a fost microbist. Mizăm, deci, pe aia că omul, ca medic, s-a ferit toată viața de microbi. (AC, 22-28 iulie 2009, p. 2)

Precizări de lectură:

Gică Popescu = fost fotbalist.

Sorin Oprescu = medic; actualul primar general al Capitalei.

Nucleul informativ este constituit din formulările:

(...) afacerile lui Gică Popescu n-o duc bine pe timp de criză. Fostul fundaș al generației de aur a fost nevoit să-și amâne un proiect imobiliar pentru că nu prea a mai avut bani să-l finanțeze. (...) Investitorul Gică Popescu intenționează să construiască chiar în spatele Primăriei din Banu Manta un turn de birouri care, cel puțin în faza de proiect, încalcă reglementările urbanistice.

Punctul de vedere enunțat este neutru stilistic, însă vocea enunțiatorului-gazetar (care include vocea opiniei colective) face rabat de la obiectivitatea redactării. Marca implicării este adverbul *prea*: *nu prea a mai avut bani*.

Rigorii exprimării i se poate aduce un amendament: *afacerile merg bine sau rău*, dar niciodată *o duc / n-o duc bine*. Expresia *a duce bine* descrie stări (în special de sănătate) specifice animatelor.

Comentariul jurnalistului – de data aceasta profund implicat – succede nucleului informativ:

Asta o fi rău pentru el, dar e bine pentru clădirea primăriei sectorului 1 (...); imobilul fundașului ciripitor; în spatele clădirii Primăriei ar răsări ditamai turnul, ceea ce ar fi nasol pentru toți microbiștii ale căror simțuri estetice vor fi gădilăte neplăcut de mamutul de sticlă.

Jurnalistul uzează de o rezervă de *modalizări*, unele oneste, altele ostentative.

Relatarea alunecă ușor în inovații excesive, în combinații inedite, care riscă să devină inadecvate.¹¹¹

Artificiul stilului detașat ironic este obținut prin utilizarea viitorului popular *o fi* și prin tăietura adversativă a frazei (conjuncția *dar*), care pune în opoziție *dezavantajul material* al proprietarului și *avantajul estetic* al urbei.

Determinantul „ciripitor” face să „se audă” în „vocea” enunțiatorului-gazetar „vocea” insinuantă a celor care îl acuză că ar fi fost colaborator al Securității.

Mamutul de sticlă este o combinație contextual conotată peiorativ, un fapt voluntar și excesiv de abilitate stilistică neadecvată scopului utilitar al unui astfel de mesaj.

Autorul nu s-a putut abține să nu strecoare măcar un englezism în cele câteva rânduri ale știrii de tip bârfă; în acest fel, el îndeplinește dezideratul oricărui text jurnalistic actual: tendința de *mondenizare a limbajului: stare de pressing accentuat*.

Consecința este formulată într-un limbaj cu subtext excesiv aluziv:

Sperăm că Oprescu n-a fost microbist. Mizăm, deci, pe aia că omul, ca medic, s-a ferit toată viața de microbi.

La un prim nivel de interpretare, se pot identifica în persoana I plural a verbelor *sperăm* și *mizăm* vocea autorului-gazetar și vocea cititorilor. Este exprimată astfel o solidaritate cetățenească *avant la lettre* a tuturor celor interesați de aspectul estetic al Capitalei, amenințat de construcția disproporționată a fostului fotbalist.

La un alt nivel de interpretare, aluzia este dezvoltată și întreținută de jocul de cuvinte *microbist* – *microb*: aprobarea continuării construcției ar putea fi refuzată dacă Oprescu nu este microbist. Subtextul aluziv și ironic nu se

¹¹¹ Vezi Zafiu 2001: 78–79.

oprește aici. Dimpotrivă, se amplifică în ultima frază a fragmentului: (...) *omul, ca medic, s-a ferit toată viața de microbi*. Afirmația poate fi înțeleasă în următoarele sensuri:

1. în calitate de medic, Oprescu a avut drept sarcină grija pentru îndepărtarea microbilor (*punctul de vedere al enunțiatorului-gazetar*) și

2. mai înainte de a fi medic, Oprescu este om și, în această calitate, s-a ținut departe de microbi, adică s-a abătut de la îndatoririle profesionale (cel puțin, de când a fost investit primar) (*punctul de vedere al enunțiatorului-gazetar*, în care este implicat *punctul de vedere al opiniei colective*, care are deseori motive să fie dezamăgită de prestația medicilor). Acest al doilea sens este susținut de indicatori lingvistici, precum substantivele categorizante *omul, în general*, și *ca medic, în general*. În primul caz, aspectul de categorie îl conferă articolul definit *-l*, în cel de-al doilea, adverbul *ca*.

Textul II

Nu întâmplător Băsescu a arătat cu degetul în jos spre „premierul din partidul meu“, adică spre Boc. Președintele gândește o schimbare de Guvern, adică să-l pună pe Blaga în locul lui Boc și să scoată PSD-ul pe tușă. Boc știe și el ceva de mutarea asta (nu numai fiindcă citește Academia Cațavencu, unde dădeam încă de săptămâna trecută acest scenariu). Cert e că, la ultima ședință de Guvern, l-a pus la zid pe Blaga când voia să deschidă și el gura. „Tu să taci“, i-a zis acru Boc. Vă ținem la curent dacă se lasă cu cap în gură, respectiv cap în centură. (AC, 12–18 august 2009, p. 2)

Precizări de lectură:

Băsescu = președintele României;

Boc = premierul României;

Blaga = ministru în actualul guvern.

Al doilea text supus analizei noastre are aspectul unui *rezumat cu citate*, mod aparte de *discurs raportat*, utilizat îndeosebi în presa scrisă. În cazul de față, acest tip de

discurs este semnalat prin *ghilimele*. Este vorba despre rezumatul unui text al cărui original nu apare decât prin fragmente pe parcursul discursului.¹¹²

În *rezumatul cu citate*, fragmentele între ghilimele sunt utilizate *simultan* ca în *discursul indirect* (care redă sensul) și ca în *discursul direct* (care redă cuvintele folosite): cititorul sesizează sensul și, în același timp, vede cuvintele exacte folosite de enunțiatorul citat (președintele Băsescu, respectiv premierul Boc).

Apelul la *rezumatul cu citate* se face în virtutea pretenției documentare: gazetarul se bazează pe o etică a vorbirii exacte, a obiectivității.

Nucleul informativ al textului îl constituie fragmentele:

Nu întâmplător Băsescu a arătat cu degetul în jos spre „premierul din partidul meu“, adică spre Boc. Președintele gândește o schimbare de Guvern, adică să-l pună pe Blaga în locul lui Boc și să scoată PSD-ul pe tușă. Boc știe și el ceva de mutarea asta (...). Cert e că, la ultima ședință de Guvern, l-a pus la zid pe Blaga când voia să deschidă și el gura. „Tu să taci“, i-a zis acru Boc,

în care se suprapun trei *puncte de vedere*: *punctul de vedere 1*, al gazetarului, care include și *punctul de vedere 2*, al președintelui, și *punctul de vedere 3*, al premierului. Ultimele două *puncte de vedere* sunt marcate prin ghilimele, însemne care au rol de *modalizare autonimică*. Enunțiatorul discursului indirect, gazetarul, *raportează* întocmai cuvintele din discursul citat. Ghilimelele *menționează* enunțul, funcționând ca *mărci de distanțare explicită a raportorului de locutorul inițial*. Astfel, textul exhibă trei „voci“, trei *puncte de vedere*: celei dintâi i se atribuie fragmentele din afara ghilimelelor, celorlalte două, fragmentele dintre ghilimele. Cititorul reperează această suprapunere prin inter-

¹¹² Vezi Maingueneau 2007b: 188–189.

mediul modalizatorilor de punctuație care îi interzic să raporteze textul la o singură voce enunțiativă. Prin această tehnică de introducere a discursului direct în discursul indirect, cuvintele citate nu rup continuitatea narativă.

Fragmentele din ghilimele avertizează cititorul că ele trebuie interpretate numai prin raportare la situația de comunicare. În afara acesteia, *insulele textuale* își pierd relevanța. Ghilimelele sunt un indiciu că discursul enunțiatorului deschide o fantă în interiorul său și marchează un gol care trebuie umplut prin intervenția cititorului. Simpla prezență a ghilimelelor creează la lectură efectul de real și, prin extensie, de credibil. Citatul devine astfel una dintre cele mai subtile forme de manipulare a cititorului.

Cuvintele președintelui sunt citate sub forma *discursului direct liber*, adică sunt introduse fără nicio semnalizare: *Nu întâmplător Băsescu a arătat cu degetul în jos spre „premierul din partidul meu”, adică spre Boc.* Fragmentul care conține cuvintele premierului este semnalizat printr-un element explicit: un *verbum dicendi*, plasat la sfârșitul *discursului direct*: „*Tu să taci*”, i-a zis acru Boc.

Fragmentul dintre paranteze reprezintă **comentariul** auctorial, redactat într-o notă populistă, pentru a ridica prestigiul publicației – premierul se numără printre cititori:

Boc știe și el ceva de mutarea asta (nu numai fiindcă citește „Academia Cațavencu”, unde dădeam încă de săptămâna trecută acest scenariu).

Consecința se identifică cu ultima frază a textului:

Vă ținem la curent dacă se lasă cu cap în gură, respectiv cap în centură.

Din punct de vedere *stilistic*, predomină formulele argotice: *cap în gură, cap în centură*. Ca *organizare discursivă*, intenția aluzivă la înălțimea primului-ministru este evidentă:

scund fiind, nu ajunge la gura colegului său de partid într-o eventuală încăierare (la figurat, desigur!)

3.3.2. Mărcile evidențiale ale bârfei¹¹³

Evidențialele pot fi clasificate în mărci *ale inferenței*, *ale relatării* (citării) și *ale percepției*.¹¹⁴

În textele supuse analizei noastre, răspândirea indicatorilor de evidențialitate este următoarea:

3.3.2.1. mărcile inferenței, adică mijloacele lingvistice care indică faptul că la o anumită informație locutorul a ajuns prin propria sa judecată, nu sunt prezente în tipul discursiv investigat de noi, întrucât acestea ar contrazice caracterul de informație *preluată* al bârfei;

3.3.2.2. mărcile relatării (citării), adică mijloacele lingvistice care indică preluarea informației de la alții, sunt cele mai frecvente și sunt reprezentate de următoarele categorii și clase lexico-gramaticale:

3.3.2.2.1. structuri lexico-semantică, cu rol de neutralizare a sursei:

Se aude că în week-end-ul trecut, în care președintele a aruncat cu fise în ziariști, a avut loc o discuție de principii deontologice într-o familie foarte antipatică lui Ciutacu, Nistorescu și altor tonomați, care nu știu cât de greu e să crești două fete. (AC, 19 martie 2008)

După cum curg bârfele prin Ministerul Apărării, după summit-ul NATO o sa avem un alt șef de Stat Major General (SMG). (AC, 5 martie 2008)

¹¹³ Evidențialitatea reprezintă înscrierea în mesaj a surselor pe care locutorul le-a avut la dispoziție pentru a cunoaște conținutul unei propoziții. (Vezi GALR II 2008: 707.)

¹¹⁴ Ibidem: 715.

Nu demult (și tot în AC), umbla o bârfă mică și nevinovată cum că ministrul justiției, C. P., are pregătire informativă. (AC, 25–31 martie 2009, p. 2)

Niște mondeni speculează că el ar încerca să-i facă ochi dulci Monicăi C. (AC, 25–31 martie 2009, p. 15)

Au mai răsufat niște zvonuri cum că s-ar fi ocupat de niște îndeletniciri demne de preotesele din templele romane (...) (AC, 27 mai–2 iunie 2009, p. 15)

Câteva surse bine targetate vor să inducă inutila idee că B. V. (...) vrea să se apuce de cântat. (AC, 3–9 iunie 2009, p. 2)

Prin Antene circulă un zvon aproape interesant: cică o anume (...) (AC, 10–16 iunie 2009, p. 15)

Când ne-a șoptit o păsărică blondă că L. ia de la Kanal D cam 5000 de euro ni s-a părut o bătaie de joc și am decis să mai întrebăm una, ceva mai bine informată. (AC, 17–23 iunie 2009, p. 15)

Umblă vorba că R. B. a fost agățată de OTV pentru doar 18.000 de euro. (...) din câte-am auzit, P. e plătit mai bine; vom sta cu toate urechile ciulite. (AC, 15–21 iulie 2009, p. 16)

Pentru că se-aud tot felul de zvonuri, care nu ne lasă să dormim (sau o fi de la tântări, sau de la caniculă): nu, C. nu pleacă de la Antena 1. Dacă s-a arătat nemulțumit de bani, cum umblă vorba printre cunoscători, o fi făcut-o așa, finuț, la mica aluzie (...). (AC, 29 iulie–4 august 2009, p. 15)

3.3.2.2.2. particula adverbială *cică*, marcă a stilului colocvial, cu rol de transferare a responsabilității opiniei promovate de enunț:

În sensul ăsta, am auzit niște cifre care ne-au schimbat radical părerea despre natalitate: cică numărul din revista „Viva” în care zâna aia mică, Violeta, a aterizat pentru prima oară pe tarabe s-a vândut în vreo 250.000 de exemplare. (AC, 16 aprilie 2008)

Cică M. G. ar vrea s-o mai rărească cu S. (care a început sa-l calce pe nervi cu amabilitățile colegiale de genul „Domnu’ G., mă urmărești?”) (AC, 9 aprilie 2008)

Cică, de fapt, s-a întâmplat acum aproape o lună (...). În fine, sursele noastre spun că ruptura e ceva mai veche (...) (AC, 25–31 martie 2009, p. 15)

Acum cică se pregătește un nou monopol (...) (AC, 3–9 iunie 2009, p. 2)

3.3.2.2.3. modul condițional, cu rol de a reda o opinie care aparține altui vorbitor și pe care locutorul nu și-o asumă, indicând deci o distanță epistemică:

Băsescu i-ar fi sugerat inocentei și timidei secretare generale a tineretului democrat să nu se mai ducă la partid cu mașina de fițe (un jeep Range Rover); să nu se mai îmbrace în haine (vizibil) scumpe (în euro); și să nu mai pună piciorul în cluburile bucureștene sinonime cu P., I. I. (...). E. ar fi zis ca a înțeles ideea și că-și asumă unele epitete părintești, dar știm cu toții cât de complicată e gramatica și cât de dificil e să porți taior gri când taci așa de bine pe catwalk. (AC, 19 martie 2008)

După marea razie din sistemul de sănătate făcută de ministrul B. – cu prea mare zel, ar spune unii –, multe capete au căzut din rândul managerilor de spitale. (AC, 20–26 mai 2009, p. 2)

3.3.2.2.4. locuțiunea conjuncțională cum că, cu rol de marcarea a distanței epistemice:

În afara zvonurilor cum că președintele Băsescu dorește să-l schimbe din funcție pe Gheorghe Marin, nemulțumit de performanțele acestuia (deh, nici Marin nu mai poate bea ca în tinerețe), la ultima ședință de bilanț a SMG, de acum două săptămâni, M. a dat cărțile pe față. (AC, 5 martie 2008)

În târg, a răsuflat informația cum că societățile care au bătut palma cu ANRM au obținut o eșalonare (...). (AC, 29 iulie–4 august 2009, p. 2)

3.3.2.3. mărcile percepției, adică mijloacele lingvistice care indică percepția directă, senzorială. Dintre acestea,

valoare de marcă evidențială, în textele supuse analizei noastre, are expresia prezentativă *iată*:

A. I. e suspect de imun la toate plângerile și dosarele cu care s-a pricopsit ca urmare a prestației penale pe care a avut-o în fruntea Ministerului Culturii. Mai mult, niciun dosar de acesta, cultural-penal, născut în mandatul său, nu a trecut pragul NUP-ului pentru a ajunge măcar în instanță (...) Cum nu există aparent nicio explicație rațională, iat-o pe cea care v-a scăpat: cum poți să trimiți în judecată un ofițer acoperit? (AC, 25–31 martie 2009, p. 2)

(...) printre cei sancționați, se numără și un fost șef de serviciu, care a murit acum un an și trei luni. Iată, deci, că amintirea activității unui angajat este proaspătă și merită sancționată chiar și după moartea acestuia. (AC, 17–23 iunie 2009, p. 2)

Ca publicație preponderent de factură umoristică, AC nu promovează limbajul de tip sobru, ci pe acela lejer, cu subtext ironic și parodic. Prin urmare, *evidențialitatea* se realizează cu predilecție prin indicii exprimării orale.

4. Concluzii

Analiza efectuată de noi asupra *bârfei ca fenomen polifonic*, pe baza discursului mediatic românesc, permite enunțarea constatărilor de mai jos.

În variante diferite – difuze sau explicite – polifonia definește structura microtextelor analizate de noi din AC.

Construcția polifonică reprezintă o constantă retorică de bază în presa scrisă contemporană.

În *discursul de tip bârfă*, polifonia este detectabilă la nivelul următoarelor tehnici:

- *construcție parțial adresată* către un *public țintă*, provocat să accepte „dialogul” propus și să dea răspunsul scontat;

- *amestec de voci / discursuri reproduse fragmentar* sau total în redarea *nucleului informativ*; secvențele în *discurs direct* și *discurs indirect* sunt principalele forme de

introducere / reproducere a vorbirii altuia; în acest sens, *rezumarea citațională* sau *cuvintele între ghilimele* sunt concludente pentru retorica publicistică a bârfei;

– *citatul de mici dimensiuni* (cuvânt, sintagmă) are valoarea unui argument de autoritate; totodată, citatul poate avea valoare *ironică, parodică*, ceea ce presupune *reinterpretarea vorbirii străine*, căreia i se atribuie altă valoare decât cea inițială.¹¹⁵

¹¹⁵ Vezi Cvasnii Cătănescu 2006: 105–106.

Bibliografie

- AC = „Academia Cațavencu“, săptămânal, București.
- Bahtin 1970 = Bahtin, Mihail (1970). *Problemele poeziei lui Dostoievski*, București: Univers.
- Bahtin 1982 = Bahtin, Mihail (1982). *Probleme de literatură și estetică*, București: Univers.
- Bălășoiu 2004 = Bălășoiu, Cezar (2004). *Discursul raportat în textele dialectale românești*, București: Universitatea din București.
- Cvasnii Cătănescu 2006 = Cvasnii Cătănescu, Maria (2006). *Retorică publicistică: de la paratext la text*, cap. *Polifonie publicistică*, București: Universitatea din București, 59–108.
- DȘL 2005 = Angela Bidu-Vrâncanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan (2005). *Dicționar de științe ale limbii*, București: Nemira.
- Ducrot 1980 = Ducrot, O. (1980). *Les Mots du discours*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1984 = Ducrot, O. (1984). *Le Dire et le dit*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1991 = Ducrot, O. (1991). *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris: Editeurs des arts.
- Ducrot 2001 = Ducrot, O. (2001). *Quelques raisons de distinguer «locuteurs» et «énonciateurs»* pe [http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents de travail / Polyphony 3](http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents/de%20travail/Polyphony%203.pdf).
- GALR II 2008 = *Gramatica limbii române*, II, *Enunțul*, Tiraj nou, revizuit (2008). București: Academia Română.
- Kapferer 2006 = Kapferer, Jean-Noël (2006). *Zvonurile*, București: Humanitas, 2006.
- Liiceanu 2006 = Liiceanu, Aurora (2006). *Psihologia și etica bărfei*, în „Dilema veche“, nr. 121, 19 mai.
- Magda 2003 = Magda, Margareta (2003). *Structuri colocviale în revista „Academia Cațavencu”*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. al II-lea, *Actele Colocviului Catedrei de Limba română 27–28 noiembrie 2002*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, București: Universitatea din București, 551–564.
- Maier 2008 = Maier, Natașa Delia (2008). *Forme ale discursului feminin. Bârfa*, în *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, *Actele celui de-al 7-lea Colocviu al catedrei de limba română (7–8 dec. 2007)*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, București: Universitatea din București, 377–388.
- Maingueneau 2007a = Maingueneau, Dominique (2007). *Pragmatică pentru discursul literar*, trad. de Raluca-Nicoleta Balățchi, Iași: Institutul European.

- Maingueneau 2007b = Maingueneau, Dominique (2007). *Analiza textelor de comunicare*, trad. de Mariana Șovea, Iași: Institutul European.
- Maingueneau 2008 = Maingueneau, Dominique (2008). *Linguistică pentru textul literar*, trad. de Ioana-Crina Coroi și Nicoleta Loredana Moroșan, Iași: Institutul European.
- Manu Magda 2006 = Manu Magda, Margareta (2006). *Aspecte ale polifoniei în texte dialectale*, în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie*, Baia Mare, 5–7 mai 2006, Cluj-Napoca: Mega, 159–170.
- Manu Magda 2009 = Manu Magda, Margareta (2009). *Prezentativele în textele dialectale românești*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, vol. I, Baia Mare, 19–21 septembrie 2009, Cluj-Napoca: Mega, 189–205.
- Moeschler, Reboul 1999 = Moeschler, Jacques, Anne Reboul (1999). *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coord. traducerii Carmen Vlad și Liana Pop, Cluj: Echinox.
- Moeschler, Auchlin 2005 = Moeschler, Jacques, Antoine Reboul (2005). *Introducere în lingvistica contemporană*, trad. de Liana Pop, Cluj: Echinox.
- Nølke et alii 2004 = Nølke, Henning, Kjersti Fløttum, Coco Norén (2004). *ScaPoLine, La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*, Paris: Éditions Kimé.
- Petric = Petric, Liliana, *Liderul și organizația militară. Mijloace și tehnici de influențare psihologică. Zvonul și dezinformarea ca mijloace de realizare a influențării psihologice în mediul militar*, pe http://www.e-scoala.ro/psihologie/mijloace_tehnici_influentare.html.
- Reboul, Moeschler 2001 = Reboul, Anne, Moeschler, Jacques (2001). *Pragmatica, azi*, trad. de Liana Pop, Cluj: Echinox.
- Zafiu 2001 = Zafiu, Rodica (2001). *Diversitate stilistică în româna actuală*, București: Universitatea din București.
- Zafiu 2002 = Zafiu, Rodica (2002). « Evidențialitatea » în limba română, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București: Universitatea din București, 127–144.

Site-uri:

- <http://www.hum.au.dk./romansk/polyfoni/fraind.htm>
<http://webhost.ua.ac.be/polyphon/index-corps.htm>

Porecla – reflectare a polifoniei (cazul zonei lingvistice din nord-vestul României)

Motto:

*Nu tu vorbești; se spune și se răs-pune prin
tine ceva gata spus, ceva care se târâie de gene-
rații prin gura tuturor.*

(Pleșu 2006: 24)

1. Preliminarii

1.1. Obiectivul lucrării

În paginile de față ne propunem să abordăm *porecla* (rezultat al *poreclirii* – caz particular al *numirii*) în *perspectivă polifonică*.

Domeniul în care se încadrează cercetarea este *semiotica naturală a microcolectivității sătorești*, reprezentând „ansamblul – tinzând spre sistem – de reflecții, opinii, prejudecăți privind crearea, manipularea sau abolirea semnelor, la care un individ sau o colectivitate ajung în mod firesc prin acumularea progresivă a unei experiențe semiotice”.¹¹⁶

1.2. Material

Cercetarea se bazează pe materialul cules¹¹⁷ în microzona din nord-vestul Transilvaniei, mai exact, din câteva localități rurale din județele Maramureș: Asuaju de Sus (AS), Botiza (B), Poienile Izei (PI), Săpânța (S), Șurdești (Ș), Dragomirești (D), Satu Nou de Sus (SN), Remeți (R) și Satu Mare: Târșolt (T).

¹¹⁶ Cf. Golopenția-Eretescu 1972, I: 145.

¹¹⁷ Subiecții anchetați sunt dintre bătrânii din localitățile enumerate, iar cercetarea la fața locului a fost efectuată în colaborare cu o parte dintre studenții noștri care își au domiciliul în satele respective.

1.3. Concepte și metode

Înainte de tratarea subiectului propus, considerăm utilă prezentarea, pe scurt, a cadrului teoretic al lucrării: definiția *poreclirii* ca act particular al *numirii* și prezentarea *perspectivei polifonice* asupra structurii textului (inspirată de Bahtin, dezvoltată în lingvistică de Ducrot, de proiectul scandinav asupra polifoniei – ScaPoLine – și mai recent, de proiectul european PolifoniE).¹¹⁸

1.3.1. Actul de numire

Înțelegem prin *numire* (în acord cu Golopenția-Eretescu 1972, I: 145), pe de-o parte, actul de *atribuire a unui nume* (botezarea, poreclirea, actul de numire oficială)¹¹⁹, iar pe de altă parte, *actul de utilizare a unui nume preatribuit*.

Actele de *atribuire de nume* implică indivizi cu aport „instituțional” / decizional asimetric:

- un individ 1, care atribuie numele și
- un individ 2, căruia i se atribuie numele.

În raport cu *modificarea de statut* pe care o propagă, actele de atribuire de nume sunt:

- rituale (*botezarea*) și
- nonrituale (*poreclirea*).

1.3.1.1. Atribuirea rituală de nume: botezarea

Reflexul în plan social și religios al atribuirii rituale de nume este *botezarea*. Rolul individului 1 îi revine *preotului*,

¹¹⁸ Referitor la problema „autorului de discurs”, bibliografia de specialitate înregistrează concepte de tipul: „dialogism” (Bakhtine 1970), „enunțare polifonică” (Ducrot 1984), „eterogenitatea discursului”, discursul ca „lectură a unei arhive” (Maingueneau 1991), „surse de enunțare eterogene” (Vion 1992).

¹¹⁹ *Atribuirea de nume* se constituie într-o operație care promovează (explicit sau nu) așa-zisele *enunțuri performative* (în terminologia consacrată, introdusă de Austin 2005). „Enunțul performativ este enunțul a cărui emiterie implică realizarea practică a acțiunii exprimate prin verbul din propoziția regentă” (DSL 2005: 382). De ex., *a boteza pe cineva* înseamnă a rosti (în circumstanțe potrivite) cuvintele: *botez*, *numesc* etc.

iar rolul individului 2 este deținut, de regulă, de *nou-născut*. Cel care atribuie numele nu coincide obligatoriu cu cel care selectează numele, după cum pot diferi și motivațiile care au precedat operația de selectare. Cel care alege numele poate fi unul dintre părinți, bunicii, moașa, nașii etc. Ca executant al actului ritualic, preotul (selectează și) validează numele prin înscrierea în nomenclator și prin botezul în biserică.¹²⁰ Dacă actul de botez vizează satul, actul de înregistrare a numelui nu se adresează microcolectivității rurale, ci ierarhiilor oficiale în fața cărora trebuie validat numele dat de către preot. Antrenând două ținte diferite, cele două acte de atribuire „validează nume care nu vor fi *simultane*, ci *alternative* în existența ulterioară a noului născut”. (Golopenția-Eretescu 1972, I: 153).

1.3.1.2. Atribuirea nonrituală de nume: poreclirea

Poreclirea este un tip de deviere de la actul standard de atribuire de nume unei persoane și ea se explică prin nevoia *dublării* numelui de către cei din microcolectivitatea satească. Această nevoie se motivează prin considerarea numelui *instituțional* drept neadecvat sau insuficient adaptat fondului (fonetico-) lexical al comunității respective. Reflexul spontan este fie înlăturarea (prin evitarea) elementului resimțit străin din uzul curent al locutorilor, fie „ameliorarea” (uneori prin hipercorectitudine) a formei „oficiale”, prin aducerea ei la „standarde” lexico-semantice (și ortoepice) recunoscute și (implicit) acceptate de tradiție. Unei astfel de legi (nescrise) sunt supuse și *numele convertite* în porecle.

¹²⁰ Cu referire la raportul dintre cel care suferă atribuirea de nume și comunitatea căreia îi aparține și care îl va recunoaște ca individualizat, Golopenția-Eretescu (1972, I: 153) notează: „actul de botez este un rit de trecere prin care preotul validează [...] nu numai numele sub care va fi cunoscut, în microcolectivitatea satească, noul-născut, ci însăși calitatea de *insider* [...]. Cel căruia i se adresează actul de botez este satul întreg, în raport cu care noul-născut a câștigat [...] un statut social”.

În cazul *poreclirii*, schimbarea de statut (care intervine la botez) nu presupune și consemnarea ei în actele oficiale, după cum nici nu trebuie evaluată de vreo instanță ierarhic superioară „gurii satului”.

Numirea prin poreclă este un *act profan* (față de religiozitatea pe care o implică numirea propriu-zisă), *anonim* și *subversiv*.

În absența oricărei autorități care să o valideze, numirea secundă se naște și se cristalizează oarecum *difuz*, însă având un temei semantic foarte exact.

Rezultatul actului de poreclire este *porecla*.

1.3.2. Noțiuni fundamentale de polifonie lingvistică

Cadrul teoretic al discuției de față îl constituie *lingvistica textuală* de tip Bahtin – Ducrot – Nølke și, mai recent, PolyphoniE; domeniul acesteia îl reprezintă enunțarea, iar obiectul de cercetare îl constituie *indicii* prezenței mai multor *voci* sau *puncte de vedere* la nivelul enunțului sau, cu alte cuvinte, *prezența mărcilor polifoniei lingvistice în enunț*.

Polifonia semnifică, din punct de vedere etimologic, o multiplicitate de voci sau de sunete. Termenul desemnează un procedeu de scriere care constă în suprapunerea a două sau mai multe linii, voci sau părți melodice independente, după reguli contrapunctice.¹²¹ Termenul a fost preluat de către Mihail Bahtin¹²², care îl înțelege în sensul multiplicității de voci în acțiune într-un text.

Dialogismul este un termen extrem de atașat de cel de polifonie în opera lui Bahtin, desemnând faptul că ființa umană nu poate fi abordată decât într-o manieră dialogică.

Ducrot (1980, 1984) prelucrează polifonia bahtiniană în sensul postularii nonunicității subiectului vorbitor și susținerii ipotezei conform căreia *elemente ale unui enunț sau enunțuri întregi constituie un discurs pe care locutorul îl atribuie unor enunțatori fictivi*.

¹²¹ http://www.fabula.org/atelier.php?La_notion_de_polyphonie

¹²² cf. Bahtin 1970.

ScaPoLine¹²³ face o distincție între *configurația polifonică* (*la configuration polyphonique*), legată de nivelul enunțului și *structura polifonică* (*la structure polyphonique*), care este un fapt de limbă.

Structura polifonică este formată din instrucțiuni care marchează elementele configurației.

Configurația polifonică este un element al descrierii semantice a enunțului.

Enunțul este conceput ca rezultatul *enunțării* și reprezintă o imagine a acestei enunțări. Prin urmare, configurația cuprinde și imaginile instanțelor enunțative, mai ales pe aceea a locutorului, care este elementul constitutiv al configurației. Aceasta se compune din patru elemente:

– *locutorul* (*le locuteur*)¹²⁴ (prescurtat *LOC*), responsabil cu enunțarea. Acesta construiește elementele din care este alcătuită configurația polifonică;

– *punctele de vedere* (*les points de vue*)¹²⁵ (prescurtate *pdv*) sunt unități semantice care cuprind un conținut semantic și o judecată bazată pe acest conținut. *Punctele de vedere* pot fi în legătură cu fapte extralingvistice sau lingvistice, stări mentale etc.;

– *ființele discursive* (*les êtres discursifs*)¹²⁶ (prescurtate *ê-d*) sunt ființe susceptibile de a fi responsabile de *punctele*

¹²³ Cf. <http://www.hum.au.dk./romansk/polyfoni/fraind.htm>

¹²⁴ Locutorul este prezent în configurație în măsura în care el este cel care construiește sensul. El este autorul enunțării văzute ca eveniment istoric asociat unei situații enunțative.

¹²⁵ Se disting trei tipuri de *puncte de vedere*:

– *pdv* simple, care sunt independente de alte *puncte de vedere*. Ele constituie elementele atomice ale construcției polifonice. Orice enunț conține cel puțin un punct de vedere simplu.

– două tipuri de *pdv* complexe:

a). *pdv ierarhice*, care se compun din *pdv* simple sau complexe, organizate după o structură ierarhică. *Pdv ierarhice* permit aducerea de argumente asupra altor argumente.

b). *pdv relaționale*, care leagă *pdv* simple sau complexe între ele. *Pdv relaționale* apar în frazele care conțin conectori.

¹²⁶ *Ființele discursive* construite de locutor sunt entități a căror proprietate constitutivă este de a fi susceptibile de a fi desemnate ca și

de vedere exprimate sau, mai exact, sunt responsabile de judecățile aduse de către *pdv*.

enunțatori de *punctul de vedere*. Cu alte cuvinte, o *ființă discursivă* poate satura variabila care este enunțiatorul, adică ființa prezentată ca sursa *punctului de vedere*. *Ființele discursive* sunt imagini ale diferitelor personaje prezente în discurs. Locutorul nu este el însuși o *ființă discursivă*, dar poate construi o *ființă discursivă* ca imagine a lui însuși. Acest lucru îl poate face în mai multe feluri, având efecte polifonice diferite:

- dacă locutorul construiește o imagine a lui însuși în momentul vorbirii, *ființa discursivă* rezultată se va numi *locutor al enunțului*;
- dacă locutorul construiește o imagine generală a lui însuși sau o imagine a lui într-un alt moment al derulării poveștii, *ființa discursivă* rezultată se va numi *locutor textual*. În terminologia lui O. Ducrot, cele două imagini ale locutorului corespund *locutorului ca atare* și *locutorului ca ființă din lume*. (Vezi *infra*.)

Ființele discursive sunt unități pur lingvistice: ele fac parte din discurs. Se disting două mari clase de *ê-d*: *locutori virtuali* (LV) și *non-locutori* (NL). Este evident faptul că toate „personajele” susceptibile de a putea lua cuvântul, adică de a produce ele însele enunțuri, *locutorii virtuali*, sunt, de asemenea, capabile și de a-și asuma responsabilitatea pentru *pdv*. Aceste *ê-d* formează prima clasă. Or, anumite enunțuri vehiculează *pdv* al căror responsabil nu are această proprietate de a produce el singur o enunțare. Aceștia sunt *non-locutorii*. Ca și în cazul locutorilor virtuali, existența *non-locutorilor* poate fi indicată la nivelul frazei și aceștia pot face parte din structura polifonică.

Poate fi vorba de *opiniă publică*, de *lege*, de *codul penal* sau acele seturi de *presupoziții enciclopedice* care fac posibilă înțelegerea unei propoziții.

Locutorii virtuali (LV)

LV pot fi *actualizați* (cei care iau efectiv cuvântul) sau *neactualizați*.

Locutorii virtuali se regroupează în trei categorii definite cu ajutorul situației de comunicare. Ei corespund la trei persoane gramaticale și vor primi definiții formale:

– *locutorul* (*le locuteur*) este cel care, în funcție de enunț, este autorul enunțării. Pronumele de pers. I trimite direct la acest locutor.

– *alocutorul* (*l'allocutaire*) este cel căruia îi este destinată enunțarea, întotdeauna în funcție de enunț. Printre urmele care îi sunt caracteristice se găsesc în special pronumele de pers. a II-a.

– *cei din a treia categorie* (*les troisièmes*) sunt aceia care pot fi indicați prin pronume de pers. a III-a sau prin sintagme nominale.

Această separare a instanței discursive a fost introdusă, pentru prima oară, în ceea ce privește locutorul, de către Ducrot, care a propus distincția între *locutor ca atare* (L) și *locutor ca ființă a lumii* (I). ScaPoLine a propus înlocuirea ultimei sintagme cu *locutor ca individ*, termen care, după o

– *legăturile enunțiative (les liens énonciatifs)*¹²⁷ (prescurtate *legături*) leagă *ființele discursive* de *punctele de vedere*.

reflecție profundă, nu este nici el suficient, deoarece această instanță a locutorului nu este mai individualistă decât prima. Nici termenul *locutor ca atare* nu îi mulțumește pe reprezentanții ScaPoLine; este resimțit ca fiind destul de greoi. De aceea, se propune următoarea terminologie simplificată: pentru fiecare tip de LV, ScaPoLine distinge o instanță „frastică” și o instanță „textuală”. Vor fi, astfel, șase tipuri de LV. ScaPoLine distinge un *locutor frastic* (I) de un *locutor textual* (L). Alocutorul și terții au parte de același tratament, vorbindu-se despre un *alocutor frastic* și unul *textual*, ca și despre un *terț frastic* și unul *textual*.

- *locutorul frastic* (*le locuteur phrastique*), abreviat *li*;
- *locutorul textual* (*le locuteur textuel*), abreviat *L*;
- *alocutorul frastic* (*l'allocutaire phrastique*), abreviat *ai*;
- *alocutorul textual* (*l'allocutaire textuel*), abreviat *A*;
- *cei de-ai treilea frastici* (*les troisièmes phrastiques*), abreviați *di*;
- *cei de-ai treilea textuali* (*les troisièmes textuels*), abreviați *D*.

Indicele *i* trimite la enunțul particular pentru care LV în chestiune este responsabil.

ScaPoLine face distincție între *polifonia internă* (caracterizată prin prezența, în structura polifonică, a locutorilor virtuali), *polifonia externă* (în structura polifonică apar și non-locutorii) și *citare*, adică polifonia atestată de enunțurile în care apar locutori actualizați și locutori neactualizați.

Non-locutorii (NL) sunt instanțe discursive mai abstracte. Adesea, sunt grupați sub dimensiunea de ON. ON polifonic poate fi părerea generală sau un eșantion reprezentativ al societății în care se înscrie discursul, iar ON poate integra locutorul și/sau alocutorul sau poate fi compus numai din pers. a III-a. LOI, „ideile preconceptuate”, „adevărurile eterne” sunt alte exemple de NL. Aceștia se împart în două grupe: cei care se descompun în locutori și cei care nu se descompun.

¹²⁷ Legăturile enunțiative (*liens*): relația dintre o *ființă discursivă* și un *punct de vedere* se numește *legătură enunțiativă*. Există două tipuri de legături enunțiative: *legătura de responsabilitate* și *legăturile de non-responsabilitate*. Dacă o *ființă discursivă* se asociază unui *punct de vedere*, aflându-se la originea lui și asumându-și-l, vorbim despre o linie de responsabilitate. Dacă *ființa discursivă* nu este responsabilă de enunț, dar îl acceptă, vorbim despre acord. Dacă *ființa discursivă* nu acceptă poziția, nu validează *punctul de vedere*, vorbim despre legătură / linie de non-responsabilitate și *ființa discursivă* se disociază de *punctul de vedere* respectiv.

2. Porecla – marcă a polifoniei

2.1. Porecla – definiție și delimitări

Porecla este rezultatul *actului de poreclire*, adică de *atribuire* a unui nume ulterior celui primit de către subiect prin *actul de botez*.

DEX online definește:

PORÉCLĂ, porecle, s.f. 1. *Supranume dat, de obicei în bătaie de joc, unei persoane, mai ales în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior, a psihicului sau a activității sale.* 2. (Înv. și reg.) *Nume de familie.* [Var.: (reg.) *polică*, *porică* s.f.] – Din sl. *poreklo*.

În *Enciclopedia limbii române*,¹²⁸ poreclele sunt înregistrate ca o categorie a supranumelor, de care se disting prin caracterul lor afectiv. Poreclele sunt denumiri ocazionale, clasificate în *apreciative* și *peiorative*, cele mai multe dintre ele fiind calificative, caracterizatoare.

DSL (2005: 523) definește supranumele drept „poreclă repetată, generalizată, spre deosebire de simplele porecle, folosite ocazional. Supranumele au fost introduse pentru a evita confuziile cu aceleași nume și prenume (situații în care se folosesc și poreclele)“.

Tipuri de legături enunțative:

Legătură de responsabilitate
(Nu există decât un singur tip)

Legătură de non-responsabilitate

Acord

Dezacord

Neutru

Respingere

A se preface că acceptă

Monofonia

Într-o frază care nu conține decât un singur *punct de vedere*, acest pdv este asociat locutorului, iar fraza este numită monofonică.

ScaPoLine conferă o accepție absolut ierarhică polifoniei. Nu numai că orice enunț poate face să vorbească mai multe voci, dar, de asemenea, fiecare voce poate, la rândul ei, să conțină mai multe voci care pot fi deosebite una de cealaltă. Această concluzie este în deplin acord cu ideile lui Bahtin privind cuvântul bivocal.

¹²⁸ *Enciclopedia* 2001: 442.

Invocând ideea lui L. Csác (*Supranume cu rol de identificare*, în CL, VI (1961), p. 184), potrivit căreia supranumele au rolul de a evita confuziile între persoane cu același nume și prenume, Al. Graur (1965: 70–72) admite că poreclele pot servi la identificare, dar nu le reduce rostul numai la această nevoie restrictivă. Drept argument stau exemplele de porecle ce au persistat chiar și în absența acestei condiționări.

Prima și probabil singura lucrare încheată având ca subiect *porecla* aparține lui Ion-Aureliu Candrea: *Poreclele la români* (2001). Din definiția pe care o dă poreclelor: „cuvinte prin care poporul lovește în năravul sau defectul cuiva” (p. 152), rezultă că autorul socotea că doar manifestările comportamentale negative trebuie puse în evidență prin inventarea unei porecle corespunzătoare.¹²⁹

Porecla implică simultan o *desemantizare* și o *resemantizare* a identității nominale a celui care o poartă.

2.2. Clasificare

Din punct de vedere structural, se disting: *porecla – cuvânt*, *porecla – sintagmă*, *porecla – enunț*.

¹²⁹ Candrea face distincție între *porecle* și *cuvinte de ocară*, în structura celor dintâi intuind prezența unei metafore, cât timp cealaltă categorie propulsează defectul cuiva fără menajamente. În funcție de ideea pe care o exprimă, poreclele se împart, potrivit autorului, în două categorii: individuale și generale. La rândul lor, primele cunosc mai multe repartiții: a). privitoare la starea fizică a individului (bătrânețea, urâtenia); b). privitoare la starea morală a individului (defecte / cusururi: prostia, mojicia, grosolănia, frica, răutatea; vicii / năravuri: beția, lăcomia, zgârcenia, risipa, trândăvia, hoinăria, neîngrijirea, necurătenia, mândria, lăudăroșenia, lingușirea, fățarnicia, limbuția, înșelăciunea, corupția; ireligiozitatea); c). privitoare la starea socială a individului (sărăcia, meserii înjositoare sau rău privite de popor). Cât privește poreclele generale, acestea sunt aplicate la următoarele naționalități: țigani, evrei, greci, unguri, sași, nemți, bulgari, sârbi, armeni, ruși.

Cu o configurație gramaticală tinzând deopotrivă către *stereotipie* și *expresivitate*, porecla este un construct care, indiferent de modalitatea de realizare concretă menționată, urmează aceeași mișcare: adecvarea structurii ei fonetice la forma internă a cuvântului prin care este desemnat un individ.¹³⁰

Din punct de vedere semantic, poreclele pot fi clasificate în porecle *analitice*, porecle *sintetice*, porecle *anecdote* și *metaporecle*. (vezi infra: 2.3.2.)

2.3. Mecanismul polifonic al poreclei

Raportul dintre *poreclă* și *poreclire* poate fi comparat (și susținut) cu (de) raportul dintre *enunțare* și *enunț*, în accepția teoriei polifonice.

Acțiunea de *poreclire* depășește sfera strict lingvistică de la care se revendică în primul rând, implicând un context situațional de care este legată *istoria conversațională*¹³¹ comună *poreclitului* și *poreclitorului*. Ca urmare, *porecla* poate avea o „etimologie” îndepărtată, greu de urmărit din perspectiva reconstituirii identității ei diacronice.¹³²

Poreclirea presupune următoarele acțiuni succesive:

- *selectarea*
- *atribuirea*
- *propagarea*
- *utilizarea*

¹³⁰ Varietatea tipurilor sintactice de titluri analizată de Maria Cvasnii Cătănescu (Cvasnii Cătănescu 2006: 59–108; 2007: 23–94) ni se pare operantă și pentru studiul poreclei.

¹³¹ Conceptul de *istorie conversațională* este introdus de Golopenția-Eretescu 1985, reprezentând „l'ensemble des interactions conversationnelles ayant eu lieu, a un moment donné, entre deux (ou plusieurs) sujets parlants”.

¹³² Sursele acelor entități numite de ScaPoLine *puncte de vedere* sunt:
A. un set de informații enciclopedice (date legate de mentalitatea unei epoci, codul formal / informal de comportament, legile, opinia publică etc.);
B. un set de informații lingvistice (cunoașterea modului de funcționare a unor elemente numite „des adverbiaux contextuels”, a negației, a modalităților de realizare a ironiei).

și următoarele „instanțe“:

– *pacientul (poreclitul)* este obligatoriu cunoscut, fiind cel care oferă spre judecată (apreciere) trăsături care susțin formarea *punctului de vedere inițial* (care fundamentează semantica poreclei);

– *agentul (poreclitorul)* este cel care selectează – singur sau în colaborare – și apoi atribuie porecla;

– *colportorul* este cel care propagă porecla;

– *utilizatorii* sunt cei care folosesc în mod curent porecla, conștienți sau nu de semnificația acesteia.

Agenții ultimelor trei categorii sunt instanțe *subversive* (nu sunt utilizate poreclele, de obicei, în mod public și mai ales în prezența celui poreclit sau a apropiaților acestuia).

Analiza enunțului, în perspectiva prezentată mai sus, implică următoarele operații:

A. *identificarea locutorului care, printr-o judecată, este responsabil de un anumit pdu:*

În termenii polifoniei lingvistice, *porecla* este un enunț *dinamic*, constituit cu o *semnificație specifică*, și *reconstituit* ca rezultat al altor enunțuri anterioare, a cărui valoare se relevă *numai prin utilizare*. Este produsul *vocilor individuale* dintr-o colectivitate, funcționând după criteriile specifice oricărei creații orale. Fiind vorba despre o sursă de enunțare colectivă, este dificil – de cele mai multe ori – să se identifice cu exactitate *locutorul*. Deși fiecare poreclă este însoțită de un istoric care a predeterminat-o, *punctul de vedere originar* al acestor date enciclopedice care vizează biografia individului nu poate fi precizat de memoria comunității respective. Este motivul pentru care *ființa discursivă* cea mai în măsură să-și asume rolul de enunțiator originar este *non-locutorul*.

Așadar, în poreclă „se aude“ contribuția unui colectiv de vorbitori, dintre care unuia i se poate atribui paternitatea *punctului de vedere* exprimat – în cazul de față, porecla respectivă. La constituirea acesteia (și odată cu fiecare actualizare a ei) s-au făcut „auzite“ mai multe povești parțiale, din care este *reținut / reînviat / redat pe scurt* elementul comun.

Dacă sursa *punctului de vedere* este satisfăcută de *non-locutor*, porecla înseamnă actualizare prin *raportare*, de fiecare dată când este verbalizată de către un enunțiator. Prin urmare, porecla ca rezultat, este un caz de „discurs raportat”. Am folosit ghilimelele, deoarece sintagma reține din sensul consacrat doar pe acela de *vorbire a altcuiva raportată de altcineva*, raportorul fiind un enunțiator care nu se suprapune (aproape) niciodată peste *ființa discursivă* responsabilă de *punctul de vedere* exprimat.

Prin urmare, în ceea ce privește „*autorul de discurs*” în utilizarea poreclei, se pot distinge următoarele *ființe enunțiative*: pe de o parte *locutorul*, iar pe de altă parte, mai mulți *enunțiatori*; altfel spus, *creatorul* poreclei și mai mulți *operatori*.

Locutorul este *identificabil* sau *neidentificabil*, după cum *istoria conversațională* este cunoscută, „publică” sau nu.

Locutorul identificabil se referă la *insider-ul* (membru al comunității) care a atribuit porecla respectivă și a cărui voce (re)cunoscută „se aude” odată cu fiecare actualizare.

Locutorul neidentificabil ar circumscrie o *instanță nedefinită*, pe seama căreia este pusă atribuirea poreclei. Această instanță implicită poate face trimitere la o singură persoană dintr-o comunitate sau la un stoc stabil și comun de informații cu privire la circumstanțele conferirii poreclei respective.

B. *identificarea punctelor de vedere dintr-un enunț*

Enunțiatorul-interpret al *punctului de vedere* reprezintă un locutor *identificabil / neidentificabil*, a cărui acțiune este de a *reconstitui virtual istoria conversațională* de conferire a poreclei. Prin urmare, vorbim în acest caz de un gen de poreclă ca interpretare de gradul II, cu specificarea că limita indicilor de gradare nu sfârșește aici; în alți termeni, câte actualizări, atâtea enunțări interpretative. În felul acesta, se face „auzită”, în toate *reluările succesive*, fie vocea cunoscută a locutorului original (vezi *locutorul identificabil*), fie o voce nedeterminată a locutorului original (vezi *locutorul neidentificabil*). Dacă în primul caz actualizările nu pot

submina autoritatea originală recunoscută, în cazul locutorului *neidentificabil*, odată cu fiecă nouă utilizare a poreclei, se suspendă și descoperirea paternității ei.

Locutorul, ca *ființă din lume*, este *enunțiatorul* care furnizează alocutorului-anchetator explicațiile referitoare la semnificația poreclei.

Poreclirea este, în cele mai multe cazuri, un *act subversiv*, iar *porecla*, un supranume purtat de către poreclit prin utilizarea de către enunțiatori fără știrea acestuia. Atitudinea poreclitului, în cazul cunoașterii poreclei, este, în general, de *distanțare / refuzare / negare*, și, de foarte puține ori, de *acceptare*.

C. *stabilirea tipului de legătură dintre diverși locutori și diversele pdv evidențiate în acea frază*

Orice structură polifonică presupune un pdv ierarhic, adică un pdv care comentează un alt pdv; orice pdv simplu este decompozabil în informații care țin de A.; orice pdv ierarhic implică referința, cu mijloace care țin de B., la un pdv simplu; această capacitate de a semnală relații ierarhice se explică prin dublul rol al locutorului: el însuși constituie un *punct de vedere* și manipulează celelalte *puncte de vedere* prezente în text.

2.3.2. Descifrarea mecanismului polifonic al poreclei

Descifrarea mecanismului polifonic al poreclei presupune identificarea *indicilor* prezenței mai multor *voci* sau *puncte de vedere* la nivelul enunțului sau, cu alte cuvinte, *prezența mărcilor polifoniei lingvistice în enunț*.

Indicii în discuție pot fi detectați pe baza analizei a două componente implicate în actul poreclirii:

I. *semantica poreclei-enunț* ca rezultat al poreclirii (*motivația poreclei*);

II. *explicația* formulată de locutor sau de un alt responsabil al unui pdv (*transmițător sau interpret*) referitor la motivația poreclei.

2.3.2.1. Semantica poreclei-enunț ca rezultat al poreclirii (motivația poreclei)

Porecla antrenează *punctele de vedere* menționate mai sus, toate rezultate ale unui proces de *raportare*. Există, în primul rând, un *punct de vedere originar*, producătorul poreclei, dar și acesta nu face decât să transpună / să sintetizeze, la nivelul unui cuvânt sau al unei sintagme, o istorie care motivează și susține numele respectiv. Întemeietorul poreclei *interpretează* un context *situational* care a condus la crearea unuia *comunicațional*.

În încercarea noastră de a realiza o înregistrare a poreclelor din câteva sate din nord-vestul Transilvaniei, am utilizat următoarele criterii semantice¹³³ care au stat la baza conferirii poreclelor:¹³⁴

A. Porecle *analitice*,

care ilustrează perceperea la „distanță socială” a singularității celui poreclit. Acestea pot fi grupate:

a). din punctul de vedere al „formatului” (individul e prea mare sau prea mic; are o parte a corpului prea mare sau prea mică; are un format defectuos):

Hoaspă („era mic de înălțime”, AS); *hoaspa* este învelișul grăuntelui de cereale; *Turiță* („era slab, înalt și se agăța de lume precum planta cu același nume”, AS); *turița* este o plantă care, dacă e atinsă, se agăța de haine; *Răstăuță* („era foarte slab”, AS); *răstăuțe* este un cuvânt regional pentru *tăitei*; *Jidu* („era bătrân și își purta barba foarte lungă”, AS); *jid* (forma scurtă pentru *jidov*) este un sinonim regional și peiorativ pentru *evreu*; *Buricul Pământului* („era mic”, AS); *Căruntu* („a încăruntit de tânăr”, AS); *Coșnițoi* („era îndoit de spate, a avut o cocoasă ca o coșniță de stup”, AS) *coșnița* este un coș mic de nuiete; cuvântul s-a format

¹³³ Preluate de la Golopenția-Eretescu 1972, II: 196–203. Aceste criterii pot fi îmbogățite și adaptate în funcție de materialul avut la dispoziție.

¹³⁴ Pentru explicațiile semantice și lexicale ale cuvintelor, am utilizat următoarele surse: Bulgăr 2000; Ferenc 1991; *Studii I*, 1959; *Studii II*, 1960; *Formarea cuvintelor* 1971. Cuvintele reproduse între ghilimele reprezintă informația pe care am primit-o de la subiecții ancheați, privitoare la istoricul poreclei.

de la subst. *coșniță* + suf. augmentativ *-oi*; *Subțirica* („când a fost tânără, era foarte subțire în talie, B); cuvântul e format de la adj. *subțire* + suf. diminutival *-ică*; *Lungu* („a fost mare la statură“, B); *Păsărilă* („este foarte înalt și sare de pe un gard pe altul“, B); *Păsărilă* este un personaj dintr-o poveste pentru copii, renumit pentru înălțimea lui; *Slănină* („era foarte gras“, PI); *Chici* („era foarte mic de statură“, în magh., *kicsi* înseamnă *mic*, T); *Maimuță* („era foarte slabă și urâtă“, PI); *Voinicu' din Codru* („este foarte mic și slab; porecla i-a fost dată în mod ironic“, PI); *Gogoașa* („când era la școală, era mai plinuță și avea o fire mai blândă“, PI); *Cerbu'* („este foarte înalt și merge cu capul lăsat pe spate“, PI); *Boambă* („era mai plinuț și mai leneș“, PI); *Pitirla* („este o femeie mică de înălțime“, Ș); în corpul fonetic al cuvântului, se poate recunoaște o primă parte comună cu aceea a cuvântului *pitic*; *Ciunta* („femeie mică de înălțime“, Ș); *ciunt* se referă la un păr tuns scurt sau la o parte a corpului retezată; *Bibilicu* („seamănă cu bibilicile, mic de înălțime“, Ș); bibilica este o pasăre domestică de mărimea unei găini; *Broscoiu* („om gras“, Ș); cuvântul s-a format prin moțiune de la subst. *broască* + suf. augmentativ *-oi*; *Largu* („are gura mare“, Ș); *Pestrița* („are pete pe față“, Ș); *Puica* („este mică, asemenea unei puici“, Ș); *Șopârlita* („e mică, asemenea unei șopârle“, Ș); cuvântul e format de la subst. *șopârlă* + suf. diminutival *-iță*; *Șchiopău*, D; cuvântul e format de la adj. *șchiop* + suf. augmentativ *-ău*; *Cracu*, D; *Lungu*, D; *Scurtu*, D; *Mazăre* („era bucătar și mic de statură“, SN); *Picioaica* („era mic de statură, asemenea unui cartof“, SN); *picioică* este o denumire regională pentru *cartof*; *Liptie* („când tatăl lui era mic, a avut vărsat de vânt și i-au rămas urme pe față; colegii de școală l-au poreclit *liptie* (denumire regională pentru *clătită*)“, SN); *Purice* („mic de statură“, SN);

b). din punctul de vedere al „coloritului“ (individul e prea deschis sau prea închis la culoare):

Ciorău (*cioară* + suf. augmentativ *-ău*);

c). porecle *analitice*, care ilustrează perceperea la „distanță personală“ sau „intimă“ a celui poreclit: format / colorit / defect al ochilor, nasului, urechilor, gurii, părului, tenului etc.:

Chelu; *Negruțu* (*negru* + suf. diminutival *-uțu*); *Buha* (*buha*, reg. „bufniță”);

d). porecle *analitice*, care ilustrează *hobby*-ul individului poreclit. (*Hobby*-ul fixat de poreclă poate fi un tic lingvistic):

Șorubar: cuvântul e format de la subst. *șurub* (cu varianta regională *șorub*) + suf. de agent *-ar*; *Dobașu*; cuvântul e format de la subst. *dobă* + suf. de agent *-aș*; *toba*, cu varianta regională *doba*, este un instrument muzical de percuție;

B. Porecle *sintetice*,

care ilustrează intuirea fizionomiei globale a celui poreclit. Se înscriu aici:

a). porecle alcătuite din adjective calificative:

Bănos („a fost foarte zgârțit și își strângea fiecare bănuț în batistă”, AS); cuvântul e format de la subst. *ban* + suf. *-os*; *Coșârcaru* („bunicul lui făcea coșuri”, Ș); cuvântul e format de la subst. *coșarcă* (variantă regională pentru *coș*) + suf. de agent *-ar*; *Caprosu* („avea cele mai multe capre din sat”, D); cuvântul e format de la subst. *capră* + suf. *-os*; *Voluntaru* („a fost voluntar în armată în Primul Război Mondial”, SN);

b). porecle alcătuite din metafore „modelatoare”:

Stalin („a fost prizonier în Rusia și nu s-a întors acasă decât după 20 de ani; nimeni din sat nu l-a recunoscut; semăna cu Stalin, avea barbă și mustață”, AS); *Irod* („era ajutat la muncă de femei, pe care le amenința că, dacă nu lucrează bine, le va ucide precum Irod”, AS); *Ion Frumosu* („se privea în oglindă și își spunea: «Ce frumos ești, măi Ioane!»”, B); *Artistu* („este fălos și s-a apucat de cântat”, B); *Jar Mănânci* („când întâlnea pe cineva, îi spunea: «jar mănânci»”, B); *Moise* („știa foarte multe pilde și povești de la bătrânii satului”, PI); *Pistolaru* („când a fost copil, nu se juca cu ceilalți copii, ci își confecționa pistoale din lemn”, PI); *Bagabontul* („T); *bagabont* este o formă lexicală alterată a cuvântului *vagabond*; *Cabina* („când era copil, obișnuia să se joace cu o roată de mașină, închipuindu-și că este un volan. În timp ce se juca cu «volanul», striga: «cabina rușati, cabina rușati», ceea ce înseamnă în rusește *pornește cabina!*, *pornește cabina*; *Chiaburu* („era înstărit, avea foarte mult pământ”, S); *chiabur* înseamnă țaran

înstărit; *Moloca* („este un om moale, calm“, S); *Iuda* („om rău“, S);

C. Porecla *anecdotală*,

care descrie o întâmplare notabilă din viața celui poreclit:

Trei Picioare („când a studiat la școală ungurește, profesoara l-a întrebat câte picioare are găina, iar el a răspuns trei“, SN); *Cioachini* („când era mic, a văzut un șoarece, căruia i-a spus *cioachenu*, iar fratele mai mare i-a spus pe mai departe lui astfel; apoi, i-a spus așa tot satul“, SN);

D. Metaporecla,

adică porecla extrasă din:

a). *nume etnice*:

Tătaru, D; *Turcu*, D;

b). *nume derivate de la numele localității din care provine sau pe unde a umblat la lucru individul poreclit*:

Belgianu („a fost primul care a vizitat Belgia“, D); *Cuhanu* („satul natal este Bogdan-Vodă, care în vechime se numea Cuha / Cuhea“, D); *Rozovleanu* („provine din Rozavlea“, D); *Sălișteanu* („satul natal e Săliștea“, D); *Borșanca* („orașul natal e Borșa“, D); *Botizanca* („satul natal e Botiza“, D); *Americanu* („a fost în America“, D). Poreclele din această categorie s-au format cu ajutorul sufixelor care indică originea: *-an*, *-ean*, *-eancă*;

c). *nume derivate de la nume de ocupații*:

Poștariu („era poștaș“, D); cuvântul e format de la subst. *poștă* + suf. de agent *-ar*; *Sâtariu* („făcea site (reg. *sătă*) pentru cernut făina“, D); cuvântul e format de la subst. *sătă* + suf. de agent *-ar*; *Ceterașu* („cânta la vioară“, D); cuvântul e format de la subst. *ceteră* + suf. *-aș*; *Cotarcău* („făcea cotărcei, adică un coș din nuiele“, D); cuvântul e format de la subst. *cotarcă* + suf. augmentativ *-ău*; *Mihaiu Becurilor* („a fost primul electrician din zonă“, T);

d). *nume derivate de la numele părții satului în care locuiește individul poreclit*:

Broscaru („locuia într-o zonă mlăștinoasă, unde cântau broaștele“, T); *Vântopanu* („locuia lângă Vântop, zonă a satului“, D); *Izvoranca* („locuia lângă Izvor, parte a satului“, D); *Păcureanu* („locuia lângă Păcură, o apă termală“, D);

e). *nume derivate de la numele de familie:*

Piticoaie (Pitic Ileana, D); *Țâploaie* (Țiplea Anuță, D); *Ileșoaie* (Ilieș Ana, D); *Ciorboiu* („în familia lui, a existat cineva cu numele Ciorba“, SN); Aceste porecle sunt formate cu sufixe augmentative. *Chișuțu* (Chiș Vasile, D). Porecla e formată cu sufix diminutival;

f). *nume derivate de la prenume:*

Nicorău (Deac Nicoară, D); *Parascău* (Font Parasca, D); *Toderău* (Turcuș Toader, D). Aceste porecle sunt formate cu sufixul augmentativ -ău. *Mihaianu* (Bârsan Mihai, D); *Vasalie* (Vlad Vasile, D), *Carolețu* (Dan Carol, D);

g). *nume derivate de la diminutive și hipocoristice:*

Gavriluț (Moldovan Gavrilă, D); *Grigoriță* (Ticală Grigore, D); *Iliuc* (Gherheș Ilie, D); *Libo* (Liboteanu Nicolae, SN).

2.3.2.2. *Explicația* formulată de locutor sau de un alt responsabil al unui pdv (*transmițător* sau *interpret*) referitor la motivația poreclei

Motivația explicită a poreclei este un act *metapragmatic* de exprimare a unui punct de vedere *autorizat* („știe sigur“, din propria experiență sau din surse aparținând comunității căreia îi aparține *poreclitul*) sau *neautorizat* (conținutul semantic al poreclei, motivat, oferă posibilitatea unei interpretări pe care enunțiatorul și-o asumă).

Pe lângă *punctul de vedere* al locutorului inițial, în poreclă se fac „auzite“ și *punctele de vedere* ale enunțiatorilor care o *transmit* și, simultan, o *interpretează*. Fiecare enunțare contaminează interpretarea zero cu mărcile propriei subiectivități (diferențe fonologice: de pronunție, de timbru, de componente suprasegmentale și diferențe psiho-fizice: de percepție, dispoziția din momentul receptării etc.).

Enunțarea poreclei este deopotrivă o operație de *retransmitere* și de *recreare*¹³⁵ a acesteia. Ea este dublată, de fiecare

¹³⁵ Din anumite puncte de vedere, porecla urmează același tipar de construcție ca alte fenomene polifonice, cum sunt *negația* și *ironia*, pe cea dintâi subminând-o pentru a-și transfera prerogativele acesteia, iar cu mecanismele de construcție ale celei de-a doua intersectându-se uneori.

dată, de *interpretarea transmitătorului*, care adaugă o motivație suplimentară celei consacrate. Pentru unele porecle, motivația este valabilă doar dialectal, sensul lor fiind accesibil numai în cadrul grupului restrâns al colectivității în care au fost create sau, mai restrictiv, enunțul poate fi citit corect doar de către un singur individ: cel care a conferit-o. Din această perspectivă, interpretarea poreclei poate fi o *opinie* (a enunțiatorului) sau poate fi *cea statuată în comunitate* (a locutorului sau a enunțiatorului). Ca succesiune a *punctelor de vedere* pe care le implicitează, porecla este o structură *dinamică*.

4. Încheiere

În studiul nostru am încercat să demonstrăm că *porecla* este o marcă a polifoniei în măsura în care pentru producerea ei se reunesc mai multe voci și acestea continuă să se facă „auzite” odată cu fiecare actualizare. Am ajuns la concluzia că porecla este rezultatul unui proces de *raportare*.

Am stabilit câteva *criterii de clasificare a poreclelor* și, acolo unde s-a impus, le-am analizat structura. Considerarea din această perspectivă a poreclelor este cu atât mai

Există o categorie a poreclelor construite antifrazic: este vorba despre poreclele cu motivare internă, cele al căror semnificat trebuie interpretat în sens contrar celui literal. În acest caz, locutorul își invalidează propria enunțare. *Punctele de vedere* care „se aud” în *porecla de tip ironic* pot atenua – prin interpretarea lor – sensul primar al enunțului, făcând dificilă conformitatea citirii cu originalul. Aceste porecle se situează la limita dintre *ceea ce este asumat* ca certitudine și *ceea ce este respins* ca supoziție. În aceste porecle se face „auzit” un *punct de vedere* distinct de cel al locutorului. O enunțare ironică – deci și porecla de acest gen – pune în scenă un personaj care ar enunța ceva deplasat și de care enunțiatorul se distanțează. Pentru ca ironia să fie percepută trebuie să existe indici care să permită distingerea disocierii enunțiative. Semnele prea evidente (strategiile tonului, ale mimicii) ar face-o să cadă în explicit. Prin urmare, este dificil să se determine cu exactitate caracterul ironic sau nu al unui text, în general și al unui text-poreclă, în special. Tocmai combinația între *adeziune* și *respingere* (enunțul este exprimat direct, fără ca enunțiatorul să și-l asume) poate fi analizată ca polifonie în cazul poreclelor ironice.

interesantă cu cât ele instituie o relație comunicatională specială între indivizi, în sensul dublei lor orientări condiționate de asimetria statutului interlocutorilor: *spunerea pe poreclă* este posibilă atunci când individul respectiv este mai tânăr / inferior ca rang social, dar este interzisă atunci când individul respectiv este mai vârstnic / superior social / de sex diferit. Prin urmare, problema „biologică” a paternității *punctului de vedere* originar este convertită într-una socială și etică, ce restrânge implicit numărul *emitătorilor* în drept să actualizeze porecla respectivă.

Ființele discursive care utilizează porecla sunt *locutorul* și mai mulți *enunțiatori*.

Locutorul poate fi *identificabil* sau *neidentificabil* și are rolul de a reface *istoria conversațională* care a determinat atribuirea poreclei.

Fiecare actualizare a poreclei înseamnă *retransmitere* și *recreare*. Motivației originare a poreclei i se adaugă interpretarea transmitătorului, care poate fi rezumatul unor opinii parțiale sau opinia recunoscută în comunitate.

Bibliografie

- Austin 2005 = Austin, J. L. (2005). *Cum să faci lucruri cu vorbe*, traducere din limba engleză de Sorana Corneanu, Pitești: Paralela 45.
- Bahtin 1970 = Bahtin, Mihail (1970). *Problemele poeziei lui Dostoievski*, București: Univers.
- Bakhtine 1970 = Bakhtine, M. (1970). *Problèmes de la poétique de Dostoïevski*, Lausanne: L'Age de l'Homme.
- Bulgăr 2000 = Bulgăr, Gh., Gh. Constantinescu-Dobridor (2000). *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București: Saeculum.
- Candrea 2001 = Candrea, Ion-Aureliu (2001). *Porecele la români*; prima ediție e apărută la București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895. Citatele noastre sunt luate din *Iarba fiarelor. Studii de folclor. Din datinile și credințele poporului român. Preminte Solomon. Porecele la români*, Cuvânt înainte de Dan Horia Mazilu, Studiu introductiv și ediție de Al. Dobre, cu o listă a lucrărilor citate de I.-A. Candrea în studiile publicate în acest volum, alcătuită de Petre Florea, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Academia Română, Institutul de Istorie și Teorie literară „G. Călinescu”.
- Cvasnii Cătănescu 2006 = Cvasnii Cătănescu (2006). Maria, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, cap. *Polifonie publicistică*, București: Universitatea din București, 59–108.
- Cvasnii Cătănescu 2007 = Cvasnii Cătănescu, Maria, *Titlul jurnalistice*, în *Stil și limbaj în mass-media din România*, Iași: Polirom, 23–94.
- DSL 2005 = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan (2005). *Dicționar de științe ale limbii*, București: Nemira.
- Ducrot 1980 = Ducrot, O. (1980). *Les Mots du discours*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1984 = Ducrot, O. (1984). *Le Dire et le dit*, Paris: Minuit.
- Enciclopedia 2001 = *Enciclopedia limbii române* (2001). coordonator Marius Sala, București: Univers Enciclopedic.
- Felecan 2008 = Felecan, Daiana (2008). *Nume noi pentru năravuri vechi*, în „Limba română”, Revistă de Știință și Cultură, Nr. 3-4 (153–154) 2008, martie-aprilie, Chișinău, 91–99.
- Ferenc 1991 = Ferenc, Bakos (1991). *Román-Magyar Kéziszótár*, Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Formarea cuvintelor* 1971 = *Formarea cuvintelor în limba română. Cercetare bibliografică* (1971). București, Biblioteca Centrală Universitară, Sectorul de documentare universitară.
- Golopenția-Eretescu 1972, I = Golopenția-Eretescu, Sanda, *Clasificarea prin „numuri“*, I, în „Revista de etnografie și folclor“, Tomul 17 (1972). Nr. 2, București: Academia R.S.R., 145–155.
- Golopenția-Eretescu 1972, II = Golopenția-Eretescu, Sanda, *Clasificarea prin „numuri“*, II, în „Revista de etnografie și folclor“, Tomul 17 (1972). Nr. 3, București: Academia R.S.R., 193–212.
- Golopenția – Eretescu, 1985 = Golopenția – Eretescu, S. (1985). *Interaction et histoire conversationnelles*, „Actes du Colloque – Interactions conversationnelles“, Urbino, (pre-print).
- Graur 1965 = Graur, Al., *Nume de persoane*, București, Editura Științifică, cap. *Porecle*, 1965, 70–72.
- Maingueneau 1991 = Maingueneau, D. (1991). *L'Analyse du discours. Introduction aux lectures de l'Archive*, Paris: Hachette.
- Pleșu 2006 = Pleșu, Andrei (2006). *Comedii la porțile Orientului*, București: Humanitas.
- Studii I* 1959 = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I (1959). București: Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică din București.
- Studii II* 1960 = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea (1960). București: Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică din București.
- Vion 1992 = Vion, R. (1992). *La communication verbale – Analyse des interactions*, Paris: Hachette.

Site-uri:

http://www.fabula.org/atelier.php?La_notion_de_polyphonie
<http://www.hum.au.dk./romansk/polyfoni/fraind.htm>

Supliment de bibliografie

- Adam 1992 = Adam, J.-M. (1992). *Les textes: types et prototypes*, Paris: Nathan.
- Bres et alii (eds) 2005 = Bres, J., Haillet, P. P., Mellet, S., Nølke, H. & Rosier, L. (éds) (2005). *Actes du colloque de Cerisy 2004: Dialogisme et Polyphonie. Approches linguistiques*, Bruxelles, De Boeck / Duculot, cap. *Dialogisme et polyphonie dans diverses formes d'interaction*.

- Ducrot 1991 = Ducrot, O. (1991). *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris: Editeurs des arts.
- Ducrot 2001 = Ducrot, O. (2001). *Quelques raisons de distinguer «locuteurs» et «énonciateurs»* pe [http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents de travail / Polyphony 3](http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents%20de%20travail/Polyphony%203).
- Fløttum 1990 = Fløttum, K. (1990). *Le résumé scolaire. Analyse formelle et informative*, Paris / Oslo: Didier Erudition/Solum.
- Fløttum 1998 = Fløttum, K. (1998). *Teksttype og polyfoni*, *Hermes* 20, 59–78.
- Kerbrat-Orrechioni 1996 = Kerbrat-Orrechioni, K. (1996). *L'implicite*, Paris: Armand Colin.
- Löhmus 2002 = Löhmus, M. (2002). *Political Control of Communication*, IAMCR Conference in Barcelona, 21.-26.7.2002, Section of Political Communication.
- Maingueneau 1996 = Maingueneau, D. (1996). *Les termes clés de l'analyse du discours*, Paris: Seuil.
- Nølke, H., 1994 = Nølke, H. (1994). *Linguistique modulaire: de la forme au sens*, Louvain: Peters.
- PolyphoniE pe <http://webhost.ua.ac.be/polyphon/index-corps.htm>

Parodia, ca gen polifonic

Motto:

Vorbirea noastră curentă e plină de cuvintele altora: cu unele ne contopim total vocea, uitând cui îi aparțin, cu altele, care se bucură de autoritate în ochii noștri, ne întărim spusele, și, în sfârșit, pe altele le populăm cu propriile noastre tendințe, care le sunt străine și ostile.

(Mihail Bahtin)

1. Introducere

În lucrarea de față, ne propunem să demonstrăm că:

- se poate vorbi despre un *gen* parodic;
- parodia este un conglomerat de texte (hipertext și hipotext(e));
- hipertextul funcționează ca și context lingvistic pentru suprapunerea / separarea hipotextelor;
- textul parodic implică o eterogenitate de secvențe enunțiative;
- subiectul vorbitor unic este absent;
- discursul parodic proliferază mai multe (cel puțin două) instanțe enunțiative în afara aceleia substituibile locutorului;
- parodia este un palimpsest polifonic.

2. Textul parodic

În linii mari, *parodia* este o formă de „reproducere deliberat inexactă”¹³⁶ (subl. aut.) a unei creații cu identitate precisă. Parodia textuală are la bază mecanisme opozabile, dar complementare, presupunând de-construcția unui text / enunț preexistent și având ca rezultat transformarea lui

¹³⁶ Cvasnii Cătănescu 2006: 232.

într-un nou text. Acesta din urmă va prelua poziția de prim-plan, în timp ce textul – bază rămâne în umbră.

2.1. Teorii asupra parodiei

2.1.1. Teorii antice

În operele literare, parodia poate funcționa simultan ca *manieră generală de organizare a textului* și ca *tehnică textuală*.¹³⁷

În *Poetica* lui Aristotel¹³⁸, parodia este văzută ca *imitația unor oameni neciopliți*, astfel că, aici, parodia este definită din perspectiva parodistului, prin minimalizarea unui aspect din realitatea (extra)textuală.

În viziunea lui Quintilian¹³⁹, parodia este un *termen care desemnează melodiile alcătuite prin imitarea altora și care, în mod abuziv, se folosesc pentru denumirea imitărilor de versuri sau de proză ale altora*. Definiția lui Quintilian este tributară concepției care leagă originea parodiei de aceea a rapsodiei și de transmiterea orală a textelor.

2.1.2. Teorii (post)moderne

Una dintre contribuțiile majore în fixarea statutului parodiei îi aparține lui Gérard Genette (1982). Autorul pornește de la analiza hipertextualității (*i. e. relația care se stabilește între un text B – hipertext – și un text anterior A – hipotext* –, cel de-al doilea grefându-se pe primul). Definirea parodiei are în vedere faptul că orice text derivă din alte texte anterioare. Hipertextele sunt rezultatele unei transformări *directe* sau *indirecte*, numite de Genette *imitație*.¹⁴⁰ *Imitația* este un proces mai complex decât *transformarea*, *parodia* fiind rezultatul relației de transformare în

¹³⁷ Vezi Petroșel 2006.

¹³⁸ 1965: 55.

¹³⁹ 1974: 31.

¹⁴⁰ Autorul dă exemplul romanului *Ulysse*, al lui Joyce, text rezultat prin transformarea acțiunii din *Odiseea* lui Homer, și epopeea *Eneida*, a lui Vergilius, text rezultat prin *imitația* acțiunii din *Odiseea* lui Homer.

regim ludic a unui text sau a mai multora, iar *pastișa*, rezultatul *imitației* unui stil.

Daniel Sangsue¹⁴¹ extinde definiția lui Genette: „la parodie serait ainsi la transformation ludique, comique ou satirique d'un texte singulier.” Același autor vorbește și despre identificarea a trei etape în receptarea textului parodic: 1. recunoașterea prezenței, într-un text, a unui alt text; 2. identificarea aceluși hipotext; 3. conștientizarea diferențelor existente între hipotext și textul parodic.

Observând similitudinea dintre parodie și postmodernism, Linda Hutcheon¹⁴² lărgeste și mai mult semnificațiile speciei în discuție: „Parodia este o formă perfect postmodernă, în unele sensuri, pentru că în mod paradoxal încorporează și provoacă ceea ce parodiază.”

Pentru Sanda Golopenția-Eretescu (1991), parodia (actul parodic) reprezintă reducția ludică a unei acțiuni semiotice prestigioase, care poate fi operată prin intermediul prezentării deformate a agentului (și/sau a anti-agentului) și/sau a produsului (rezultatului) și/sau a instrumentului și/sau a algoritmului și/sau a fundamentului celei dintâi.

Parodia este pertinentă și din punctul de vedere al polifoniei.¹⁴³ G. Genette (1982) distinge trei specii de parodie satirică:

- *parodia minimală*: „a relua literal un text cunoscut pentru a-i da o nouă semnificație”;
- *travestirea* cu funcție degradantă: transpunere a unei enunțări „nobile” în registrul burlesc;
- *pastișa satirică*, în care se imită un stil prin exagerarea lui.

Conform lui Genette, *pastișa* ar fi o specie a parodiei, distinctă prin caracterul ei non-satiric.

¹⁴¹ 1994: 73–74.

¹⁴² 1985: 12.

¹⁴³ Vezi Maingueneau 2008: 196–198.

2.2. Parodia – modalitate de realizare a comicului

Parodicul a fost analizat ca fiind un mod al comicului, alături de *satiric*, *ironic* și *umor*. În interiorul textului parodic se întâlnesc două tipuri de comic: unul *inter-textual* (referitor la raportul pe care îl stabilește între model și parodia lui) și unul *intra-textual* (referitor la factorii comici independenți de sensul parodic).

Comicul *inter-textual* (pentru că acesta stă în câmpul interesului nostru prin raportare la parodie) se realizează prin punerea în contrast a două universuri textuale distincte: cel al țintei și cel al parodiei.¹⁴⁴ Comicul obținut este rezultatul alăturării unor texte extrem de diferite. Parodistul uzează de niște strategii de reactualizare a textului-țintă în vederea ușurării decodării.

2.3. Relații în „și” ale parodiei

Prin discutarea conceptului de *parodie* formând pereche cu *ludicul*, *ironia*, *pastișa*, *satira*, *grotescul*, *umorul*,¹⁴⁵ se poate observa o mai precisă circumscriere a semanticii celui dintâi dintre termeni care își delimitează sau își apropie sfera de cuprindere de aceea a modelelor complementare.

Parodicul și *ludicul* „stau sub semnul unei ieșiri din aria de influență a *seriosului*, prin crearea unei *pseudo-realități*, derivate, conotativ, din realitatea primară, în cazul ludicului și, din realitatea literară, în cazul parodiei.”¹⁴⁶ Parodicul are un statut paradoxal, dat de mișcarea simultană de *evadare* de sub tirania modelului, dar și de *consolidare* a acestuia. Parodia este un „protest ludic” în fața tiraniei unui model anterior.

Parodicul și *ironicul*, aflate într-un raport de *includere* și *asociere*, se construiesc divergent în privința relației stabilite între instanța producătoare de text și realitate: conflictul *eu-lume*, în cazul ironiei, conflictul *autor-literatură*,

¹⁴⁴ Vezi Petroșel 2006: 13.

¹⁴⁵ *Ibidem*: 13–24.

¹⁴⁶ *Ibidem*: 14.

în cazul parodiei. Spectrul afectiv al acestui raport va diferenția tipologia parodicului ironic: parodie *satirică* / *ludică* / *omagială* / *umoristică*.

Parodicul și *pastișa* se delimitează în ce privește finalitatea jocului stilistic: parodia își arogă o mai mare libertate în re-crearea modelului anterior, în vreme ce *pastișa* acordă o mai pronunțată grijă reconstituirii fidele a modelului. Parodia este mai rebelă în citirea modelului, pe când *pastișa* este mai obedientă față de sursă.

Parodicul și *satiricul* sunt două concepte care i-au permis Lindei Hutcheon să vorbească despre o *parodie satirică* și despre o *satiră parodică*, diferențiate de atitudinea autorului. În cazul celei de-a doua, satiristul face din parodie un manifest pentru îndreptarea realității extra-literare. Prin urmare, satira se poate realiza cu mijloacele parodicului și invers.

Parodicul și *grotescul* au în comun maniera de structurare a textelor și a stilului adoptat, ambele uzând de *exagerare* pentru a construi o replică la universul *normal*.

Parodicul și *umorul* sunt asociate plecând de la premisa că modul umoristic este unul dintre modurile comice. Ceea ce apropie umorul de parodie este sentimentul *solidarității* cu lumea, în cazul umorului, dar nu și cu textul-model, în cazul parodiei.

Parodia realizează pereche și cu *inter-* respectiv cu *meta-textualitatea*. Parodia este un fragment de metaliteratură, referindu-se la *producerea* literaturii, dar și la *produsul* literar, uneori granița dintre acestea diluându-se. Cei mai mulți parodiști deplasează accentul de pe *interogarea parodică a discursului altuia* pe *interogarea propriului discurs*.

Ca formă a intertextualității, parodia presupune dialogul între cel puțin două texte, fiind astfel un *intertext textual*.

3. Perspectiva polifonică asupra structurii textului

Suportul teoretic al abordării noastre se bazează pe lămurirea conceptului de *polifonie*, concept promovat de scriitorul Mihail Bahtin (1970), consolidat prin cercetările

lingvistului O. Ducrot¹⁴⁷ și complinit de Școala Scandinavă de Polifonie (ScaPoLine)¹⁴⁸, care încearcă să „împace” *polifonia literară* și *polifonia lingvistică*.¹⁴⁹

3.1. Conceptele analizei polifonice

Baza teoriei polifonice a lui Ducrot este infirmarea ipotezei care postulează unicitatea subiectului vorbitor și susținerea ipotezei conform căreia *elemente ale unui enunț sau enunțuri întregi constituie un discurs pe care locutorul îl atribuie unor enunțatori fictivi*.

Ducrot introduce diferite entități care corespund unor persoane cu statut teoretic și nu unor indivizi din lumea reală:

– **subiectul vorbitor**, pe de o parte, adică individul situat în lume și care produce enunțul;

– **locutorul**, adică instanța care preia responsabilitatea actului de limbaj, garantul actului de enunțare performat de către subiectul vorbitor;

– **enunțatorul**, de cealaltă parte, adică sursa enunțării, căreia nu i se poate atribui, în sens strict, niciun cuvânt, instanță ce reprezintă o „poziție”, un „punct de vedere”.

Ducrot subdivide, apoi, noțiunea de **locutor** în două entități teoretice diferite: **locutorul ca atare** (abreviat *L*) și **locutorul ca ființă din lume** (abreviat *I*). Primul este responsabil numai de enunțare, fiind persoana ce reiese din discurs. Al doilea este o persoană completă, adică susceptibilă să i se atribuie proprietăți particulare, deși rămâne o ființă discursivă.

SacPoLine distinge între *configurația polifonică* a enunțului și *structura polifonică* a frazei. Obiectivul este furnizarea unor instrucțiuni pe baza cărora, de la structura polifonică, receptorul unui enunț să poată accede la configurația polifonică.

¹⁴⁷ 1972; 1980; 1984.

¹⁴⁸ Nølke *et alii* 2004; <http://www.hum.au.dk./romansk/polyfoni/fraind.htm>.

¹⁴⁹ Vezi și Moeschler, Reboul 1999 și Bălăsoiu 2004.

ScaPoLine introduce următoarele concepte:

- **punctele de vedere** (*les points de vue* (pdv)), unități semantice care cuprind un conținut semantic și o judecată bazată pe acest conținut. *Punctele de vedere* pot fi în legătură cu fapte extralingvistice sau lingvistice, stări mentale etc.;
- **ființele discursive** (*les êtres discursifs* (ê-d)), ființe susceptibile de a fi responsabile de punctele de vedere exprimate sau, mai exact, sunt responsabile de judecățile aduse de către pdv;
- **legăturile enunțiative** (*les liens énonciatifs* (liens)), leagă ê-d de pdv.¹⁵⁵

¹⁵⁵ *Punctele de vedere* sunt deci unități semantice și totodată elemente ale limbii. Sunt caracterizate prin faptul că sunt asociate cu „subiecte” având aceste *puncte de vedere*. În acest sens, ele sunt elemente ale unui discurs cristalizat.

Se pot distinge trei tipuri de pdv:

– pdv *simple* – constituie elementele atomice ale construcției polifonice; orice enunț conține cel puțin un pdv simplu. Într-o frază care nu conține decât un singur pdv, acesta este asociat cu locutorul și fraza este una *monofonică*.

– două tipuri de pdv *complexe*:

– pdv *ierarhice*, care se compun din pdv simple, organizate după o structură ierarhică;

– pdv *relaționale*, care leagă pdv (simple sau complexe). Acestea se regăsesc în special în frazele care conțin conectori.

– pdv *stratificaționale*, care sunt legate de focalizarea neutră și care sunt marcate ele însele la nivelul frazei.

Ființele discursive sunt unități pur lingvistice: ele fac parte din discurs. În realitate, ele nu există decât prin raporturile lor cu pdv. Totuși, funcția lor este dublă, în măsura în care ele sunt și actori ai situației comunicative, susținând un pdv. Se disting două mari clase de ê-d: *locutori virtuali* (LV) și *non-locutori* (NL). „Personajele” susceptibile de a putea lua cuvântul, adică de a produce ele însele enunțuri, *locutorii virtuali*, sunt capabile și de a-și asuma responsabilitatea pentru pdv. Aceste ê-d formează prima clasă. Or, anumite enunțuri vehiculează pdv al căror responsabil nu are această proprietate de a produce el singur o enunțare. Aceștia sunt *non-locutorii*. Ca și în cazul locutorilor virtuali, existența non-locutorilor poate fi indicată la nivelul frazei și aceștia pot face parte din structura polifonică. Poate fi vorba de opinia publică, de lege, de codul penal sau acele seturi de presupoziii enciclopedice care fac posibilă înțelegerea unei propoziții.

3.2. Polifonia textului parodic

Parodia exhibă două instanțe enunțiative: locutorul, care, la rândul său, eliberează o altă sursă enunțiativă, prezentată ca fiind ridicolă, marcându-și astfel superioritatea. Enunțarea este marcată de indici de distanțare care îi permit coenunțiatorului să perceapă disonanța, să vadă că

LV pot fi *actualizați* (cei care iau efectiv cuvântul) sau *neactualizați*. LV poate trimite, din punctul de vedere al situației de comunicare, la un locutor, la un *alocutor* sau la unul sau mai mulți *terți*. Astfel,

– *locutorul* (*le locuteur*) este cel care, în funcție de enunț, este autorul enunțării. Pronumele de pers. I trimite la acest locutor.

– *alocutorul* (*l'allocutaire*) este cel căruia îi este destinată enunțarea, întotdeauna în funcție de enunț. Printre urmele care îi sunt caracteristice se găsesc, în special, pronumele de pers. a II-a.

– *cei din a treia categorie* (*les troisièmes*) sunt aceia care pot fi indicați prin pronume de pers. a III-a sau prin sintagme nominale.

Pentru fiecare tip de LV, ScaPoLine distinge o instanță „frastică” și o instanță „textuală”. *Locutorul frastic* reprezintă imaginea unui locutor în momentul enunțării, iar *locutorul textual* se referă la imaginea generală a locutorului sau la o imagine a locutorului din alt moment al istoriei sale. *Alocutorul* și *terții* au parte de același tratament, vorbindu-se despre un *alocutor frastic* și unul *textual*, ca și despre un *terț frastic* și unul *textual*:

- *locutorul frastic* (*le locuteur phrastique*);
- *locutorul textual* (*le locuteur textuel*);
- *alocutorul frastic* (*l'allocutaire phrastique*);
- *alocutorul textual* (*l'allocutaire textuel*);
- *cei de-ai treilea frastici* (*les troisièmes phrastiques*);
- *cei de-ai treilea textuali* (*les troisièmes textuels*).

ScaPoLine face distincție între *polifonia internă* (caracterizată prin prezența, în structura polifonică, a locutorilor virtuali), *polifonia externă* (în structura polifonică apar și non-locutorii) și *citare*, adică polifonia atestată de enunțurile în care apar locutori actualizați și locutori neactualizați.

Relația dintre o *ființă discursivă* și un *punct de vedere* se numește *legătură enunțiativă*. Există două tipuri de legături enunțiative: *legătura de responsabilitate* și *legăturile de non-responsabilitate*. Dacă o *ființă discursivă* se asociază unui *punct de vedere*, aflându-se la originea lui și asumându-și-l, vorbim despre o *linie de responsabilitate*. Dacă *ființa discursivă* nu este responsabilă de enunț, dar îl acceptă, vorbim despre *acord*. Dacă *ființa discursivă* nu acceptă poziția, nu validează *punctul de vedere*, vorbim despre *legătură / linie de non-responsabilitate* și *ființa discursivă* se disociază de *punctul de vedere* respectiv.

subiectul vorbitor nu se prezintă drept *locutor responsabil* pentru cuvintele sale. Locutorul ridiculizat poate fi identificat într-un *autor*, *gen de discurs* sau *curent literar*.

Parodia este, prin excelență, tipul de enunțare ale cărei condiții de reușită sunt garantate de o familiarizare proporțională a coenunțiatorului cu discursul raportat, mizându-se, astfel, pe o complicitate cu enunțiatorul. Totodată, este inevitabilă și o asumare din partea enunțiatorului a discursului devalorizat, astfel încât cel care parodiază manifestă o poziție ambiguă față de cel parodiat.

Parodia poate fi socotită una dintre cele două strategii opuse de *reînvestire* a unui text sau a unui discurs în altul: *captare* și *subversiune*. (Un text sau un gen, odată intrate în memoria colectivă, sunt susceptibile de o anumită autoritate evaluată pozitiv sau negativ.) *Captatio* înseamnă *transferul* autorității atribuite textului sau genului în discursul reînvestitor. În *subversiune*, în schimb, imitarea parodică permite *descalificarea* autorității textului sau a genului-sursă. A *capta* un text înseamnă a-l imita urmându-i sensul. *Subversiunea* apare atunci când textul care imită vizează să-l discrediteze pe cel imitat. În acest ultim caz, este vorba despre o strategie de parodie.¹⁵⁰

Discursul subversiv a fost ales tocmai pentru că *subminarea* acestuia este hotărâtoare pentru *legitimarea* discursului reînvestitor.

Se poate propune următoarea listă exhaustivă:

TIPURI DE LEGĂTURI ENUNȚIATIVE

Legătură de responsabilitate
(Nu există decât un singur tip)

Legături de non-responsabilitate

Acord

Dezacord

Neutru

Respingere

A se preface că acceptă

¹⁵⁰ Vezi Maingueneau 2007: 210–211.

3.3. Analiza polifonică

Vom realiza *analiza polifonică* (adică, identificarea sensului frazei de către destinatar), ce presupune realizarea configurației polifonice a enunțului, folosindu-ne de un set de *instrucțiuni* date de situația de comunicare în care este performat enunțul.

Vom identifica *punctele de vedere*, *locutorul* responsabil de un anumit *punct de vedere* și *tipul de legătură* dintre locutor și diferitele *puncte de vedere*.

Parodia oferă unul dintre tipurile de texte favorizante pentru funcționarea polifoniei lingvistice. Textul parodic pune în scenă un locutor 1, L1, dintr-o situație de enunțare anterioară – cea creată de *hipotext* –, ale cărui intervenții verbale pot fi secondate / îmbunătățite / adăugite de cele ale unui locutor 2, L2, responsabil cu enunțarea promovată de *hipertext*. Prezența acestui L2 este facultativă; ea apare în măsura în care există o intenție din partea acestuia de a depăși – în sensul abaterii de la litera textului original – discursul parodiat. În alte condiții, nu există urme ale unei enunțări străine în textul secund în afara celor lăsate de L1.

În parodiile propuse de noi, avem a face cu un locutor care eliberează doi enunțatori: E1 – responsabil cu situația de enunțare 1, adică textul *citat* și E2 – responsabil cu situația de enunțare 2, adică textul *citant*.

Legăturile enunțative actualizate sunt:

- o legătură de *responsabilitate* între L1 (proiecția frastică a emițătorului enunțului citat) și *punctele de vedere* susținute de aceste enunțuri;

- o legătură de *responsabilitate* care face conexiunea dintre L2 (proiecția frastică a emițătorului enunțului citant) și *punctele de vedere complexe*, promovate prin fiecare dintre acestea;

- o legătura de *non-responsabilitate* între L2 și *punctele de vedere simple*, susținute în enunțurile citate.

Ne-am oprit la *Parodii originale*,¹⁵¹ de G. Topîrceanu, din care am selectat textele: *Psalm*, *Blesteme* – ambele

¹⁵¹ Topîrceanu 1966.

având ca pre-texte *psalmii* și *blestemele* argheziene, *Apostrofe la lună* și *Armonii vespérale*.

Reproșurile care au vizat statutul parodiilor sale – care nu ar depăși calitatea unor prelucrări de suprafață a modelelor literare și ar rămâne închistate într-un mimetism pastişizant – sunt, oarecum, preîntâmpinate în conferința *Cum am devenit moldovean*.¹⁵²

Vom prezenta, în paralel, textul *parodiat* și textul *parodiant*. În vederea unei mai clare distincții, vom folosi o modalitate suplimentară de subliniere – pe lângă italice – (bold), pentru redarea *punctelor de vedere* pe care le proliferază – fără a-și asuma responsabilitatea pentru ele – emițătorul textului citat.

În *Psalm* și *Blesteme*, autorul parodiază întreg ciclul arghezian și nu neapărat doar poemele cu aceleași titluri. În *Psalm*, *credința și tăgăda* sunt, în textul lui Topîrceanu, căutările unui spirit „mucalit și cârcotaș” (Petroșel 2006: 184)

E2: (...), **mă putui în pisc / Să mă găsesc prin stânci și să mă isc.**

E1: Când mă găsesc în pisc / Primejdia o caut și o isc.¹⁵³

¹⁵² „Imitația mărturisită vrea să treacă uneori drept parodie. Dar o imitație nu poate fi parodie. Imitația e totdeauna ceva mort, inexistent”.

„O parodie reușită este o operă de artă literară tot așa de vie și de viabilă ca și originalul, – ba uneori mai mult decât originalul. Parodia nu este un gen inferior, căci, după cum am spus, în sfera unei arte nu există numai opere izbutite sau încercări avortate.”

„Vasăzică nu e bine să-ți exprimi sentimentele prea de-a dreptul în versuri, mi-am zis eu mai târziu; nu e bine să te dăruiești cu totul. Dacă sentimentele tale personale n-au nicio valoare pentru alții, de ce să-ți etalezi sufletul cu naivitate sub ochii semenilor tăi?”

Din acel moment am început să fiu mai precaut, să mă ironizez, eu cel dintâi, înainte de a mă ironiza alții; să-mi iau în râs propriile sentimente și, puțin, pe-ale altora.”

Am oferit niște citate extinse – deși acestea nu fac obiectul studiului nostru –, întrucât Topîrceanu pune aici problema auto-parodiei, care implică estomparea fiorului liric prin *lucidizare* ironică. (Vezi Petroșel 2006). Lipsa de temperanță a acestuia a constituit și sursa parodiilor menționate de către noi.

¹⁵³ Toate citatele din opera lui Arghezi au fost extrase din volumul editat în 1966.

E2: *Eu însă niciodată din bărdace / N-am fost băut fără să-mi fie sete, / Nici am mâncat vrodată ce nu-mi place.*

E1: *Mi-e foame de nisip și lut / Și dor de apele din care n-am băut.*

E2: *Vrui, Doamne, să te pipăi pe spinare.*

E1: *Vreau să te pipăi și să urlu: «Este!»*

E2: *Și mai de-aproape să-ți dau ghes / Cu recea mea-ncruntată întrebare: / De ce nu vrushi să mi-te-arăți mai des?*

E1: *În recea mea-ncruntată suferință. / Dacă-ncepui de-aproape să-ți dau ghes, / Vreau să vorbești cu robul tău mai des.*

Blestemele topîrceniene nu au nimic din gravitatea și dramatismul blestemelor argheziene; în textul parodiant, emițătorul este ținta imprecățiilor.

E2: *Să-ți pută buricul.*

E1: *Să-ți pută sărutul, oftatul să-ți pută.*

E2: *Pornească-se vântul, când somnul începe.*

E1: *Ivindu-se șerpîi când somnul începe.*

E2: *Stihia, deasupra, să macine-n gușe / Ninsori de funingini și ploi de cenușe...*

E1: *Funingini, cenușă, s-acopere drumul, / Să nu mai dea ploaie...*

E2: *Să nu se cunoască genunchii de burtă.*

E1: *Să nu se cunoască de frunte piciorul.*

E2: *Pe tine, jivină de mare valoare, / Te blestem s-adormi de-a-n picioare.*

E1: *Pe tine, cadavru spoit cu unsoare, / Te blestem să te-mpuți pe picioare. / Iar ție, jivină gingaș gânditoare...*

E2: *Un dinte să-ți crească, de cremene lungă / Întors către lume să-mpungă, / Iar altul, de cocă și moale, atins, / Să-l simți că te doare-ntr-adins...*

E1: *Un ochi să se strângă și să se sugrume / Clipind de-amăruntul, întors către lume, / Cellalt să-ți rămâie holbat și deschis / Și rece-mpietrit ca-ntr-un vis.*

E2: *Păcate, măscări, osanale.*

E1: *Măceluri, osândă, păcate.*

Depoetizarea lunii, coborâtă până în trivial, este miza parodierii din *Apostrofe la lună*. Reprezentările anterioare ale astrului supralicitat de literatura romanțată sunt despiritualizate: „(...) de la protectoarea cosmică a idilelor pământene, luna devine responsabilă moral pentru minorele corupte erotic.”¹⁵⁴ Se poate observa cu ușurință tiparul – nefiind și singurul – de care se slujește ca text-țintă parodistul: pasajele dedicate lunii din *Scrisoarea I*. Parodiarea constă aici în preluarea și prelucrarea ideii, și nu în conservarea servilă a versurilor.

E2: *În zadar de mii de veacuri, tu cu raze-mprumutate / Fermecat-ai paraziții uriașului tău frate! (...) Câți săraci din lumea asta, când lucești în noaptea tristă, / N-ar voi să fii monedă, să te lege-ntr-o batistă? Sloi de-argint ce se topește în azurul dimineții! / Veșnic te-au iubit amanții, veșnic te-or cânta poezii / Lăudând în osanale mincinoasa ta splendoare, / Dar tu vei rămâne veșnic rece și nesimțitoare.*

E1: *Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate, / Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate, / Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții / Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții.*¹⁵⁵

În *Armonii vespérale*, autorul își trădează – chiar și prin notațiile paratextuale – orientarea anti-simbolistă, textul fiind o persiflare a abuzului de clișee promovate de acest curent literar. Întrucât textul este organizat sub forma unui colaj de imagini lexicale simboliste, nu vom oferi niciun hipotext, trimiterile auctoriale având drept referent toată literatura captivă în această manie excesivă.

E2: *În vesperala simfonie tronează liniștea regală / Și parcul rozelor senzații cu-ndoliate crizanteme / Sonor deșteaptă cascada de note vagi în catedrală / Orisotând în ritmul mistic albumul stînselor poeme... / Și-n aiurarea muribundă convoi de ore funerare / Pătau lințoliul de mistere cloroformate în surdină, / Pe când banalele foburguri filtrau tăcuta orchestrare /*

¹⁵⁴ Petroșel 2006: 187.

¹⁵⁵ Eminescu 1999.

A cimitirului spasmodic iluminat de luna plină. / O, socluri diafanisate de nostalgii și de torente, / Cântări funebre de silabe crispate în amurgul trist! / Ce rugi bizare palpitară în la bemol, când transparente / Se desinau în atmosferă pe cerul dur de ametist? / Alcovuri magice, safire punctează pacea violetă. / Cu gesturi pale și acute spre negre sfere siderale, / În calmul pur al simfoniei apare-o neagră siluetă. / Și liniștea regală cade cu emanații vespérale...

În ceea ce privește cuvântul *orisontând*, autorul intervine cu o remarcă paratextuală: „Verb nou, formație proprie. Se simțea nevoie.”

4. Încheiere

Exercițiul încercat de către noi demonstrează pertinenta alegerii unui text parodic pentru ilustrarea conceptului de *analiză polifonică*. Aceasta poate fi dezvoltată în sensul descompunerii *punctelor de vedere simple* și al ierarhizării lor prin identificarea *elementelor arătate* (*éléments montrés*), purtătoare de semnificație polifonică.

Bibliografie

- Arghezi 1966 = Arghezi, Tudor (1966). *Versuri*, vol. I, București: Editura pentru literatură.
- Aristotel 1965 = Aristotel (1965). *Poetica*, trad. de D. M. Pippidi, București: Academia R.P.R.
- Bahtin 1970 = Bahtin, Mihail (1970). *Problemele poeziei lui Dostoievski*, București: Univers.
- Bălășoiu 2004 = Bălășoiu, Cezar (2004). *Discursul raportat în textele dialectale românești*, București: Universitatea din București.
- Cvasnii Cătănescu 2006 = Cvasnii Cătănescu, Maria (2006). *Retorică publicistică: de la paratext la text*, cap. 5: *Retorică publicitară, Strategiile intertextualității: Parodia*, 232–237, București: Universitatea din București.
- Ducrot 1972 = Ducrot, Oswald (1972). *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris: Hermann.
- Ducrot 1980 = Ducrot, O. (1980). *Les Mots du discours*, Paris: Minuit.
- Ducrot 1984 = Ducrot, O. (1984). *Le Dire et le dit*, Paris: Minuit.
- Eminescu 1999 = Eminescu, M. (1999). *Poezii*, București: Minerva.
- Genette 1982 = Genette, Gérard (1982). *Palimpsestes*, Paris: Seuil.
- Golopenția 1991 = Golopenția-Eretescu, Sanda (1991). *Dire la Parodie*, Colloque de Cerisy, Edited by Clive Thompson and Alain Pagès.
- Hutcheon 1985 = Hutcheon, Linda (1985). *A Theory of Parody*, Menthuen.
- Maingueneau 2007 = Maingueneau, Dominique (2007). *Analiza textelor de comunicare*, Iași: Institutul European.
- Maingueneau 2008 = Maingueneau, Dominique (2008). *Linguistică pentru textul literar*, Iași: Institutul European.
- Moeschler, Reboul, 1999 = Moeschler, Jacques, Anne Reboul (1999). *Dictionar enciclopedic de pragmatică*, Cluj: Echinoc.
- Nølke et alii 2004 = Nølke, Henning, Kjersti Fløttum, Coco Norén (2004). *ScaPoLine, La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*, Paris: Éditions Kimé.
- Petroșel 2006 = Petroșel, Daniela (2006). *Retorica parodiei*, București: Ideea Europeană.
- Quintilian 1974 = Quintilianus, M. Fabius (1974). *Arta oratorică*, vol. III, trad. de Maria Hetco, București: Minerva.
- Sangsue 1994 = Sangsue, Daniel (1994). *La Parodie*, Paris: Hachette.
- Topîrceanu 1966 = Topîrceanu, G. (1966). *Balade vesele și triste*, București: Editura pentru literatură.

Site:

<http://www.hum.au.dk./romansk/polyfoni/fraind.htm>.

Summary

This paper was born from the desire to facilitate – through a synthesis – the access of philologists, in general, and of our bachelor and master students, in particular, to the information (immense, disparate and coming from various printed or Internet sources, not always at hand) considered absolutely necessary for becoming familiar with the basic concepts of *linguistic polyphony*.

In the first part of the course, I presented a few guidelines regarding the *theory of linguistic polyphony*, useful for the interpretation of the material found in the application part of the volume.

My research closely followed the specialized bibliography, a step which is only natural, as the issue of *polyphony* enjoys (especially in the European space, but not only) a solidly supported tradition, beginning with Bakhtin's *dialogism*, moving further to the Ducrotian abolition of the *unique speaking subject* and being confirmed by the arguments brought by the Scandinavian School of Linguistics (ScaPoLine) regarding the "reconciliation" of *linguistic and literary polyphony* in a unitary expression within discourse.

In the second part – dedicated to describing and interpreting – I tried to identify and explain the aspects referring to the inventory of *indexes marking the presence of several voices or points of view in an utterance*. At the same time, I made some remarks regarding the specific character of the devices identified for each of the categories in question.

I brought examples to illustrate the way polyphony functions in four directions which are only *formally* different, whilst subscribing to the same building pattern:

each *voice* or *point of view* reveals a *conglomeration of other voices or points of view*, which it carries along, with which it is identified or from which it is distinguished. Therefore, I tried to support the relevance of applying the concepts from linguistic polyphony in the cases of *nicknames*, *gossips*, *non-restrictive constructions* and *parody*.

BIBLIOTECA JUDETEANA
„GH. ASACHI”
IASI

DAIANA FELECAN

aspecte ale polifoniei lingvistice

Cartea de față s-a născut din dorința de a înlesni - printr-o sinteză - accesul filologilor la informația (imensă, dispartă și provenind din varii surse aflate nu întotdeauna la îndemână - publicații tipărite și Internet -) strict necesară pentru familiarizarea cu noțiunile de bază ale *polifoniei lingvistice*.

În prima parte a lucrării, am semnalat principalele demersuri teoretice (Bahtin - Ducrot - ScaPoLine - PoliphoniE) care vizează *polifonia lingvistică*.

În partea a doua, am încercat să identificăm și să lămurim aspectele referitoare la *inventarul indicilor prezenței mai multor voci sau puncte de vedere într-un enunț*, formulând câteva considerații privitoare la specificul procedeeleor semnalate la nivelul categoriilor prezentate.

Am exemplificat mecanismul de funcționare a polifoniei în patru direcții doar *formal* diferite, dar subscriind toate aceluiași tipar de construcție: fiecare *voce sau punct de vedere* lasă să răzbată un *conglomerat de alte voci sau puncte de vedere* pe care le comportă, cu care se identifică sau de care se distanțează. Am demonstrat, așadar, relevanța aplicării conceptelor polifoniei lingvistice asupra *poreclei, bârfei, construcțiilor incidente și parodiei*.

Foto Coperta 1 - Divanir4a | Dreamstime.com

www.tritonic.ro
www.tritonic.ro/blog

ISBN 978-606-8139-32-6

9 786068 139326

Recomandat de:

PRwave

FLACĂRA

t...
TRITONIC

Librăria **Corina**

25,00

